Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

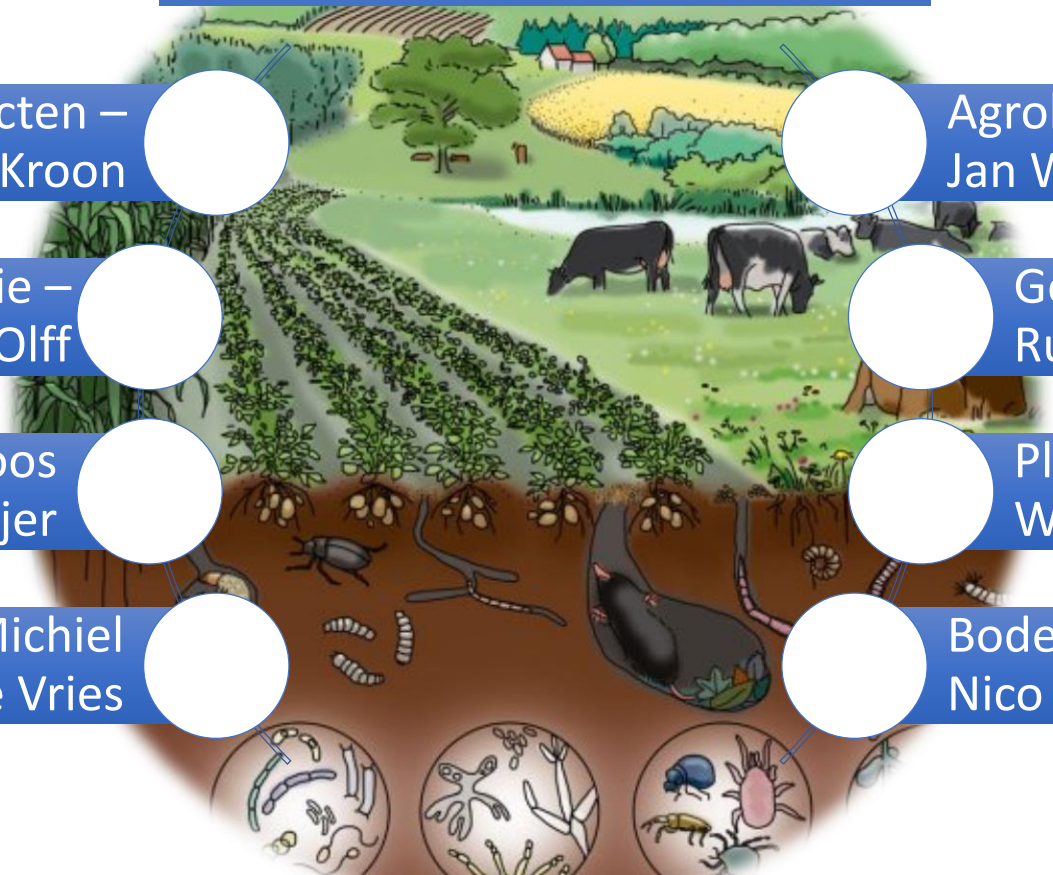

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

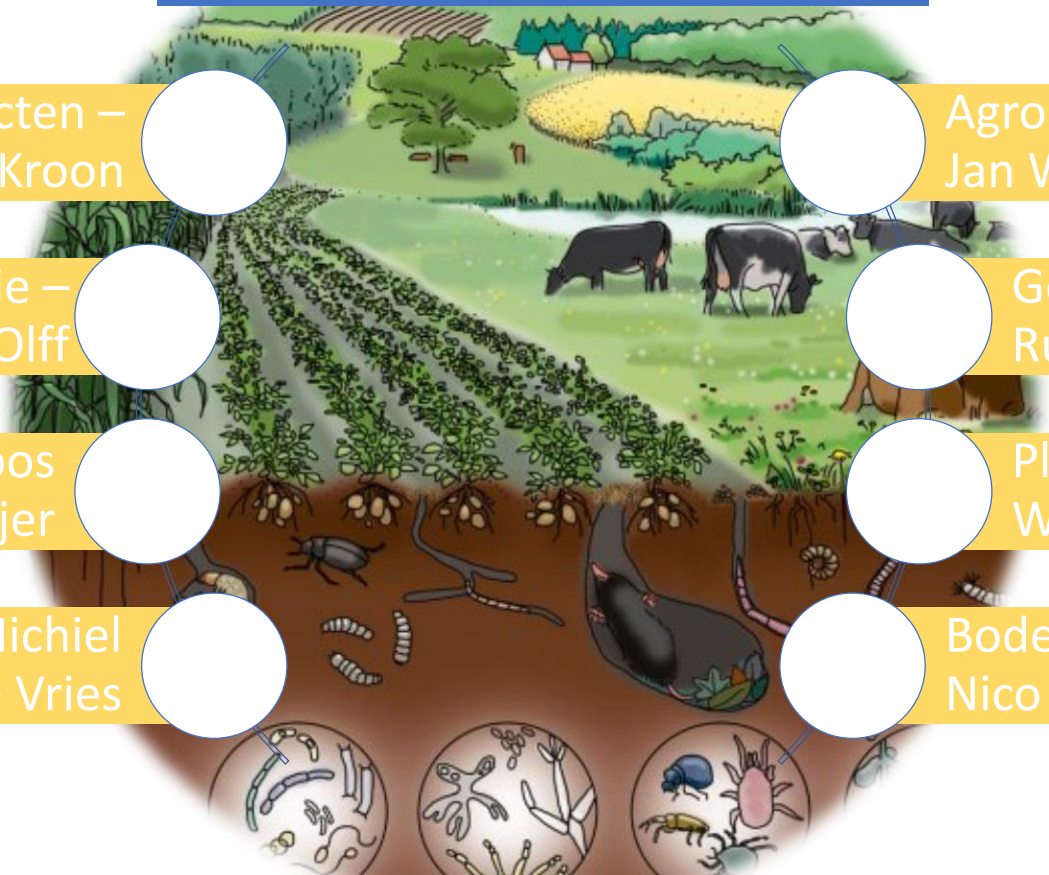

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

BIODIVERSITEIT:

TOTALE VERSCHEIDENHEID VAN HET LEVEN OP AARDE,

IN VORM **EN FUNCTIE**

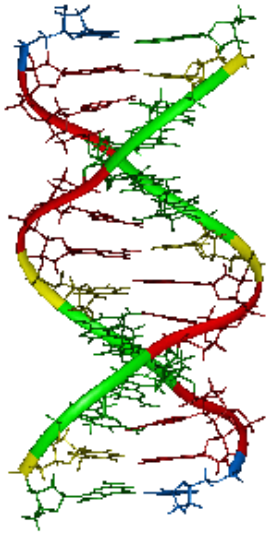

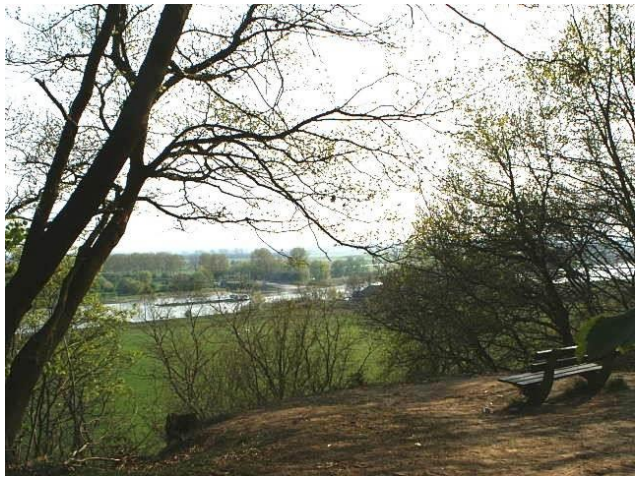

VARIATIE VAN GEN TOT ECOSYSTEEM

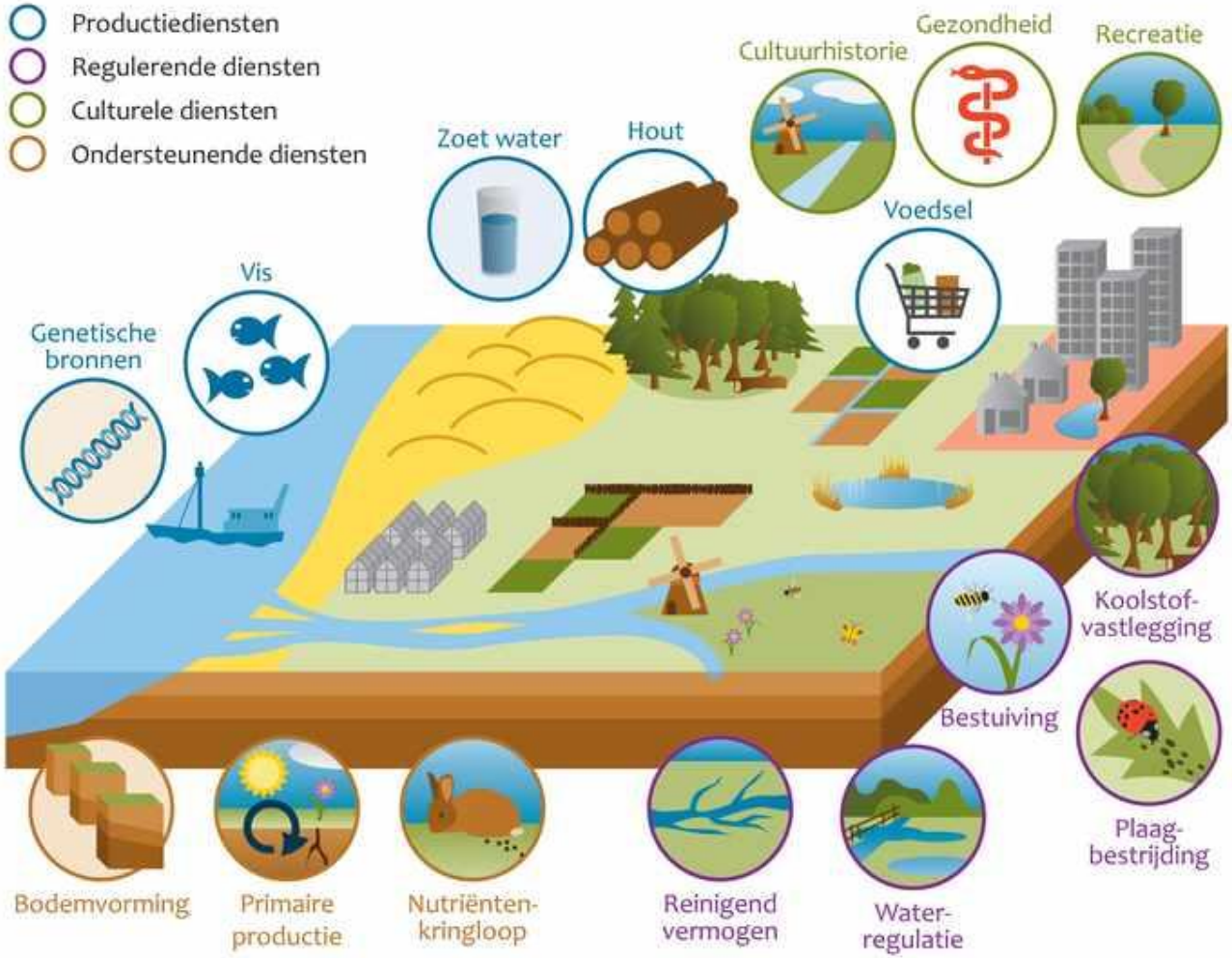
Productiediensten
Regulerende diensten
Culturele diensten
Ondersteunende diensten
Zoet water
Hout
Cultuurhistorie
Gezondheid
Recreatie
Voedsel
Vis
Genetische bronnen
Koolstof-vastlegging
Bestuiving
Plaag-bestrijding
Bodemvorming
Primaire productie
Nutriënten-kringloop
Reinigend vermogen
Water-regulatie

Leren van de natuur

Belang diversiteit voor **risicospreiding en veerkracht**

Drukfactoren
Kantelpunt
VERANDERDE TOESTAND
Huidige biodiversiteit
Minder diversiteit
Minder ecosysteemdiensten
Achteruitgang van menselijk welzijn
Acties om veerkracht te vergroten
VEILIG GEBIED
Veranderde biodiversiteit

Percentage bedreigde soorten per soortgroep

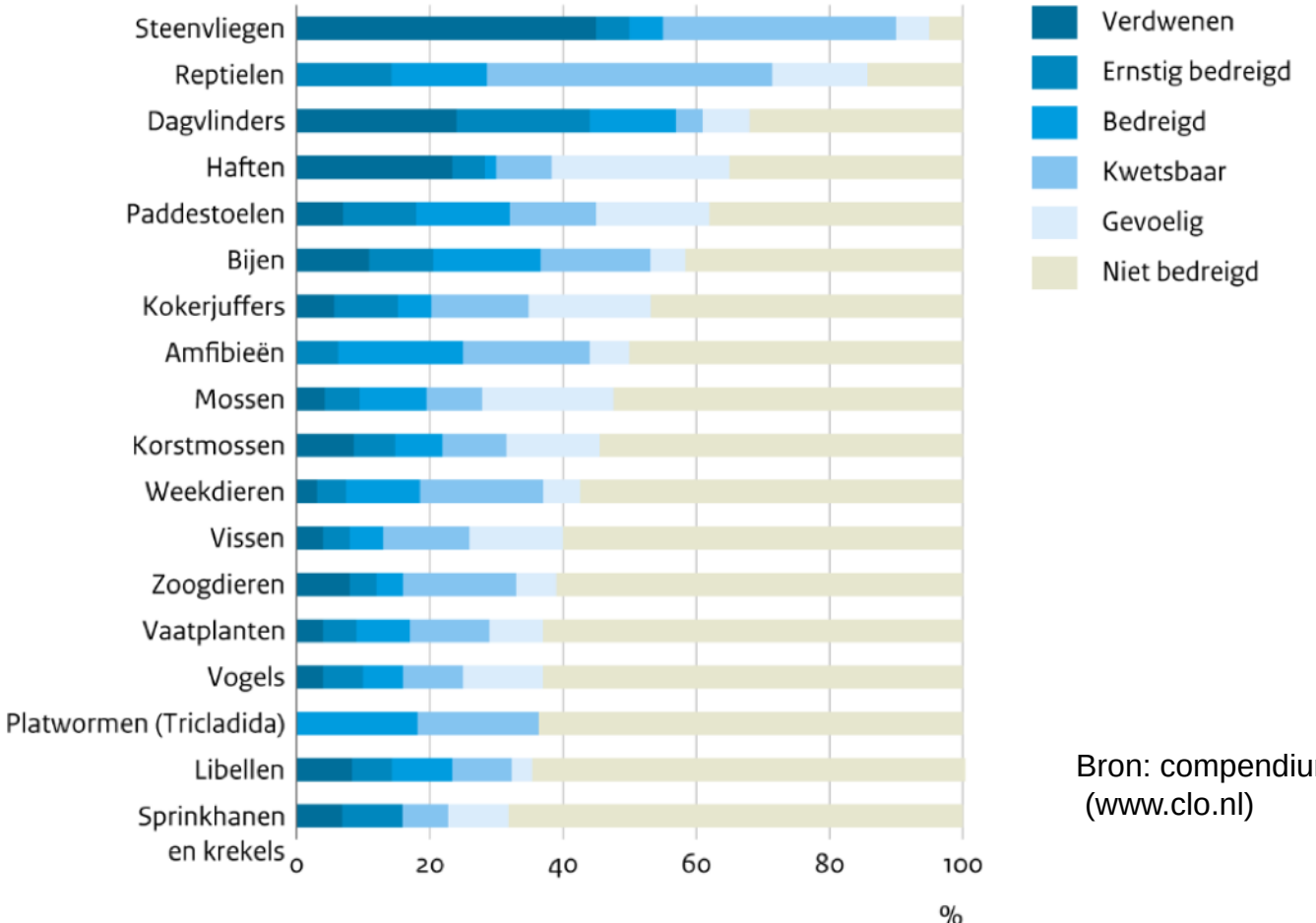

Bron: compendium voor de leefomgeving (www.clo.nl)

Boerenlandvogels in Nederland

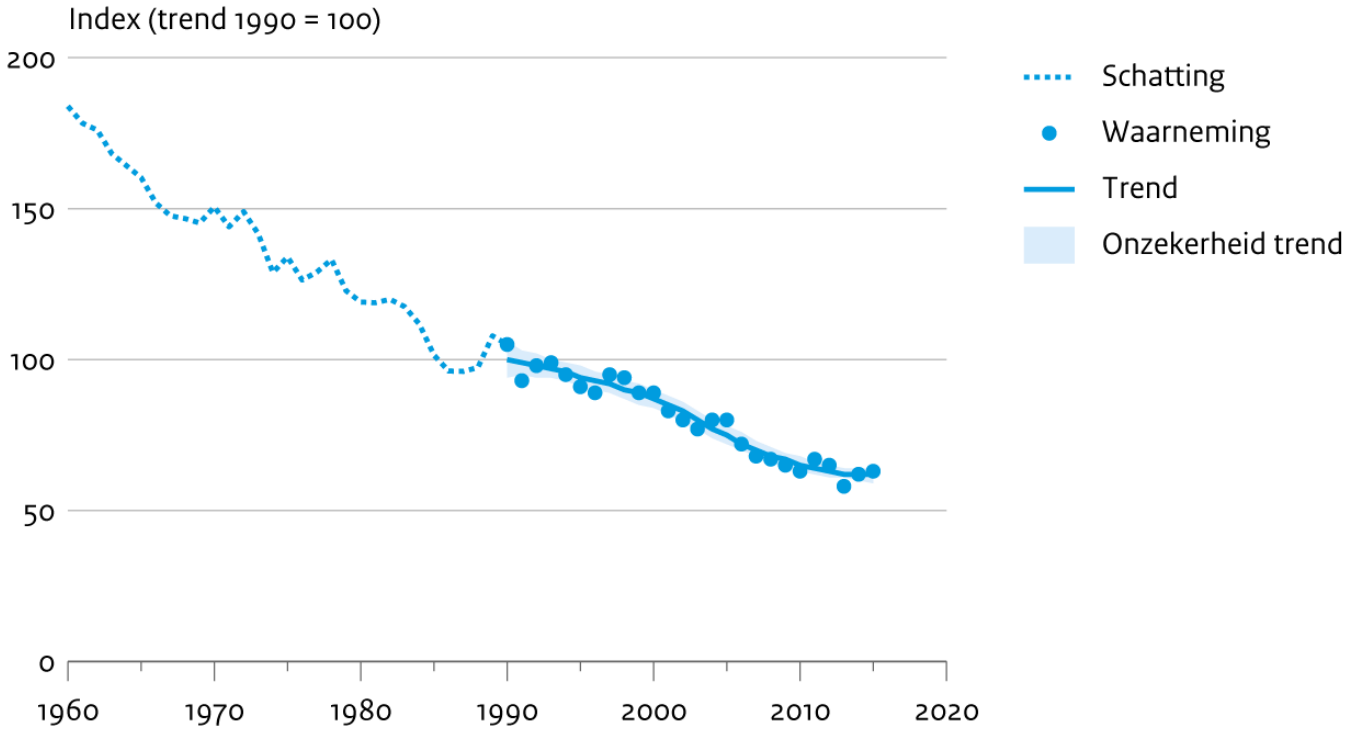

Bron: NEM (Sovon, CBS)

CBS/mrt17
www.clo.nl/nl147908

Verlies van variatie in agrarische systemen….

Landschapsniveau

houtwallen, akkerranden, bomenrijen

Bedrijfsniveau

gemengde bedrijven

Teeltniveau

aantal gewassen

Gewasniveau

aantal rassen, genetische variatie

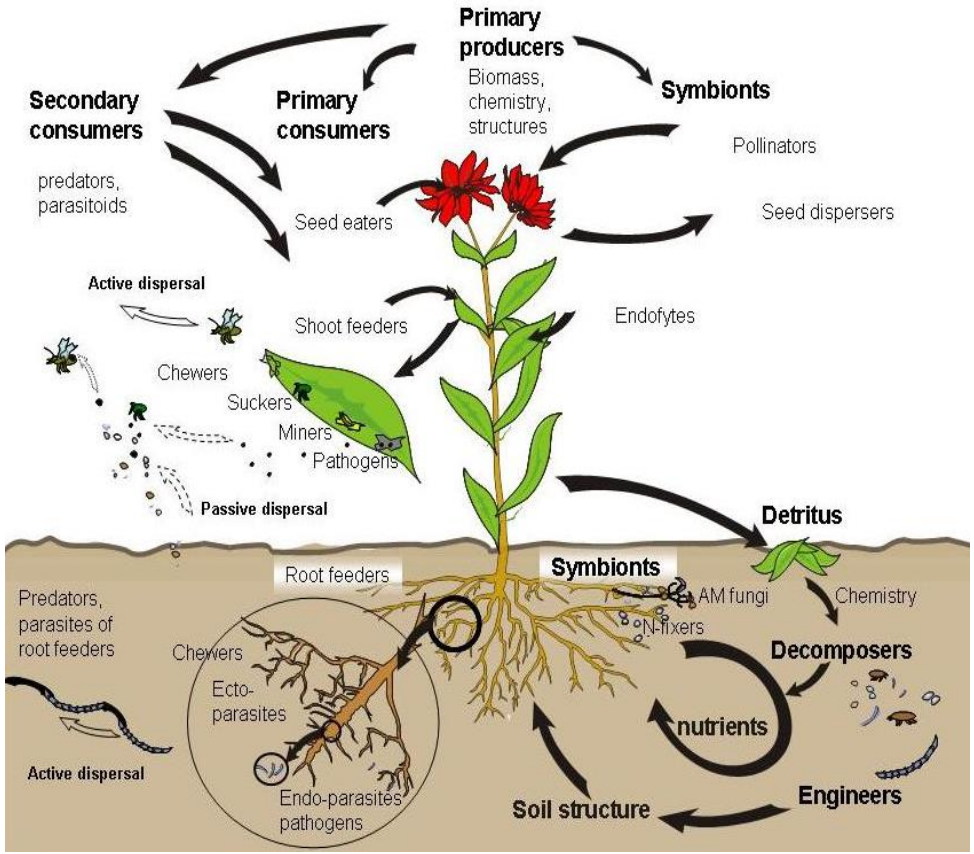

elke plant
is basis van een
systeem

...diversiteit
...verbondenheid
...samenwerking
...afhankelijkheid

(Planten)verdediging staat centraal in ecosysteem

aanval

directe verdediging

indirecte verdediging

aanval

directe verdediging

biologische bestrijding

waardplant resistentie

Planten leveren ‘de vijanden van hun vijanden’ cruciale informatie: natuurlijke en biologische bestrijding

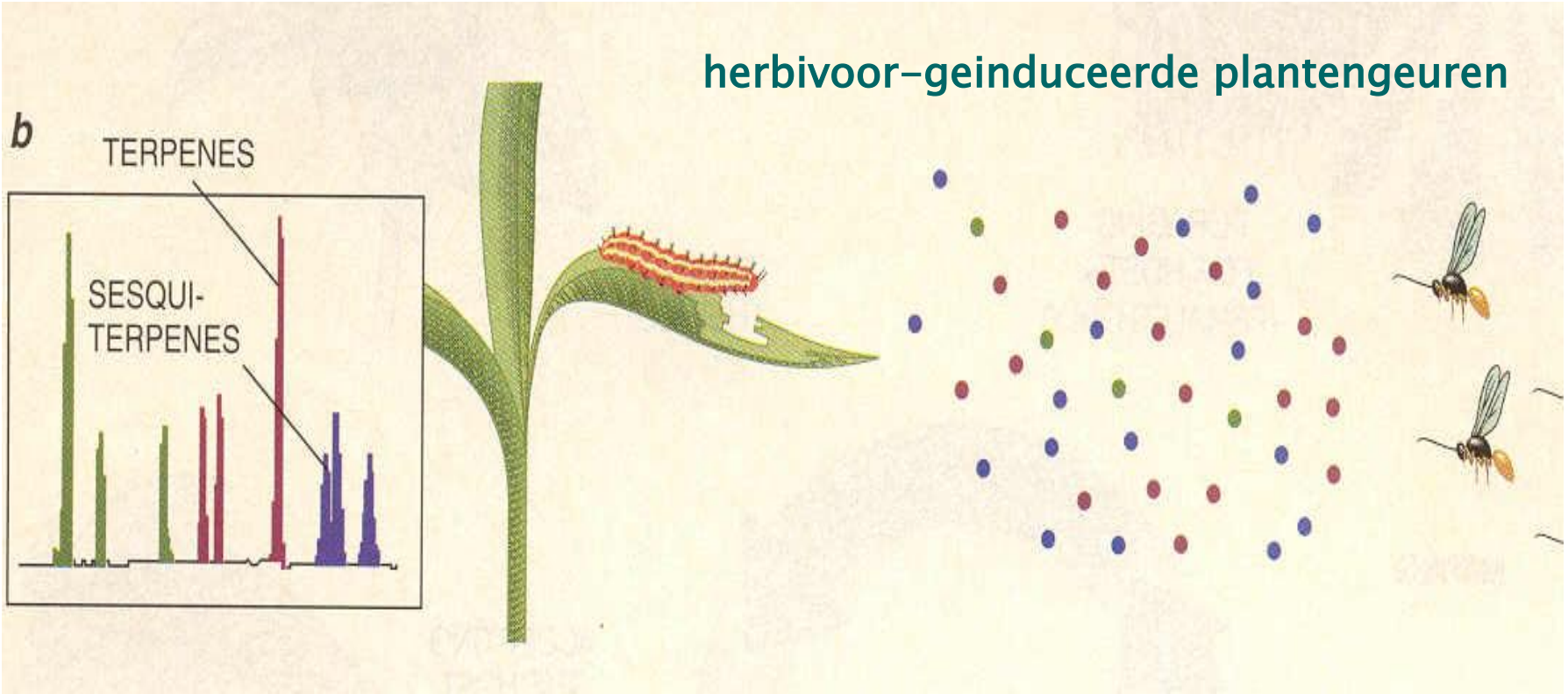

Hans Smid

Hans Smid

(Planten)verdediging staat centraal in ecosysteem

aanval

directe verdediging

indirecte verdediging

aanval

directe verdediging

~~*biologische bestrijding*~~

~~*waardplant resistentie*~~

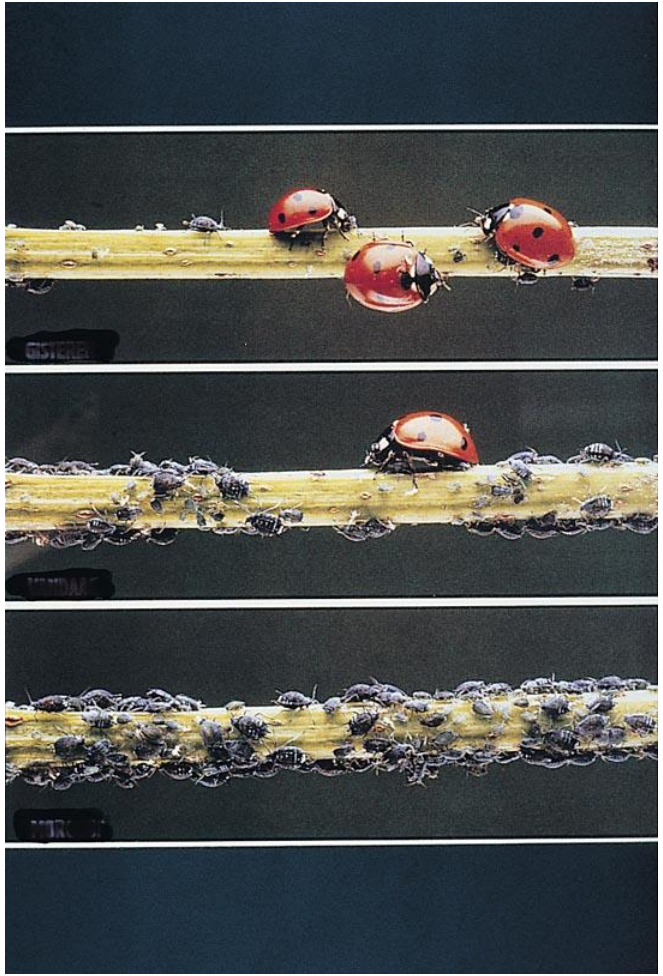

- Veel plagen **ontstaan** door verlies van natuurlijke bestrijding
- Natuurlijke vijanden zijn gevoeliger voor pesticiden dan plagen
- Veel historische voorbeelden (o.a. spint!)
- Vermijd systeemverstorende pesticiden
- Geef voorrang aan *Low Risk Substances!*

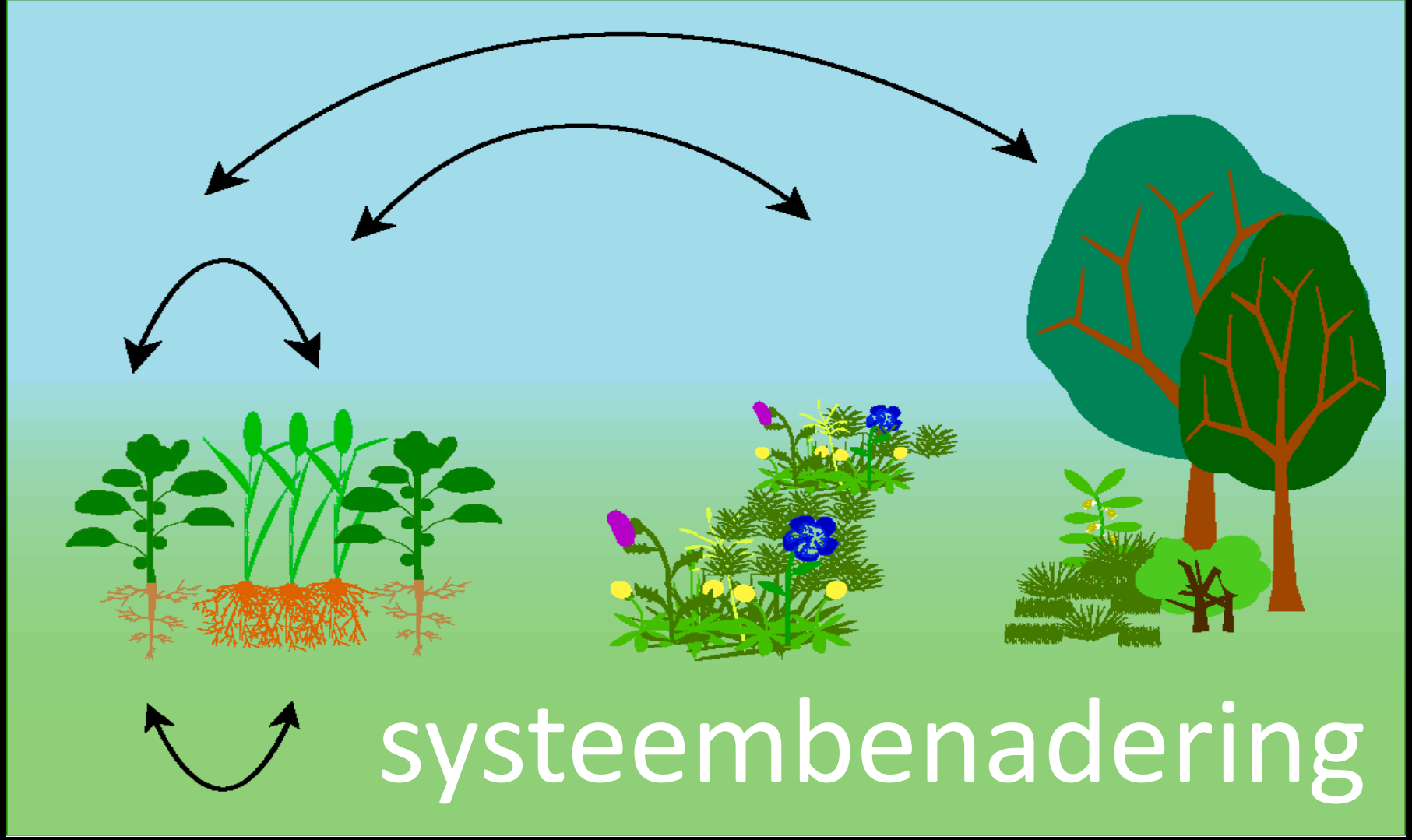
systeembenadering

De positieve spiraal

Duurzame landbouw begint bij duurzaam bodembeheer!

We live in a microbial world…..

één gram grond….

…bevat evenveel bacteriën…

….als mensen op aarde

Functies biodivers bodemleven

Mineralisatie van voedingstoffen

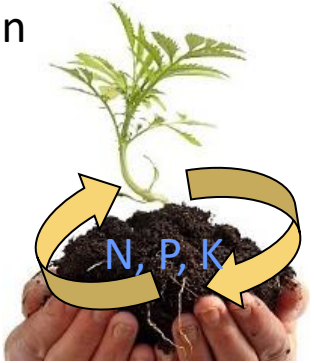

Voorkomt ziekten en plagen

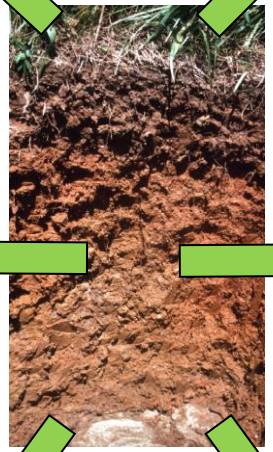

Vormt bodemstructuur

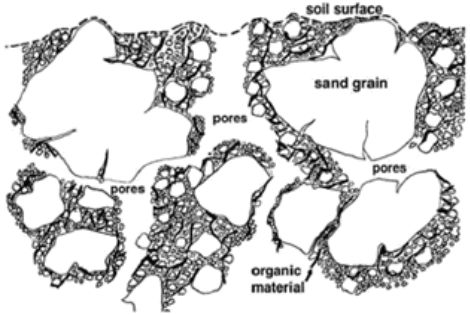

Afbraak verontreinigende stoffen

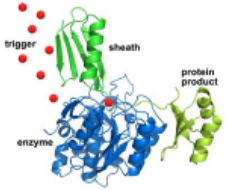

Nieuwe antibiotica

Koolstofopslag,
retentie van voedingsstoffen en water

vernietiging - versnippering - verdroging - verstoring – verzuring - vergiftiging - vermesting

maximalisatie van productie….
ten koste van andere ecosysteemfuncties….

De huidige en veerkrachtige landbouw

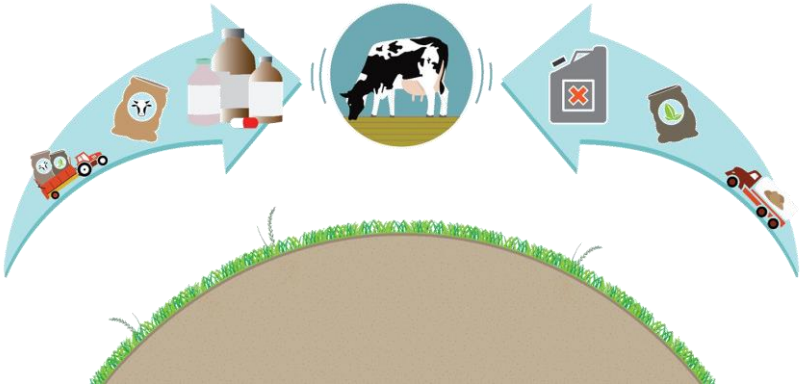

- Probleemgericht
- Variatie uitschakelen
- Continue monitoring en direct ingrijpen
- Hoog risico
- Statisch evenwicht

- Systeemgericht
- Variatie gebruiken
- Zelfregulerend vermogen stimuleren, indirect sturen
- Laag risico
- Dynamisch evenwicht

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Speelveld vraagt meervoudige aanpak

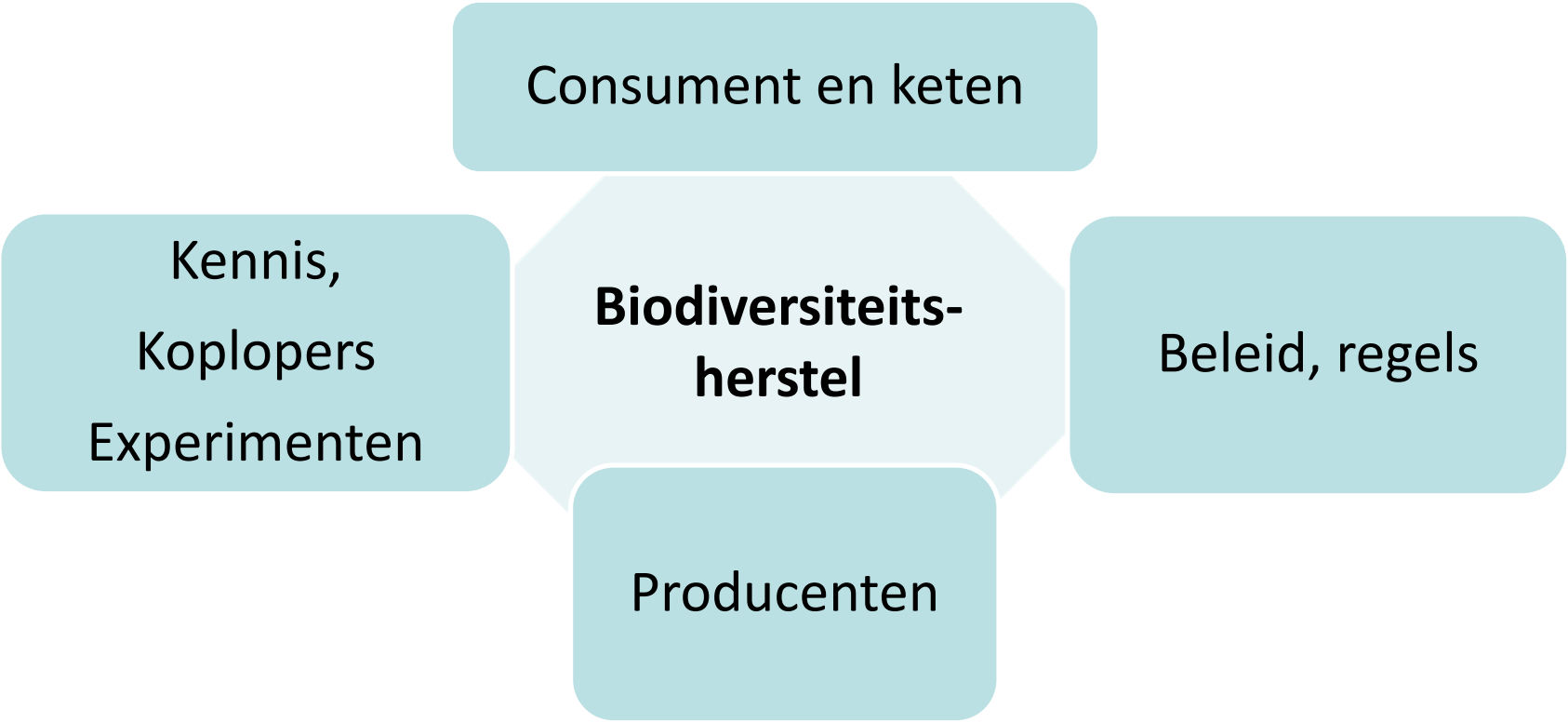

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

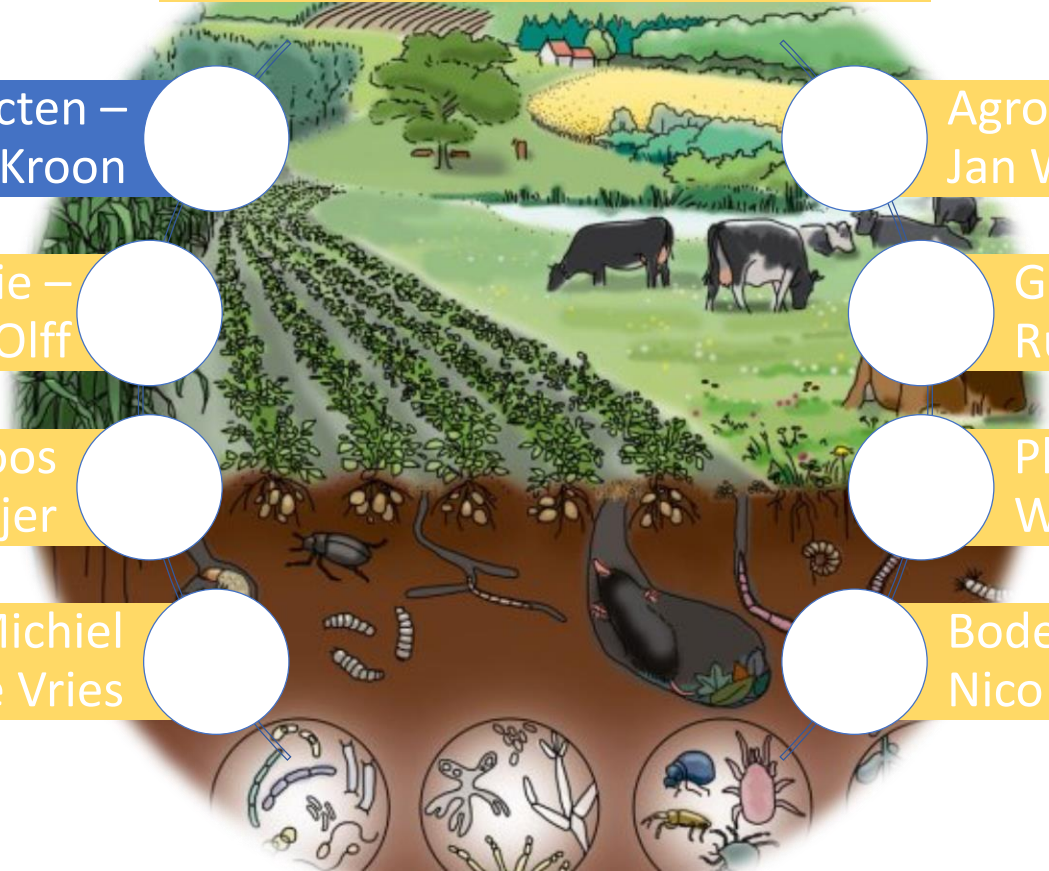

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

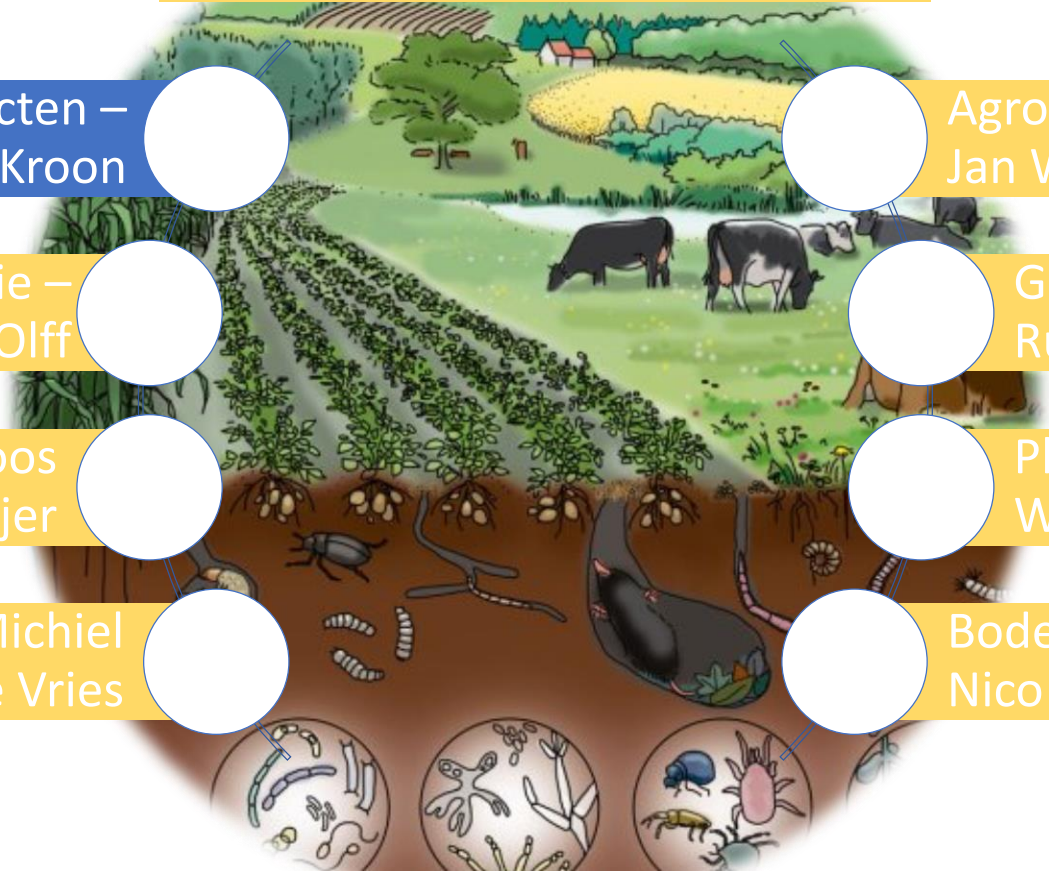

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Concentratie van imidacloprid in het oppervlaktewater

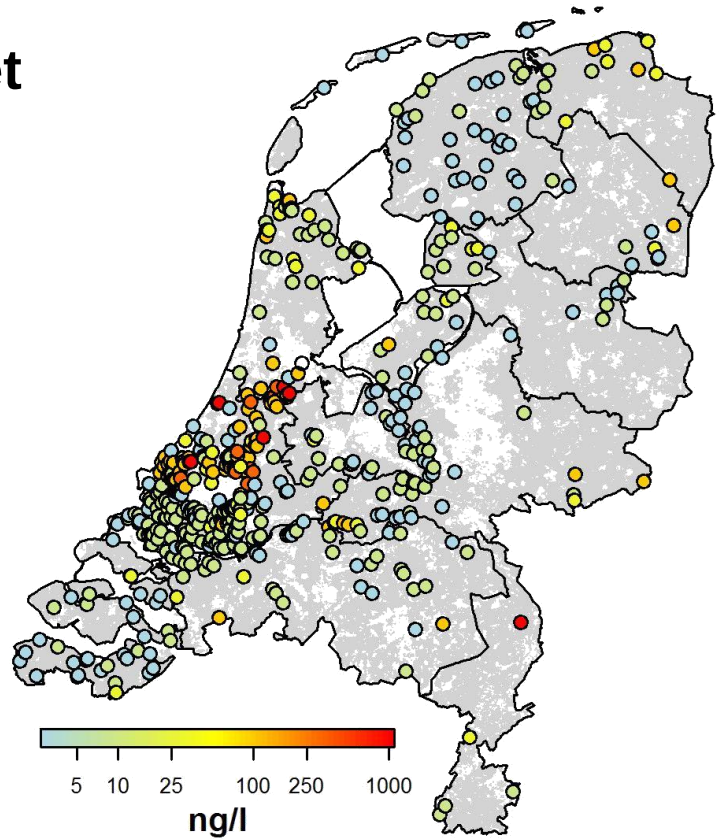

Jouke Altenburg (SOVON)

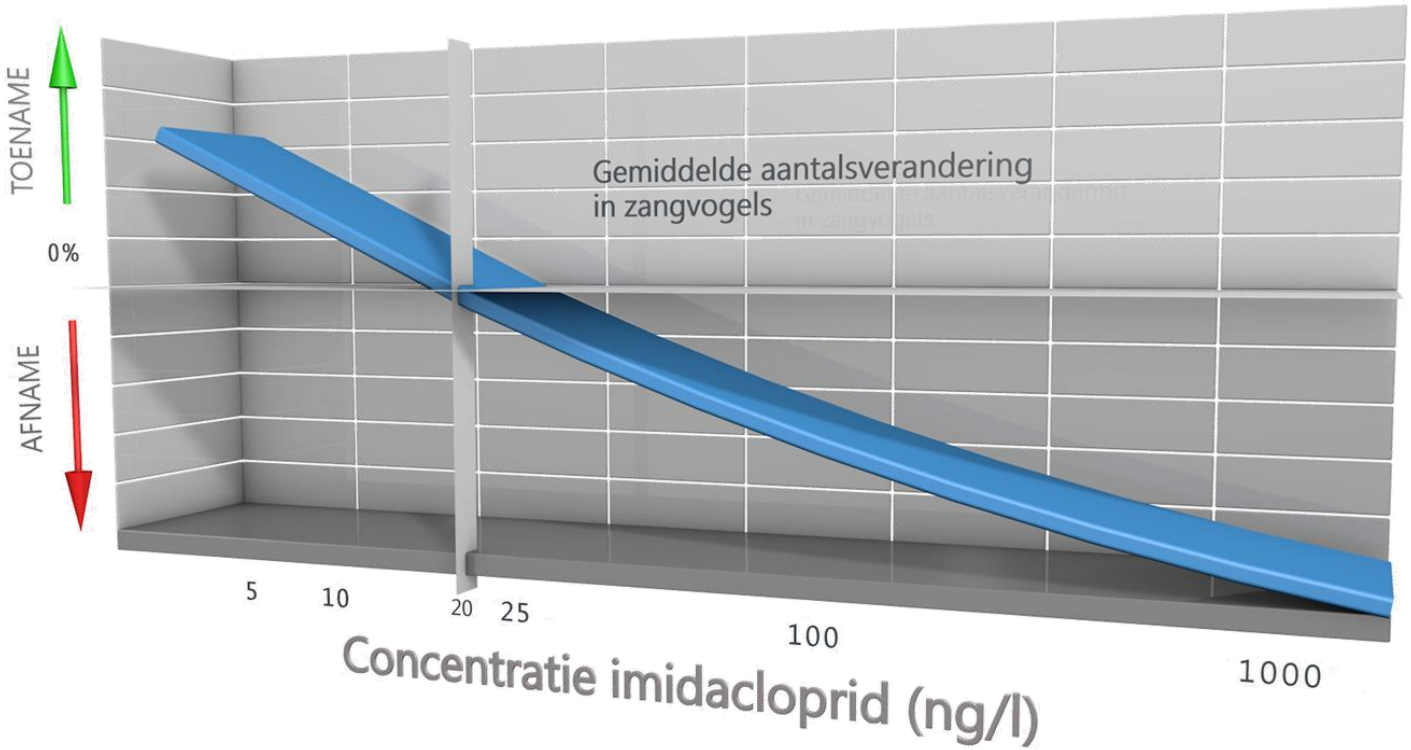
TOENAME
0%
AFNAME
Gemiddelde aantalsverandering
in zangvogels
5
10
20
25
100
1000
Concentratie imidacloprid (ng/l)

Onze hypothese:
Voedseltekort

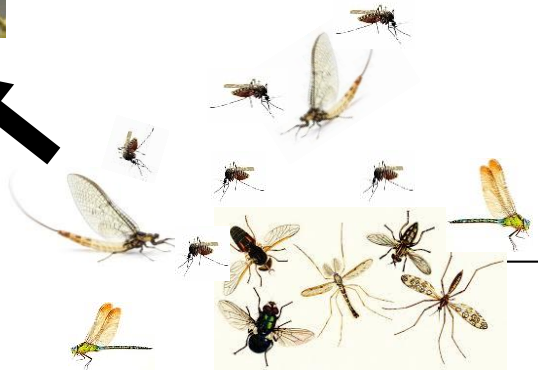

LETTER

doi:10.1038/nature13531

Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations

Caspar A. Hallmann[1,2], Ruud P. B. Foppen[2,3], Chris A. M. van Turnhout[2], Hans de Kroon[1] & Eelke Jongejans[1]

Radboud University

Insecten verzamelingen uit 63 Duitse natuurgebieden 1989-2016

© Entomologischer Verein Krefeld

Totaal gewicht aan vliegende insecten

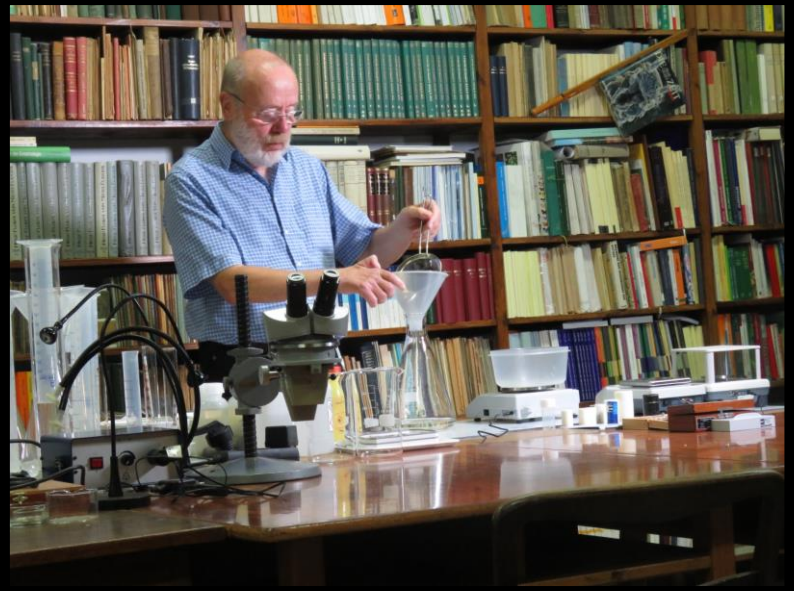

Verschillen in insecten biomassa binnen het seizoen

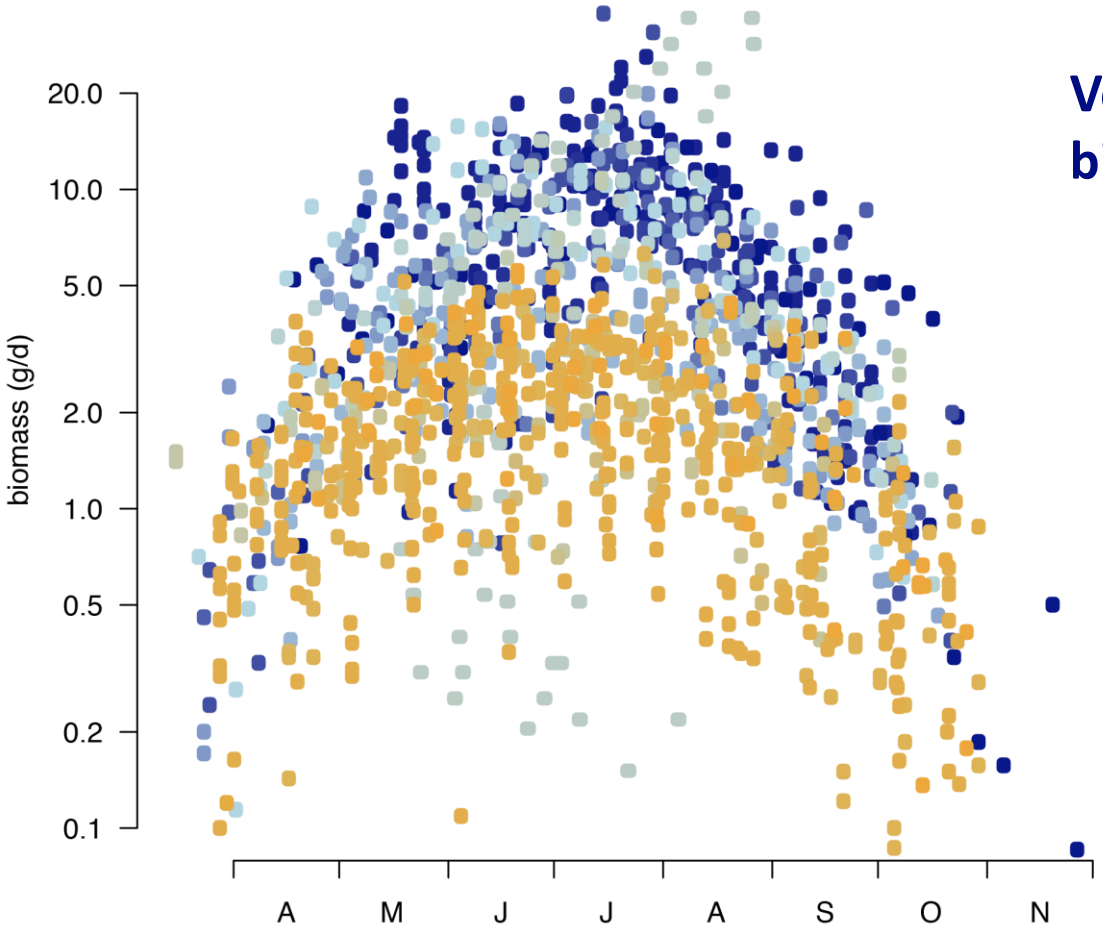

1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1997
1999
2000
2001
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016

Hoe kunnen we de verschillen in biomassa tussen de monsters verklaren?

Welke factoren dragen bij aan de achteruitgang?

© Misja Smits

Verschillende typen natuurgebieden

Vochtige graslanden

Droge heide

Klimaatverandering?

Temperatuur

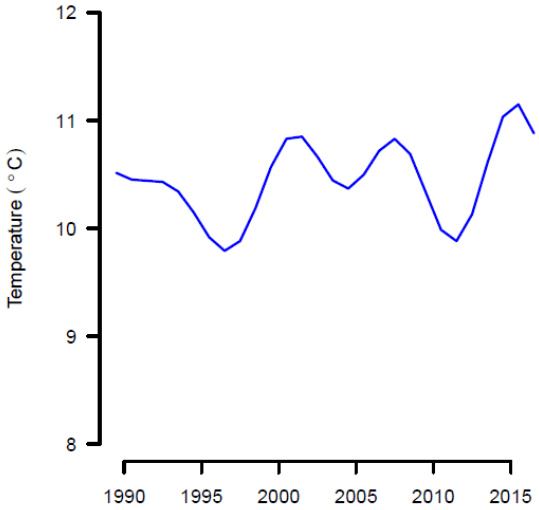

Neerslag

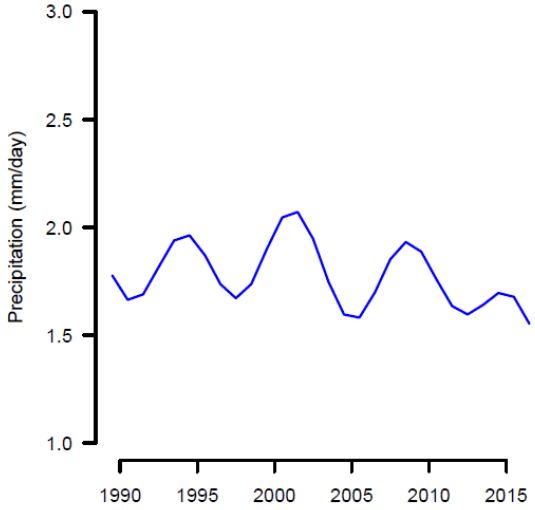

Veranderingen in het landschap?

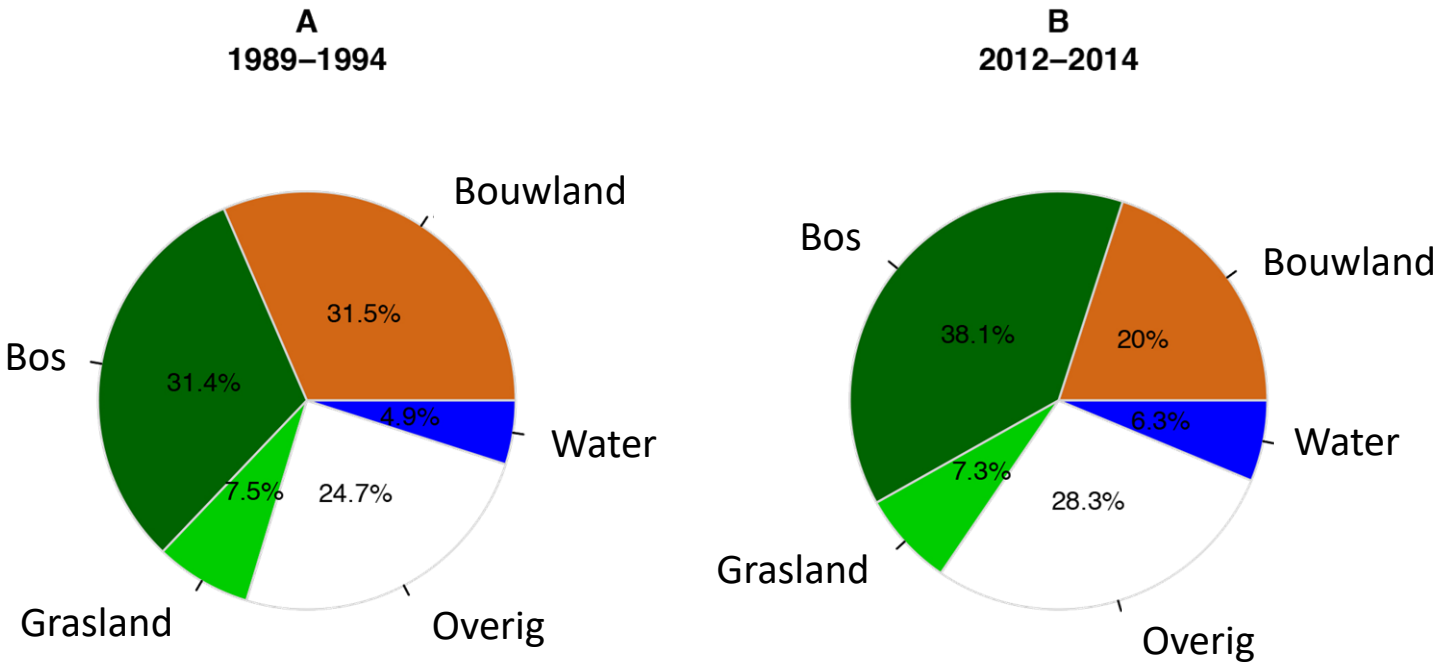

Driekwart achteruitgang in insecten biomassa over 27 jaar

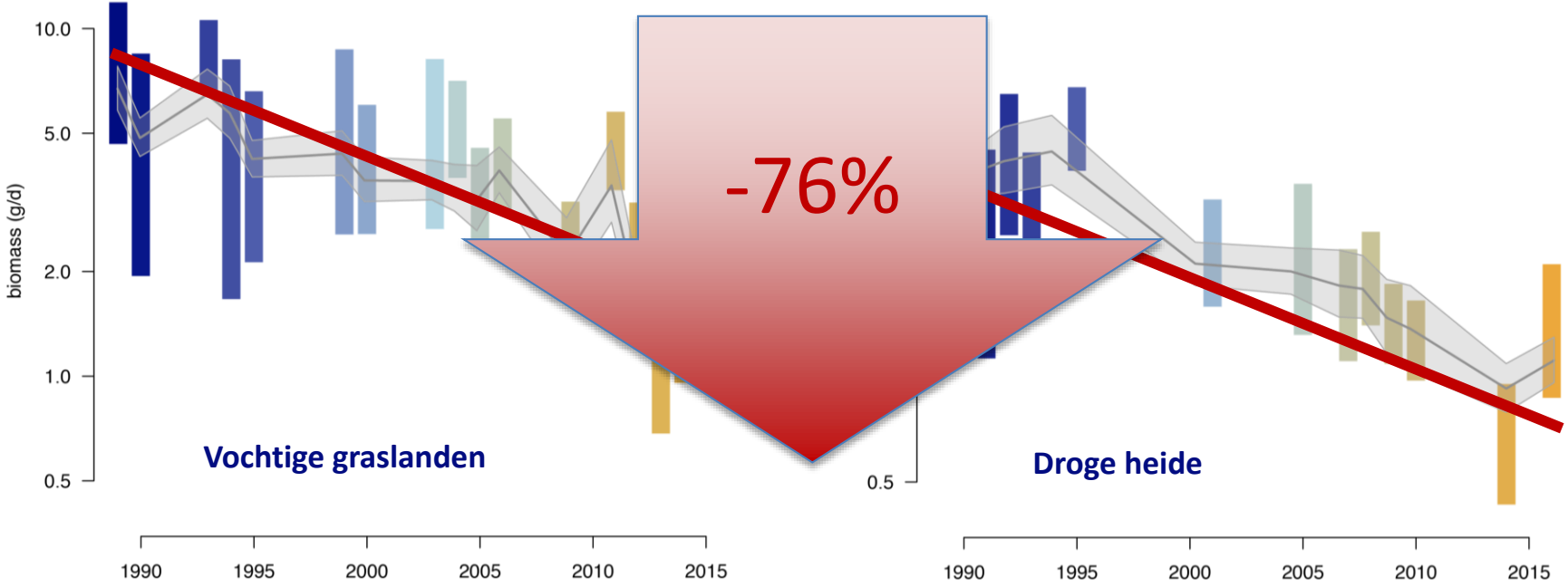

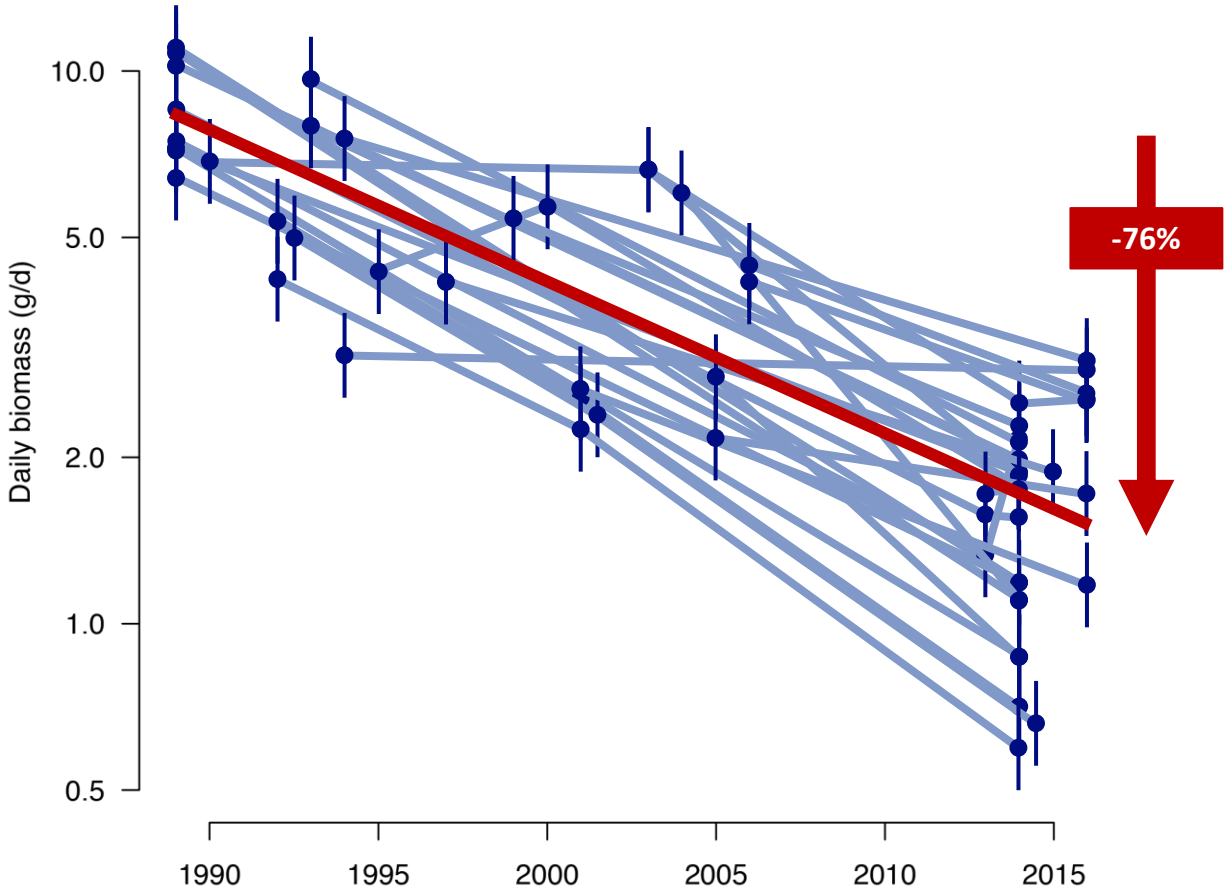

Achteruitgang in 26 locaties waarbij metingen zijn herhaald

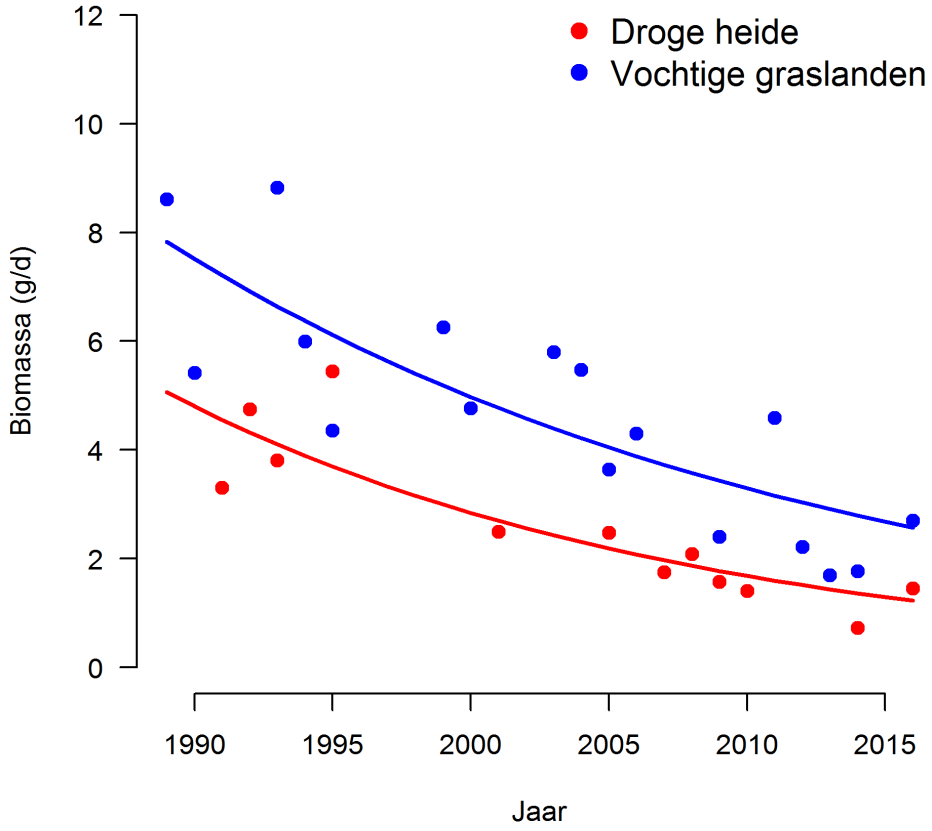
Droge heide
Vochtige graslanden
Biomassa (g/d)
0
2
4
6
8
10
12
1990
1995
2000
2005
2010
2015
Jaar

© Misja Smits

Oorzaken en gevolgen van de achteruitgang

© Misja Smits

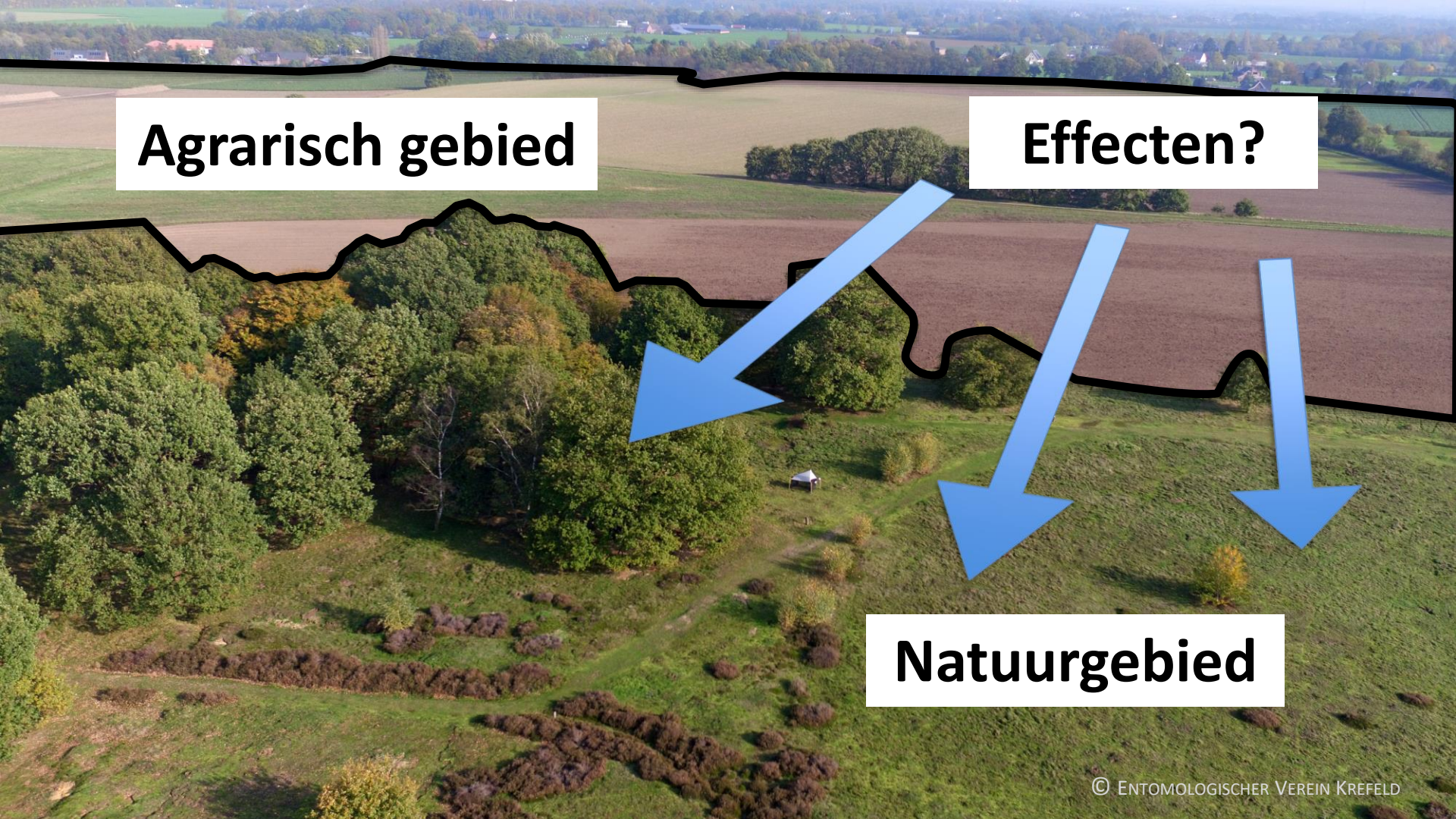
Agrarisch gebied
Effecten?
Natuurgebied
© Entomologischer Verein Krefeld

Agrarisch gebied
Verspreiding in vijandige omgeving?
Natuurgebied
© Entomologischer Verein Krefeld

Driekwart afname vliegende insecten vraagt om deltaplan biodiversiteitsherstel

Ondertussen:

- Versterking monitoring programma's
- Onderzoek naar exacte oorzaken
- Deze kennis gebruiken voor effectief herstel

© Misja Smits

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

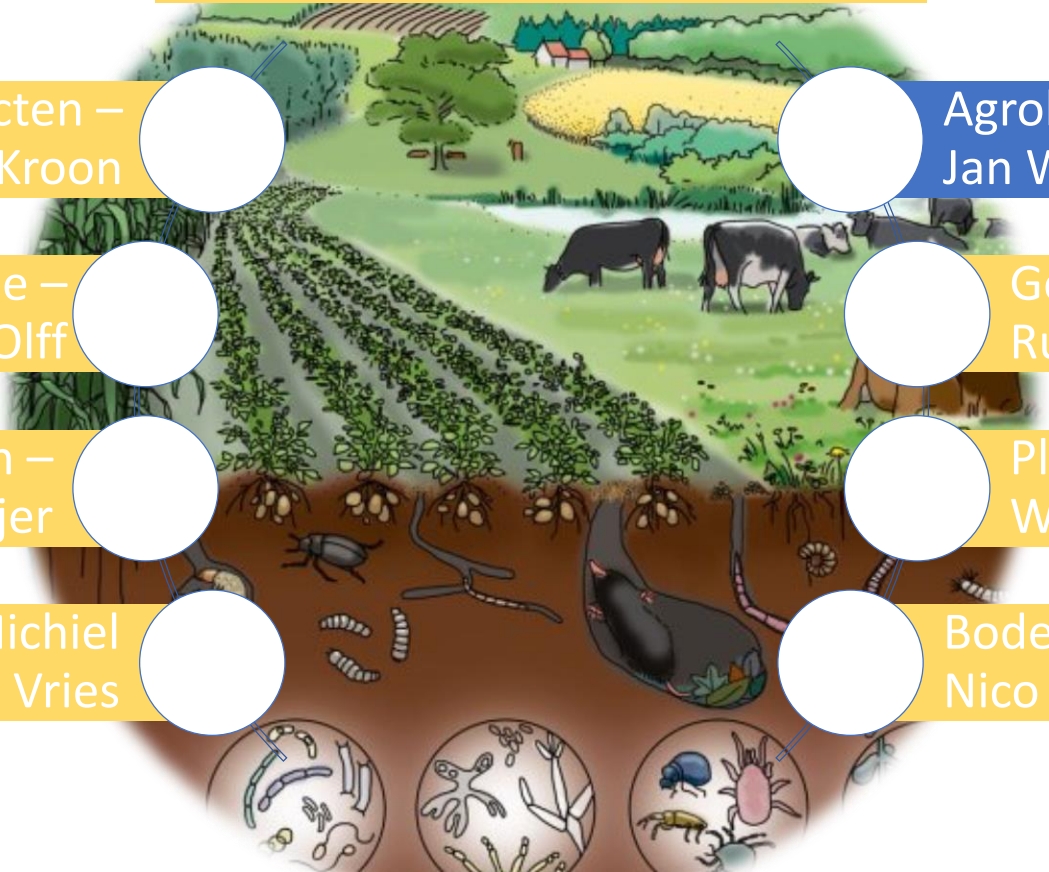

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Stikstofproblematiek

Stikstof als voorbeeld: nodig voor groei

Natuurlijke niveaus:
hoge biodiversiteit

Meer biomassa
(= voedsel):
meer stikstof

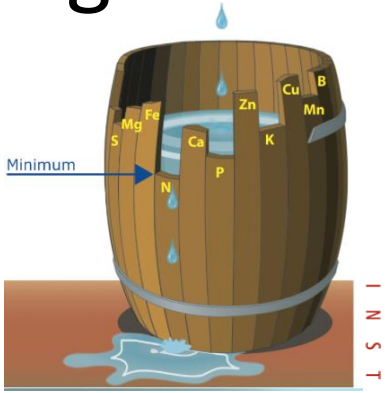

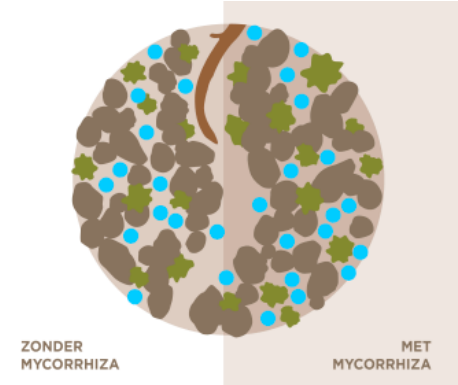

Bodemleven
ongebruikt

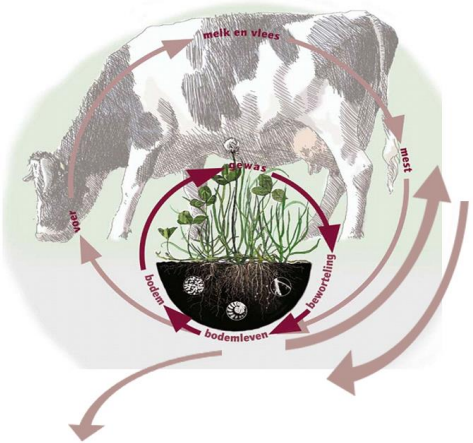

Afnemende
meeropbrengst;
Toenemende
verliezen

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

PHC Plant Health Cure

Stikstof als voorbeeld: laat alles groeien

N-arme natuurlijke ecosystemen

Biodiverse bos ondergroei

Korstmossen

kruidenrijk grasland

voedselarme rivier

N-rijke ecosystemen

Verlies biodiverse ondergroei

Verlies korstmossen

monocultuur grasland

vissterfte

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Veranderd landgebruik: meer bos, stedelijk gebied, infrastructuur en versnippering

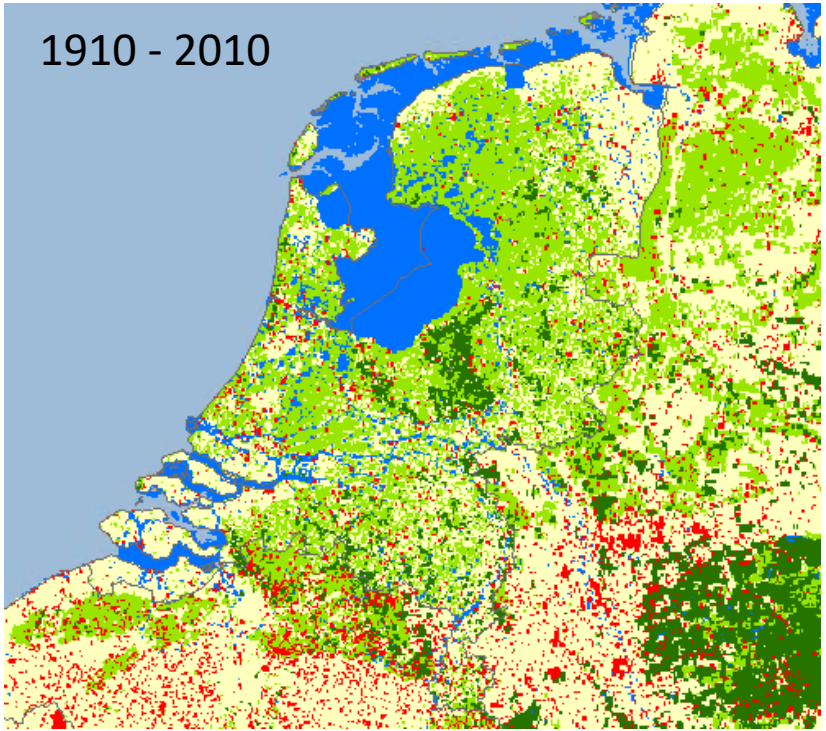

© Richard Fuchs

- 50% van de cultuur historische lijnelementen verdwenen (< 1990)
- minder randen of overgangen, weinig overhoekjes of bosjes en/of struweel

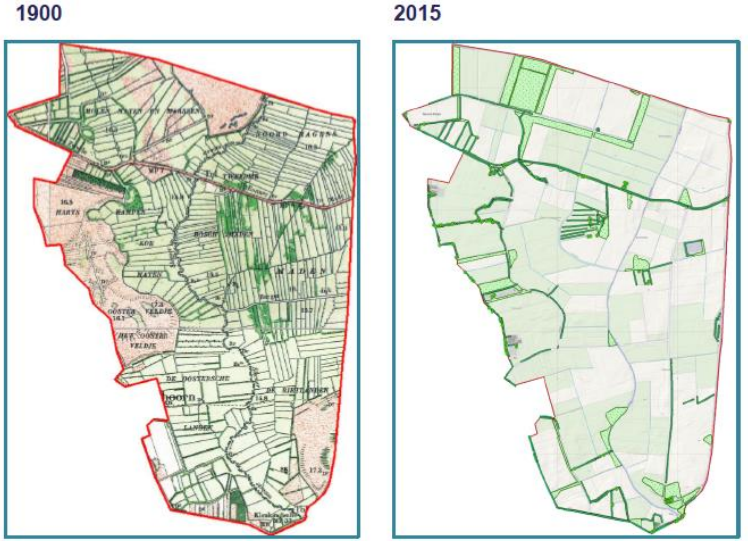

de natuurlijke kennisbron
LOUIS BOLK INSTITUUT

Aandeel bloeiende maaigewassen en fruitbomen van het areaal akkerbouw

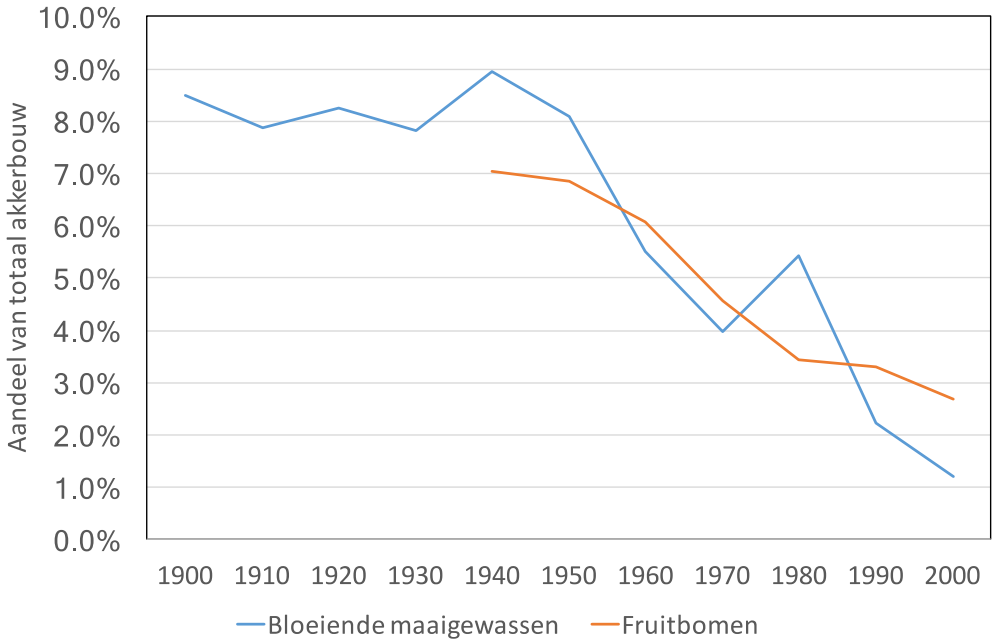

gewassen die economisch geteeld kunnen worden in de veehouderij en de akkerbouw zijn gras, mais, aardappelen, bieten, en ui

CBS Statline

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Van divers/bloemrijk naar gelijksoortig

de natuurlijke kennisbron

Diverse en bloemrijke systemen

genetische variatie

kleinschaligheid

landschapselementen

kruidenrijk grasland

bloemrijk graanteelt

Biouniform en monocultuur

genetische uniform

specialisatie

monocultuur

eiwitrijk grasland

aardappelteelt

LOUIS BOLK INSTITUUT

Afnemend gebruik van biodiversiteit

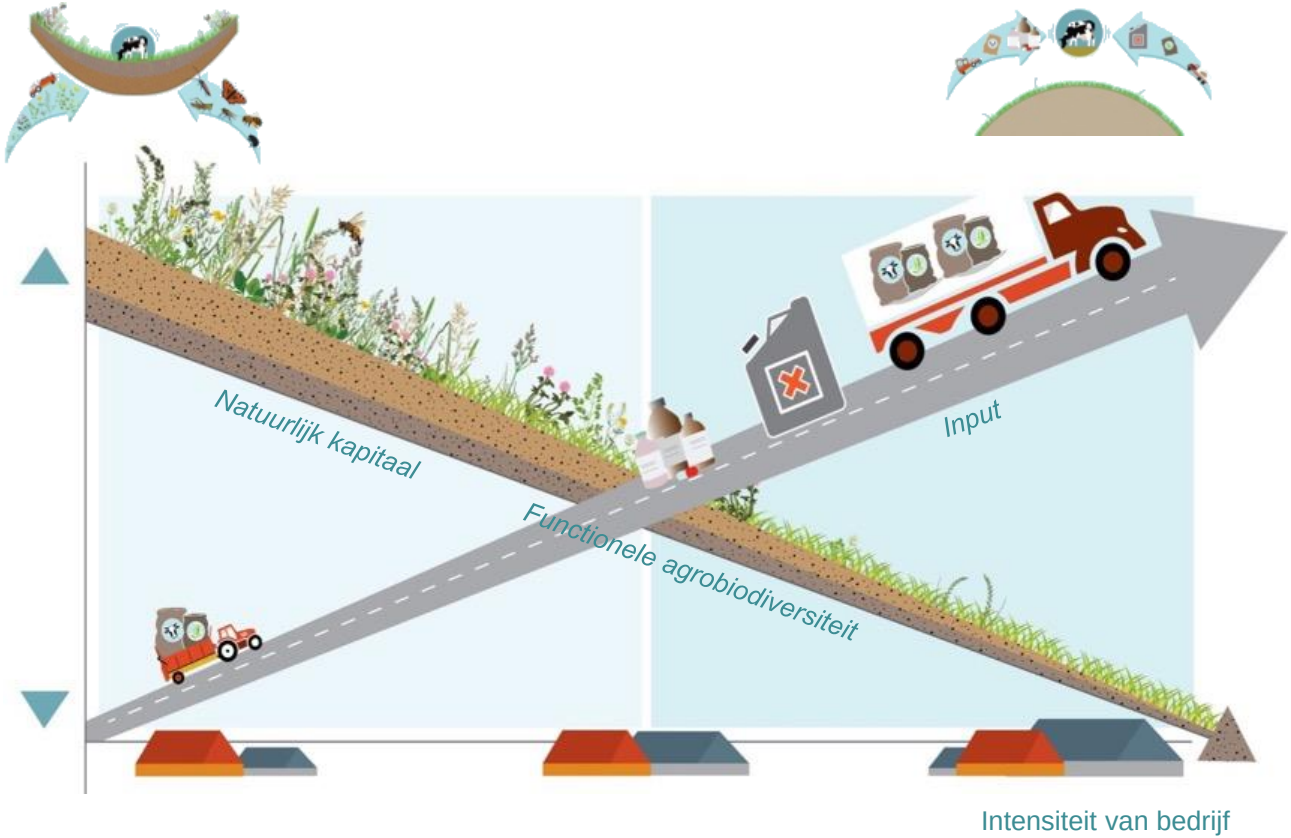

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

(Bio)diversiteit als basis voor veerkracht

	Grote diversiteit	Weinig diversiteit
Genetische Variatie gewassen	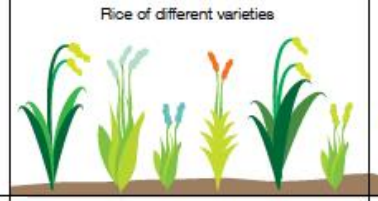	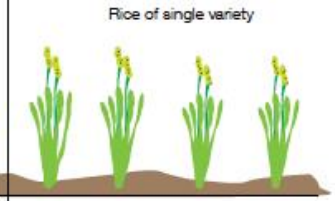
Diversiteit op Het bedrijf		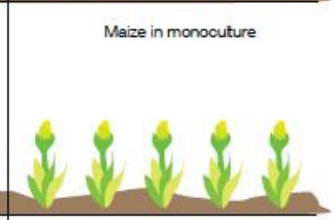
Variatie in een Regio	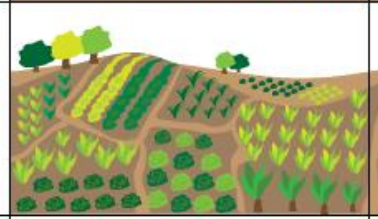	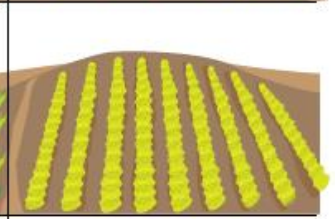
Variatie in dieet		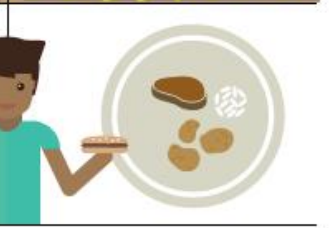

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Biodiversiteit en de landbouw

- Biodiversiteit is de rijkdom en diversiteit van al het leven op aarde. Biodiversiteit gaat niet alleen over de individuele soorten, maar juist de diversiteit van ecosystemen, soorten en genen, en de samenhang daartussen
- Landbouw is afhankelijk van biodiversiteit en draagt bij aan biodiversiteit, voedselproductie en beheer van ecosysteemdiensten

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Natuurinclusieve landbouw: systeem aanpak

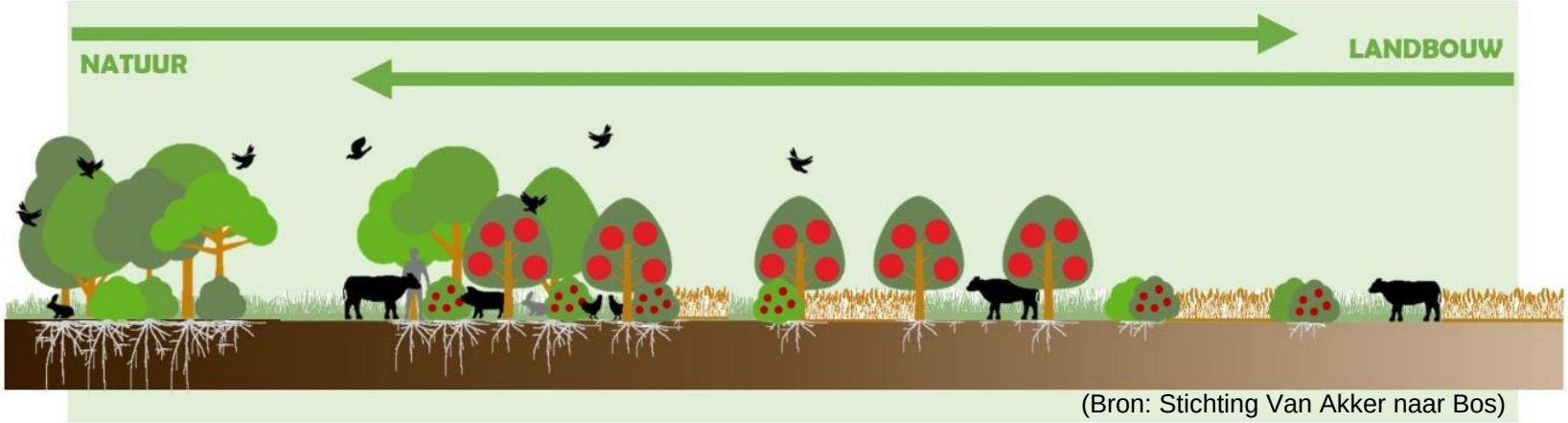

(Bron: Stichting Van Akker naar Bos)

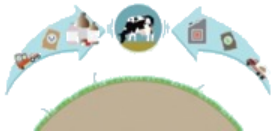

Landbouw:

- Bouw op vanuit functionele agrobiodiversiteit
- Bodem en landschap bepaald optimale productie
- Gebruik van variatie/diversiteit en managen van evenwicht

de natuurlijke kennisbron
LOUIS BOLK INSTITUUT

Biodiversiteit bevordering, risico verlaging en duurzame landbouw

Functionele (agro) biodiversiteit versterken

Lagere drukfactoren

Toename biodiversiteit op en buiten het bedrijf

Basis voor een robuust/ veerkrachtig systeem met een goed verdienmodel

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Conceptueel kader biodiversiteit voor Natuurinclusieve landbouw

Natuurinclusieve landbouw is een vorm van duurzame landbouw als onderdeel van een veerkrachtig voedselsysteem, gebruikmakend van de natuur/(bio)diversiteit, met een gezond verdienmodel

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

4 **samenhangende** pijlers van biodiversiteit

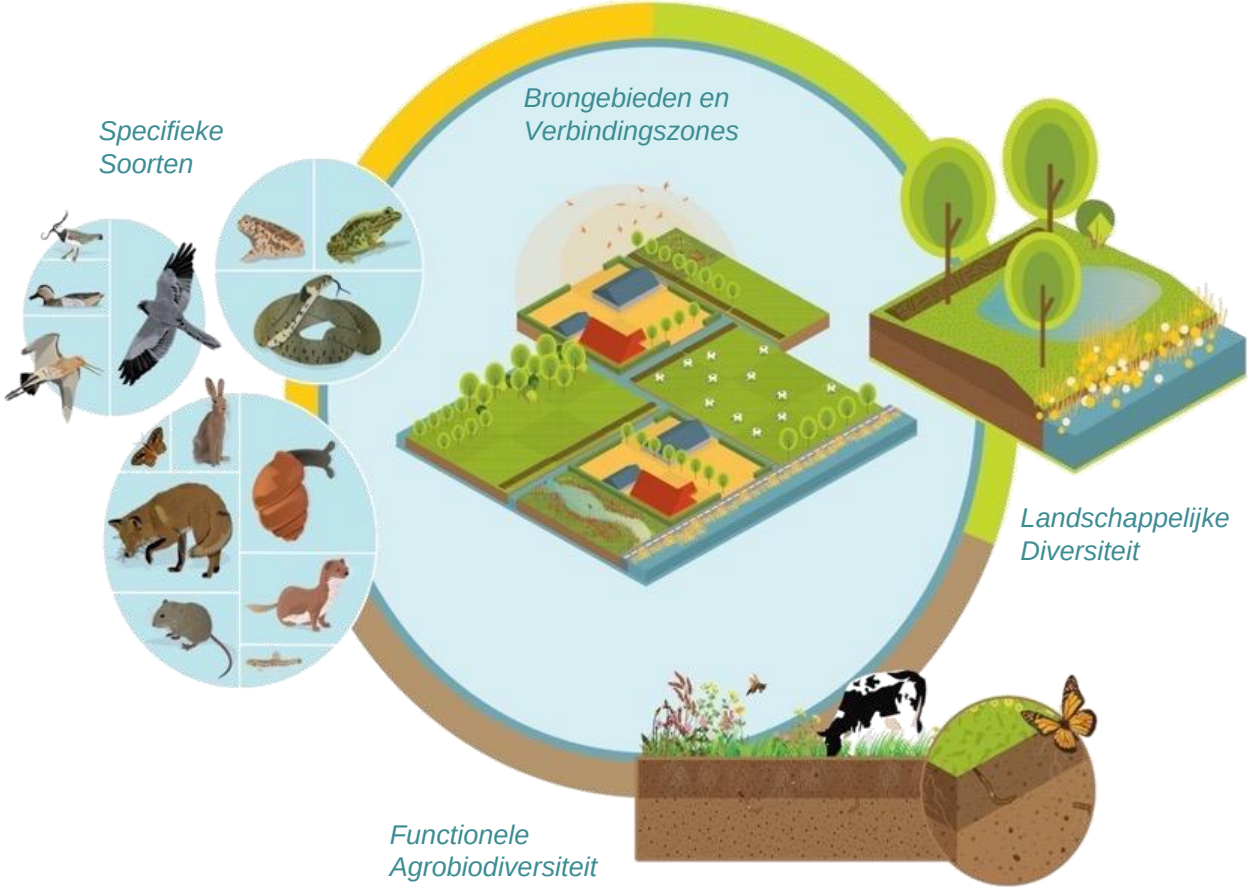

de natuurlijke kennisbron

LOUIS BOLK INSTITUUT

Herontwerp van het systeem: stuur op financiële marge

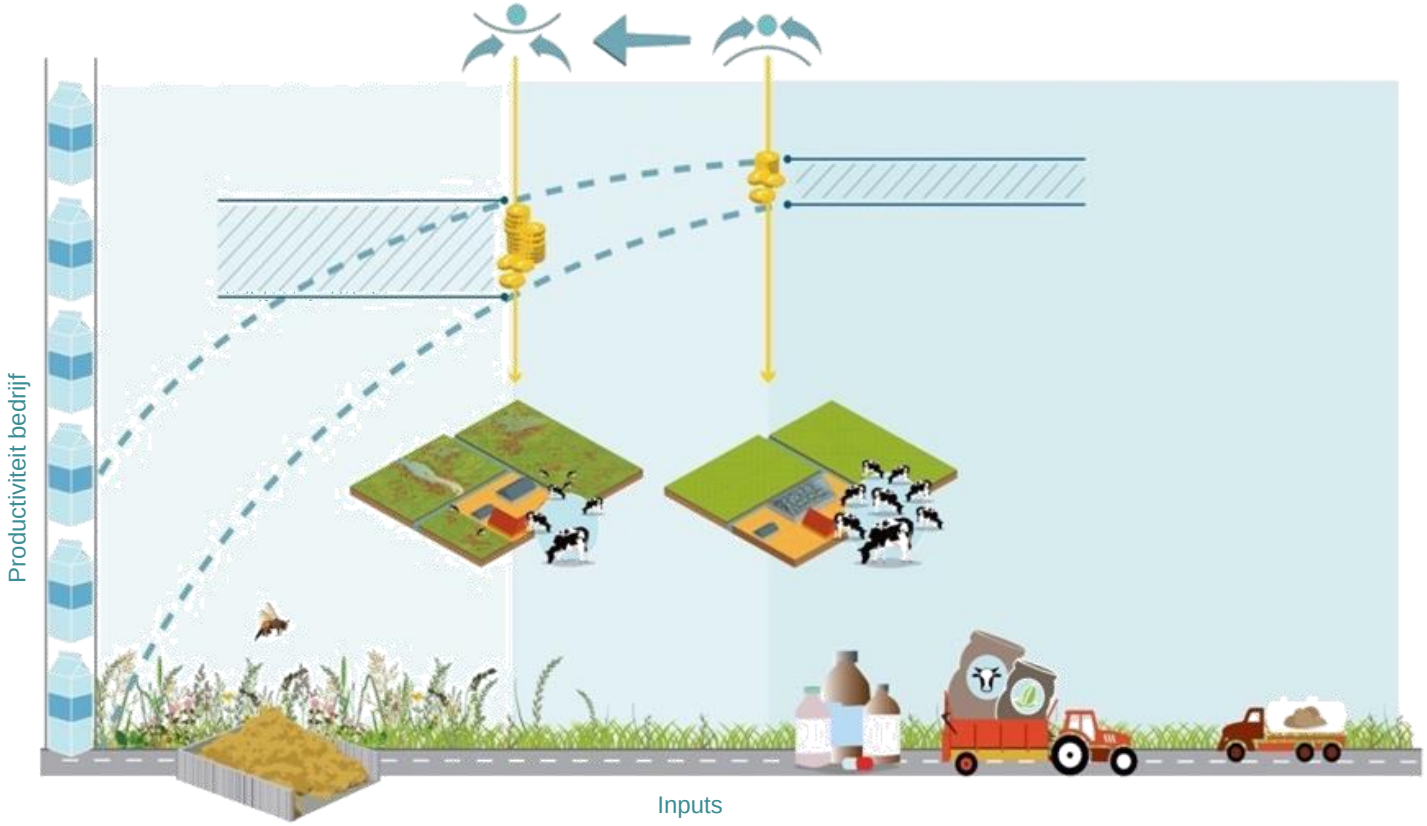

de natuurlijke kennisbron
LOUIS BOLK INSTITUUT

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

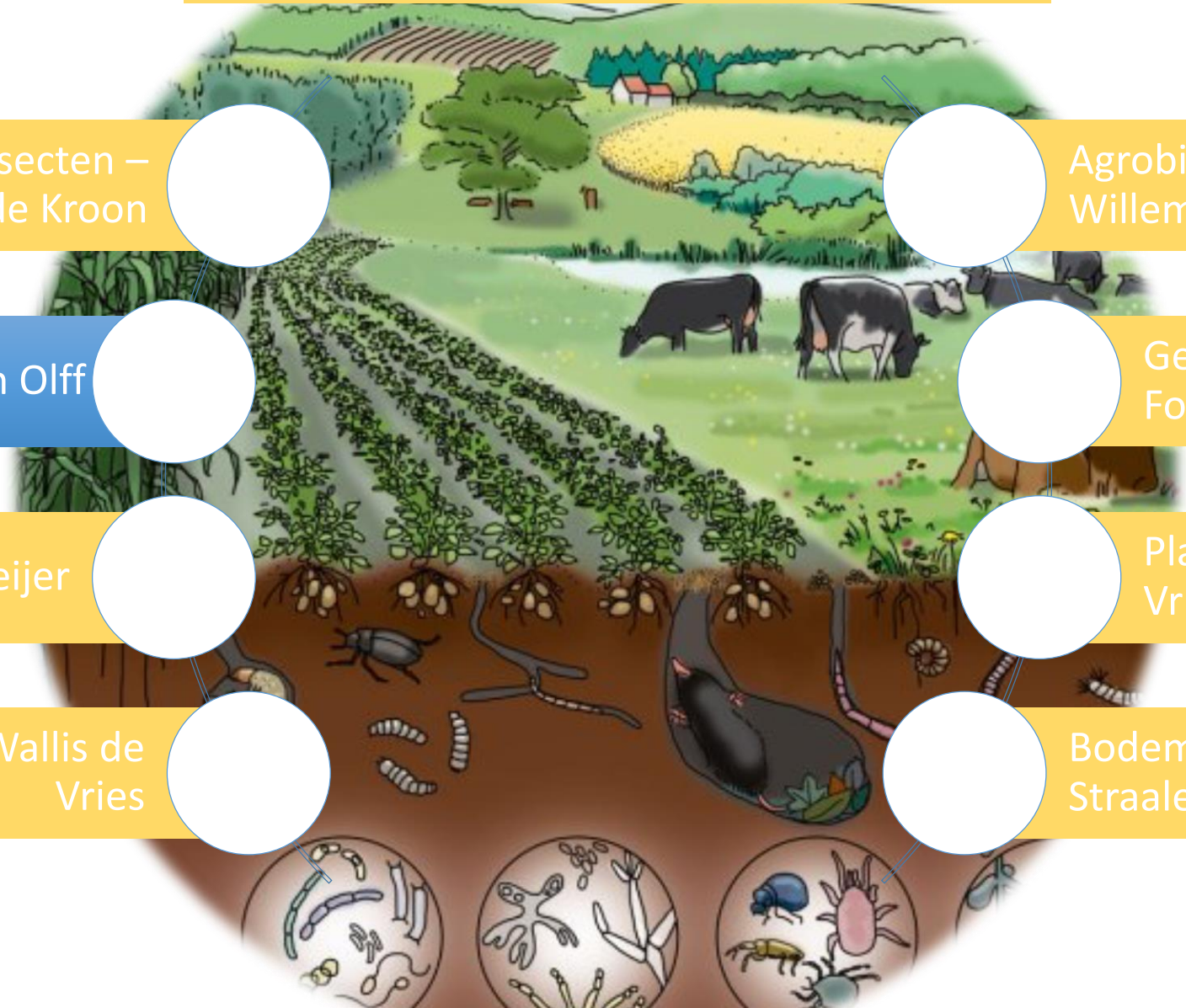

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Bodemgebruik in Nederland, 2012

	% van het landoppervlak 1979	% van het landoppervlak 2012
Rode ruimte		
Woonterrein	22%	27%
Bouwterrein		
Overig bebouwd terrein		
Groene ruimte		
Recreatieterrein	2%	3%
Agrarisch terrein	64%	58%
Bos	12%	13%*
Natuurlijk terrein		
Blauwe ruimte		
Water		

*2% is natuur-ontwikkeling

Bron: CBS, Kadaster.

CBS/jan16
www.clo.nl/nl006110

De nederlandse biodiversiteit is uit balans

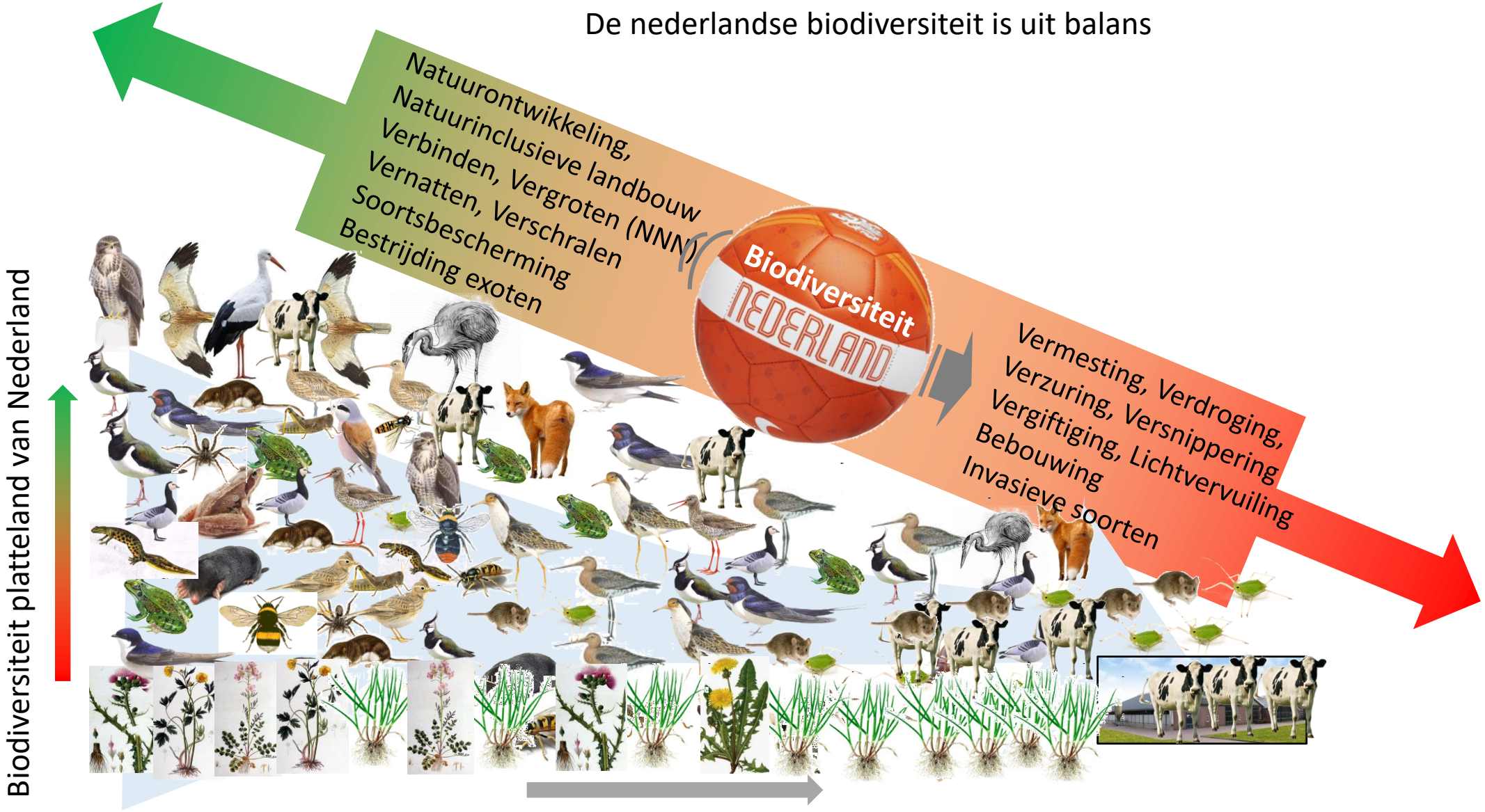

Intensivering en homogenisering van het landgebruik

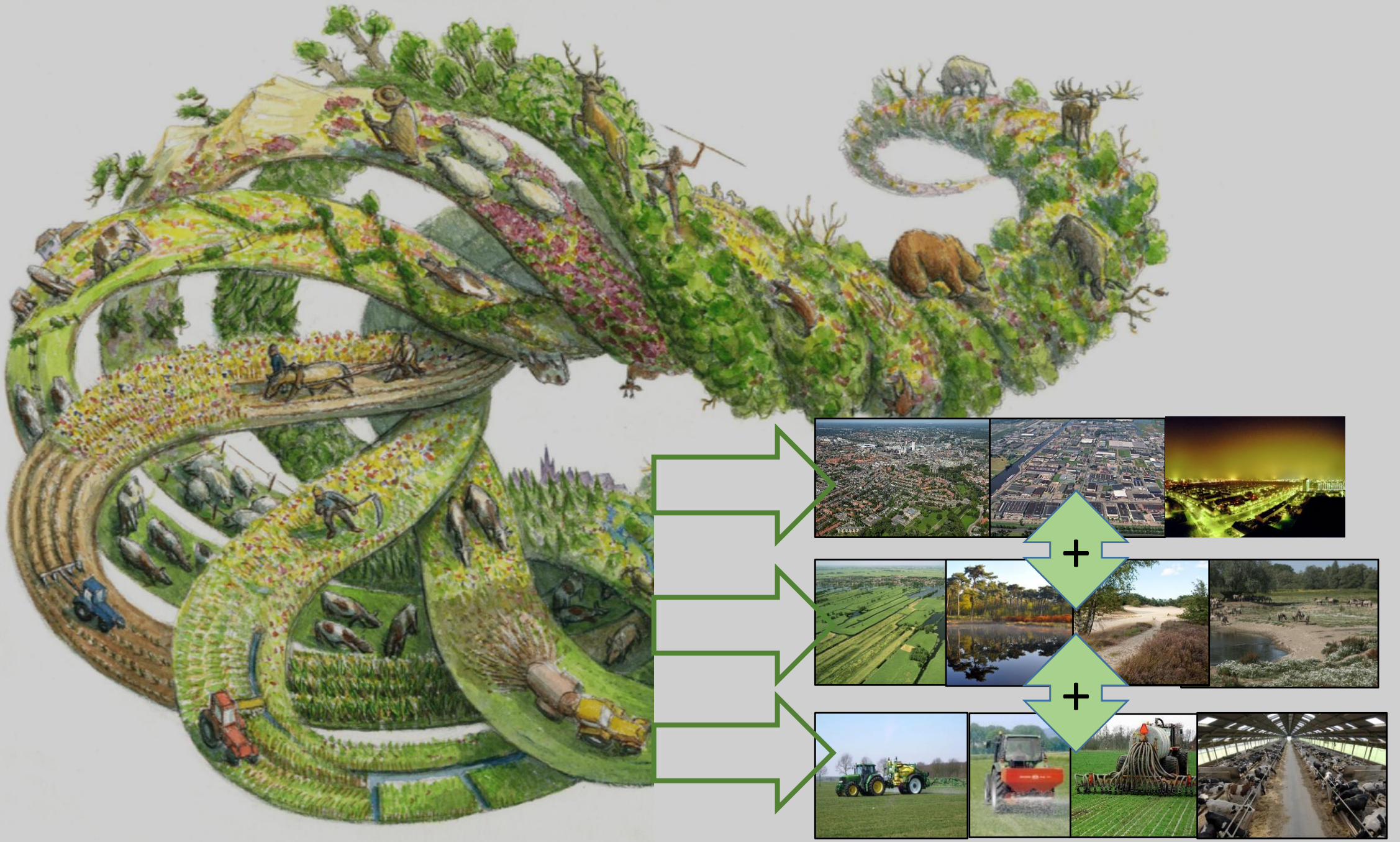

© Illustratie achtergrond: Jeroen Helmer

Lager-productieve, soortenrijke, meer gesloten, multifunctionele, veerkrachtige systemen

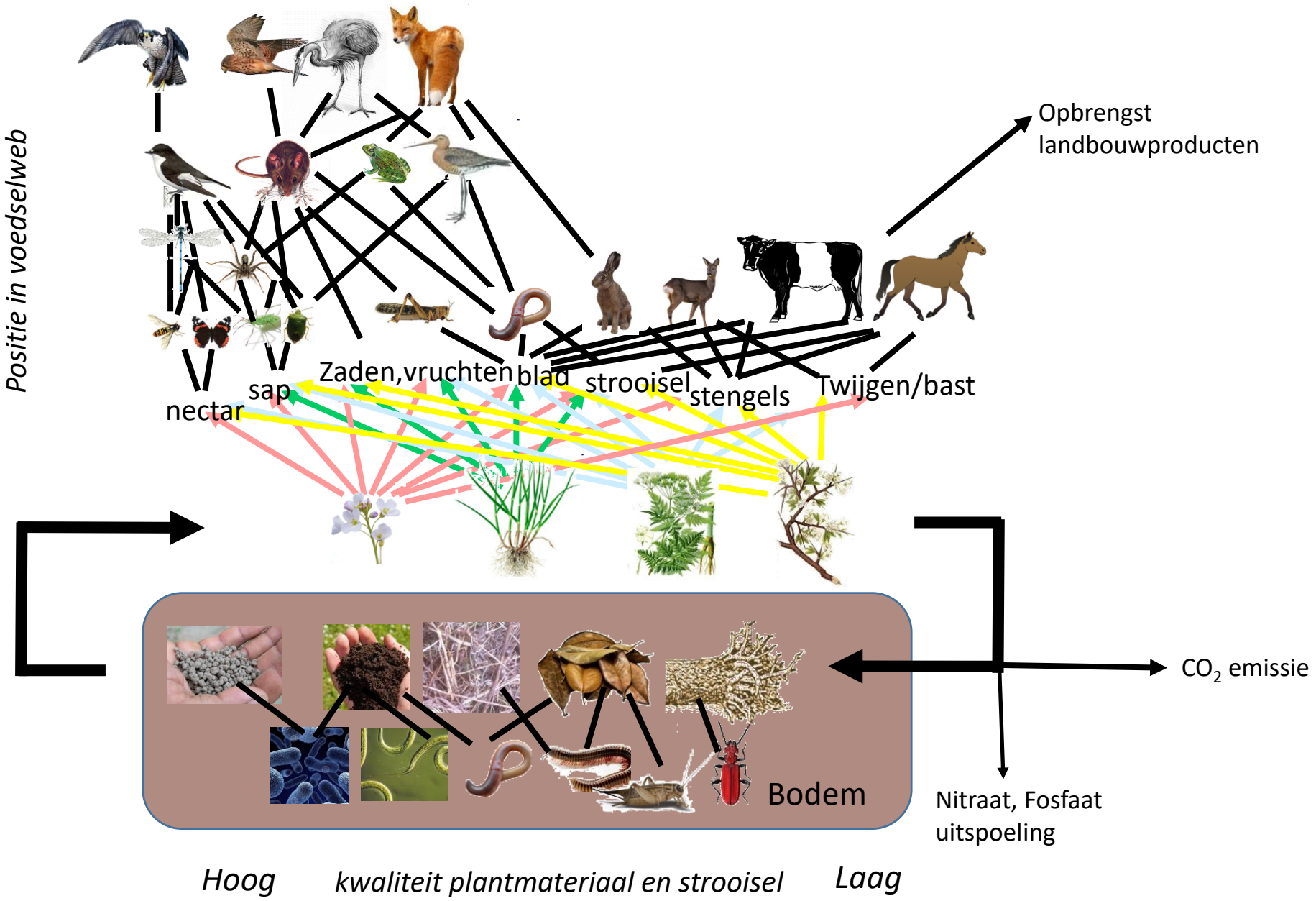

Hoog-productieve, soortenarme, open, monofunctionele, kwetsbare systemen

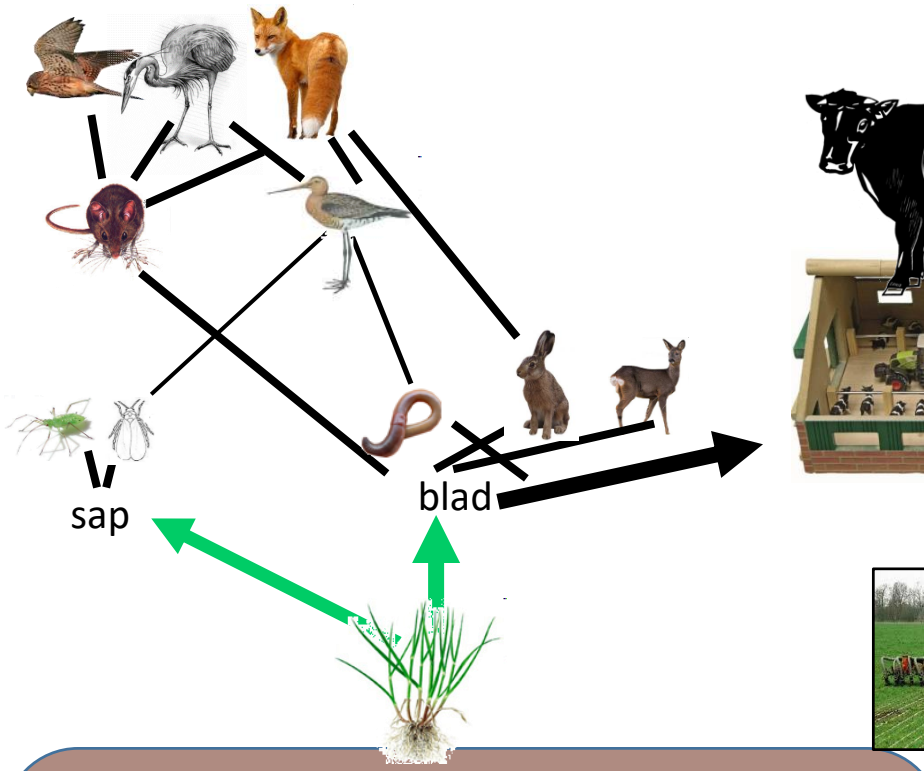

Zuivelproducten

Zorgen consumenten verantwoord produceren / ondernemen

Extra voer (soja, mais)

Zorgen verlies biodiversiteit en landschapskwaliteit

Zorgen over de veerkracht op systeemniveau

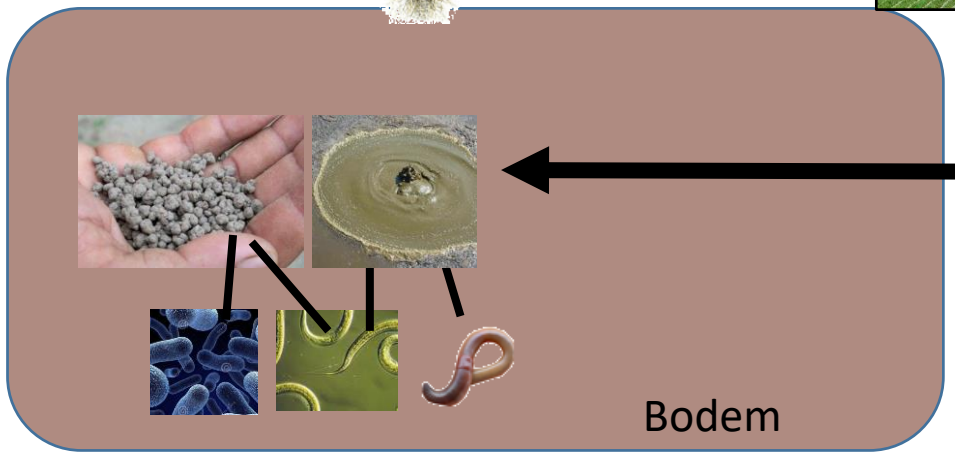

Zorgen afnemende bodemkwaliteit

CO_2 emissie

Negatieve klimaateffecten

uitspoeling, emissie meststoffen en bestrijdingsmiddelen

Negatieve effecten op naastgelegen natuurgebieden & ecosysteemdiensten

Biodiversiteitsherstel is een gedeeld belang van landbouw, voedingsindustrie, retail, natuurbescherming, *en* alle andere Nederlanders

BEHOEFTE AAN gezamenlijke AANPAK/VISIE

zie: commonland.com

Cultuur, Identiteit Inspiratie	Werkgelegenheid	Natuur en landschap, ecosysteemdiensten	Lange-termijn rendement

‘Verklaring van Driebergen’

intentieverklaring - ondertekend 21 November 2017

Deltaplan Biodiversiteitsherstel groene ruimte van Nederland

Zie NERN.NL

Gedeelde ambitie

Wij willen in samenwerking bijdragen aan een Deltaplan Biodiversiteitsherstel 2030 voor de groene ruimte van Nederland.

Hebben de intentie om
gezamenlijk te starten met de uitwerking van gedeelde ambities voor substantieel biodiversiteitsherstel van de groene ruimte van Nederland (focus van deze intentieverklaring), om routes uit te stippelen voor realisatie van deze ambities in een nationaal programma, en om maximale synergie te zoeken met reeds ontwikkelde of in ontwikkeling zijnde actieprogramma’s, waarin partijen worden beloond voor handelen dat het behoud van biodiversiteit ondersteunt.

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

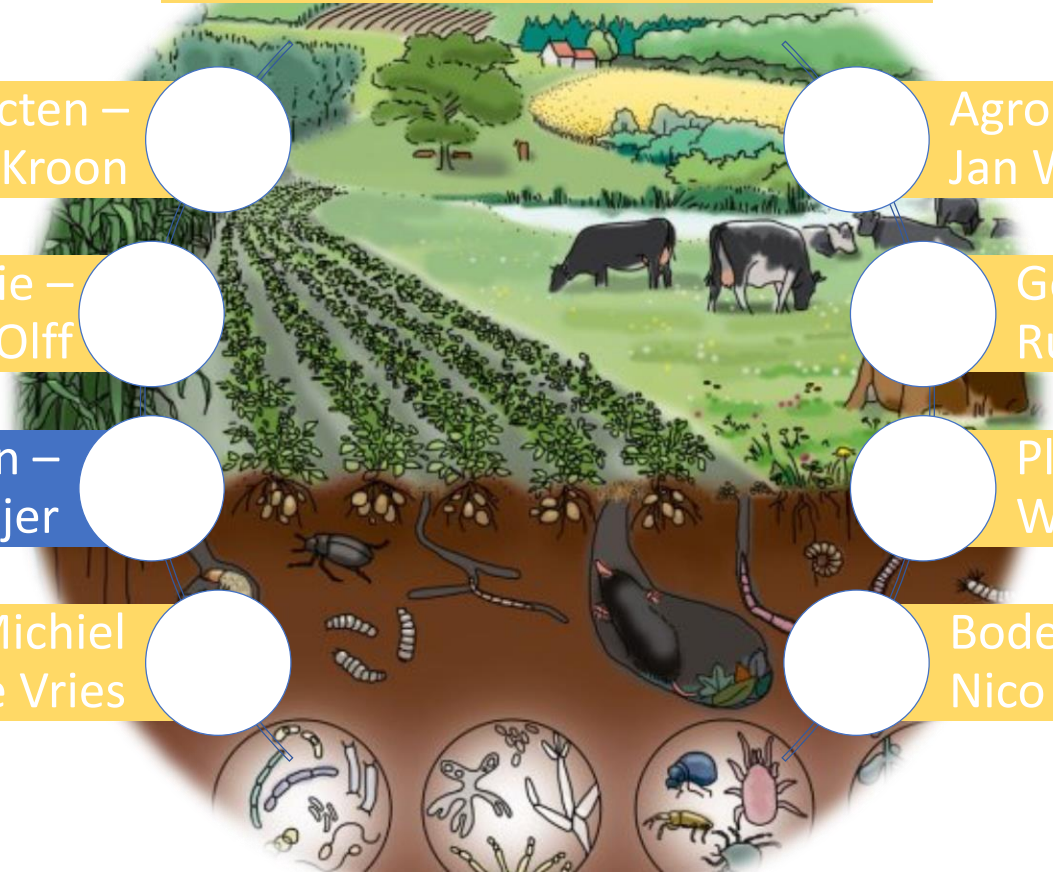

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Bijen: status, bedreigingen, toekomst

Veel kennis beschikbaar:

Rode lijsten
(bescherming)

Wetenschap
(vele papers, Naturalis, EIS, WUR, anderen)

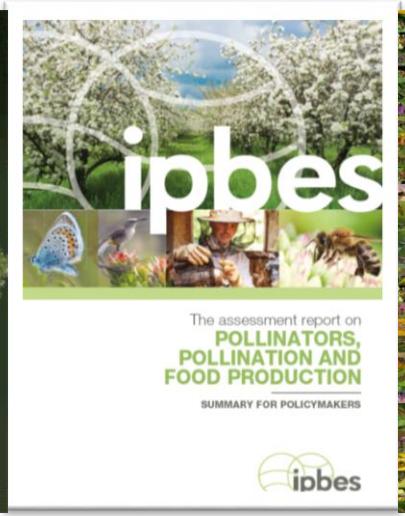

Kennis voor beleid
(VN IPBES rapport, door NL ondertekend)

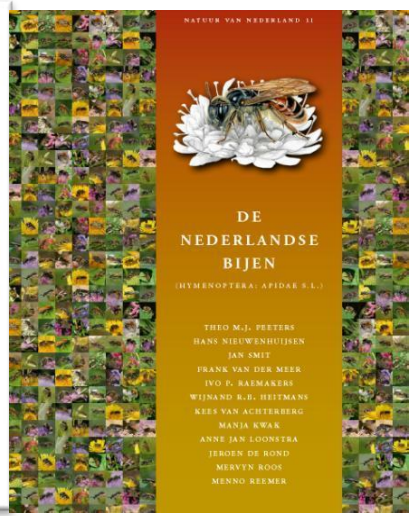

Kennis voor burgers
(EIS, Naturalis, IVN, bestuivers.nl)

Bijen: status, bedreigingen, toekomst

Bestuiving

Bijen: status, bedreigingen, toekomst

Diversiteit

357 wilde bijensoorten

+ 1 honingbij

HOMMELS

Zand- , metsel-, groef-, wesp-, wol-, bloed-en andere bijen

‘huisdier’,
niet wild in NL
[niet focus nu]

Bijen: status, bedreigingen, toekomst

Status > 50% op rode lijst = bedreigd en/of zeldzaam

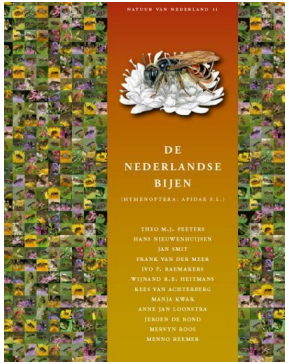

Verandering bijensoorten voor/na 1990 (%)

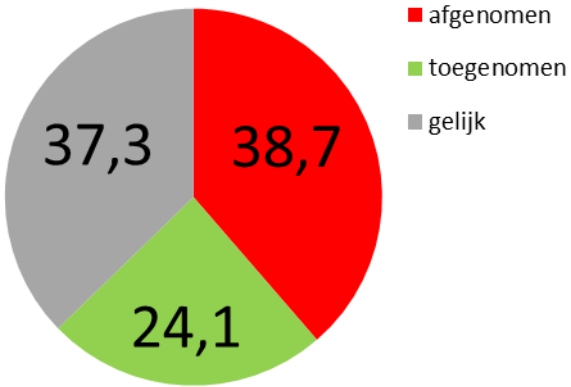

34 soorten verdwenen

8 soorten verschenen

Verspreiding ↓

Diversiteit ↓

Aantallen ?

Achteruitgang recent minder sterk, lokaal herstel ?

Reemer et al. 2012, Biesmeijer et al. 2006, Carvalheiro et al. 2013

Bijen: status, bedreigingen, toekomst

Status **> 50% op rode lijst = bedreigd en/of zeldzaam**

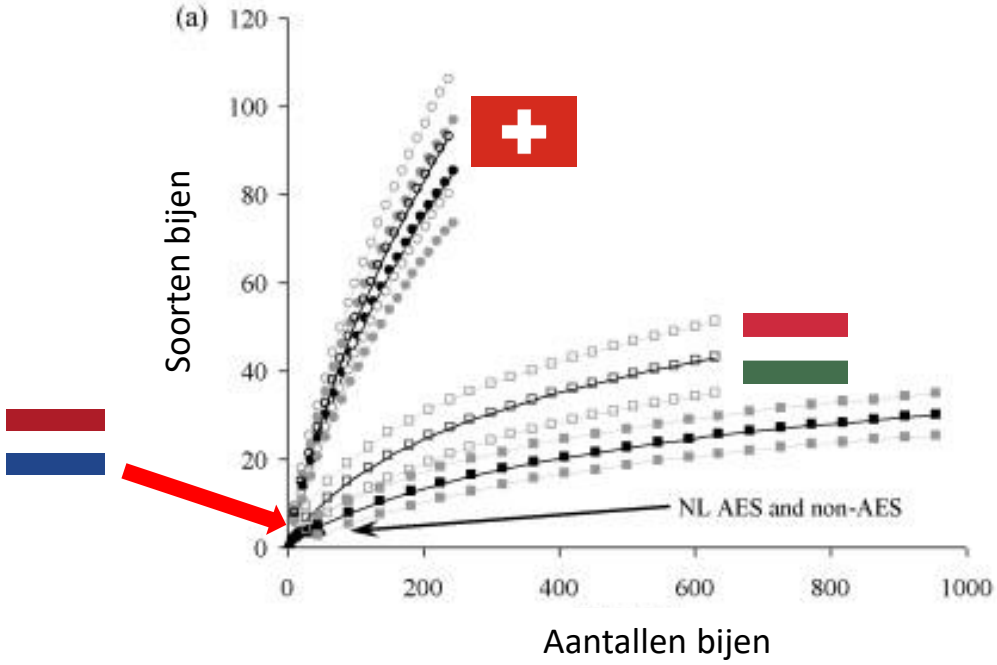

In akkerland vrijwel geen bij te vinden in NL

Batary, Kleijn et al. 2010

Bijen: status, **bedreigingen**, toekomst

Consensus van huidige kennis:

WERELD

Landgebruik Verandering / intensivering	minder bloemen minder nestplaatsen	**BIJEN**
Pesticiden Insecticiden/herbiciden	minder onkruidbloemen minder bijen	**BIJEN**
Klimaat Verandering / intensivering	minder stabiel systeem nieuwe soorten in NL	**BIJEN**

Combinatie van factoren verantwoordelijk voor achteruitgang

Potts, Biesmeijer *et al. Nature* 1–10 (2016) doi:10.1038/nature20588

nature

Bijen: status, **bedreigingen**, toekomst

Consensus van huidige kennis:

NEDERLAND

Landgebruik

Verandering / intensivering

1. Verandering landgebruik draagt bij aan achteruitgang bijen	*Aguirre15*
2. Landgebruik belangrijker dan klimaat	*Aguirre17*
3. Planten en bijen samen achteruit	*Biesmeijer06*
	Scheper14
4. Lage dichtheid bijen in landbouwgebied	*Batary10*
5. Weinig wilde bijen in boomgaarden	*deGroot15/16*
6. Landschap met meer (semi-)natuur heeft meer bijen	Bukovinszky17

Bijen: status, **bedreigingen**, toekomst

Pesticiden

Insecticiden/herbiciden

WERELD

Effect neonics op koolzaad en appel op wilde bijen

Bijengroep	effect	studie
Hommels	**< koninginnen**	Woodcock17Science
	< groei volk	Rundlof15Nature
	< koninginnen	Rundlof15Nature
	< bestuiving (appel)	Stanley15Nature
Metselbijen	**<voortplanting**	Woodcock17Science
	< nestelen	Rundlof15Nature
Wilde bijen	**lagere dichtheid**	Rundlof15Nature
	Negatieve trend	Woodcock16NatComm

Bijen: status, **bedreigingen**, toekomst

Pesticiden

NEDERLAND

Insecticiden/herbiciden

Weinig direct bewijs voor invloed pesticiden op NL wilde bijen, omdat:

1- In NL grootschalige landschapsexperimenten moeilijk
2- Gegevens pesticide-gebruik niet vrij beschikbaar (maar Naturalis bezig met 'indirect' model)
3- Historische gegevens wilde bijen onvoldoende (Naturalis/EIS werkt hier aan)
4- Meerdere factoren zijn moeilijk uit elkaar te halen

Consensus onderzoekers internationaal:

EASAC rapport 2015:	Steeds meer bewijs dat profylactisch gebruik van neonics zeer schadelijk is voor non-target insecten
Kerr –Science 2015:	Effect van neonicotinoden op bijen hangt af van locatie en soort, maar is meestal negatief
VN IPBES rapport 2015:	Bestrijdingsmiddelen hebben allerlei negatieve (letale en sub-letale) effecten op bestuivers, waarbij het effect afhangt van de werkzame stof, locatie en toepassing

Bijen: status, bedreigingen, **toekomst**

Wat is er nodig ?

NEDERLAND

‘BIJSTAND’: Monitoring meetnet wilde bijen

Meten impact factoren op aantallen bijen

Betere GLB vergroeningsmaatregelen

Alternatieve gewasbescherming

Evaluatie effectiviteit van maatregelen

Bijen: status, bedreigingen, **toekomst**

NEDERLAND

Nationale Bijenstrategie

Presentatie 22 januari

Agenda voor verbetering leefomgeving bestuivers en bestuiving

Implementatie IPBES rapport voor Nederland

Breed gedragen: o.a. kennis, NGOs, bedrijven, landbouw, overheden, waterschappen, natuur/milieu organisaties

Koos Biesmeijer

Wetenschappelijk Directeur Naturalis Biodiversity Center
Hoogleraar Natuurlijk Kapitaal Universiteit Leiden

Knautiabij
© Nico Verreecken

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

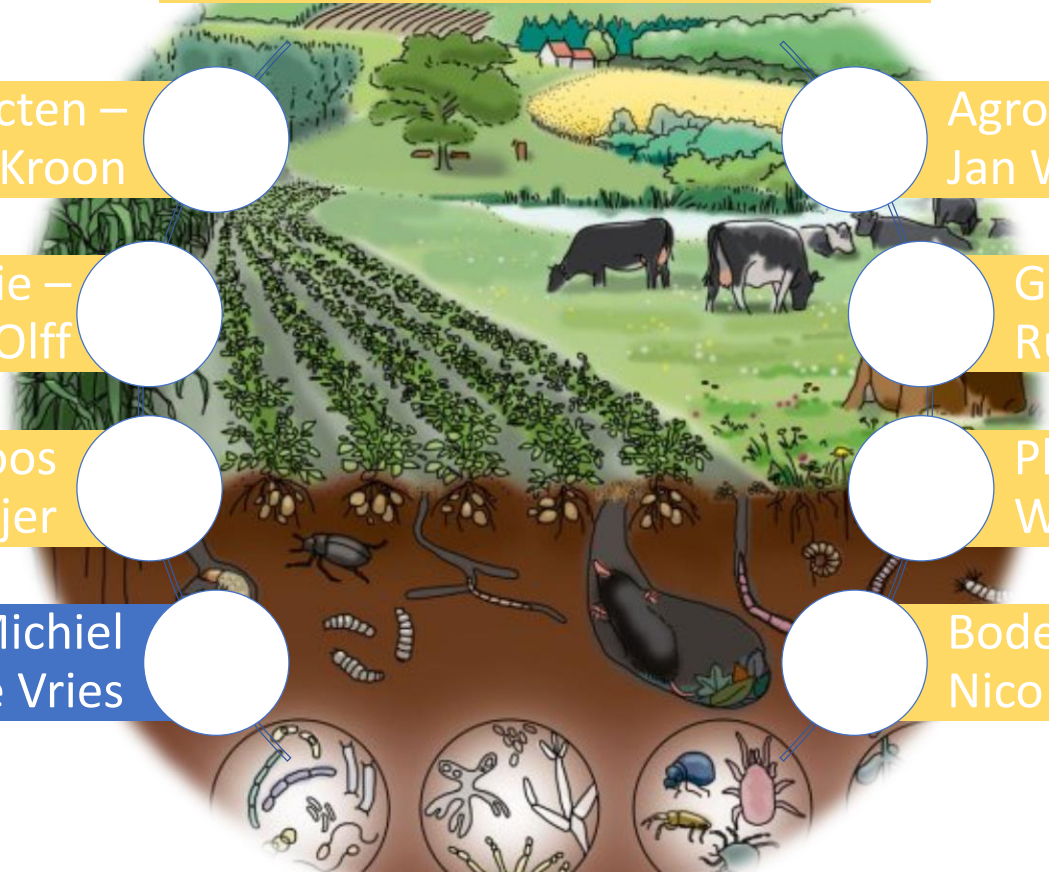

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

De Vlinderstichting

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Vlinders als graadmeters voor verandering

- Vlinders: enige langlopende insecten-meetnet
- Achteruitgang van insecten: ook in Nederland?

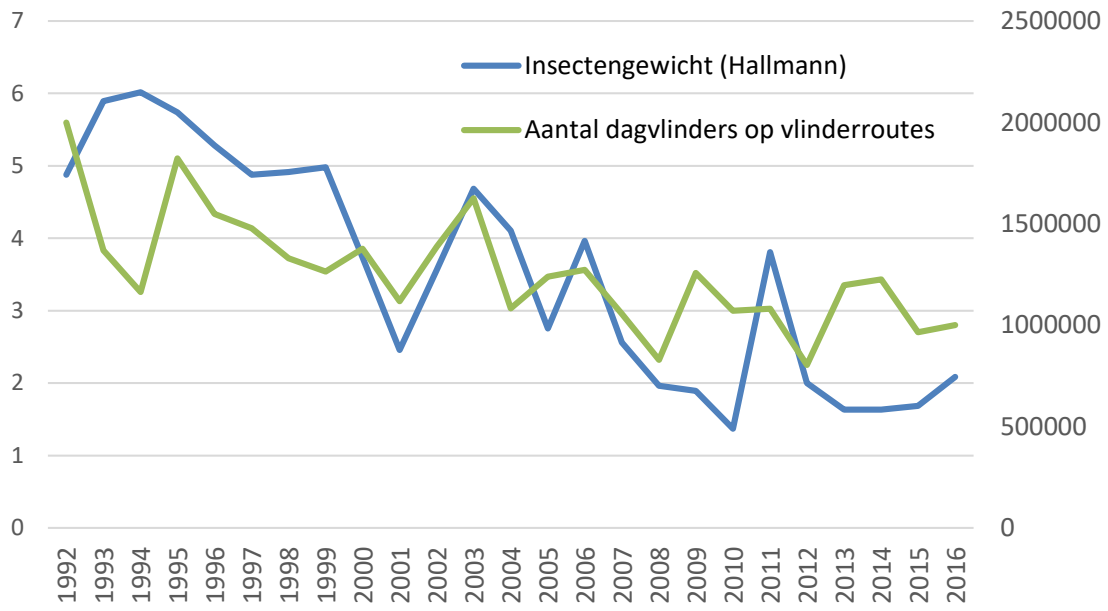

Achteruitgang vlinders 45% t.o.v. 75% insecten Dld

De Vlinderstichting

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Kanttekening bij paper Booij

- Ondeugdelijk gebruik van gegevens: niet geschikt voor trendanalyse
  - Geen correctie voor aantal tellingen, trekvlinders en regionale verschillen

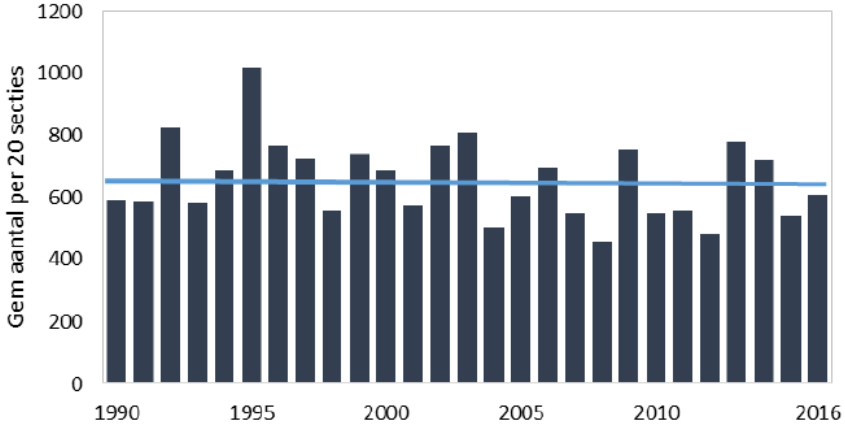

***Figuur 9**: Gemiddeld aantal dagvlinders per jaar op een algemene standaardroute van 20 secties. Het langjarig gemiddelde van 656 vlinders is aangegeven met een lichtblauwe lijn.*

Achteruitgang was toch gestopt?

- Populatiegrootte vlinders op 65% t.o.v. 1992
- Geen verdere daling na 2000

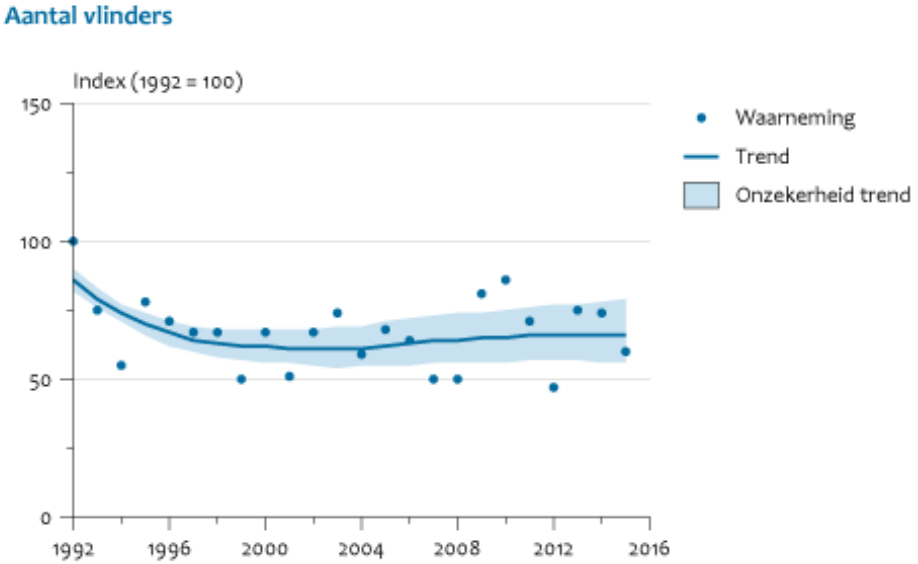

Bron: NEM (Vlinderstichting, CBS).

CBS/mrt16
www.clo.nl/nl138613

De Vlinderstichting

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Achteruitgang was toch gestopt? *Niet overal*

- Stabilisatie geldt alleen voor soorten van natuurgebieden *(herstelbeheer!)*
- Wijd verbreide soorten neigen eerder tot versterkte afname

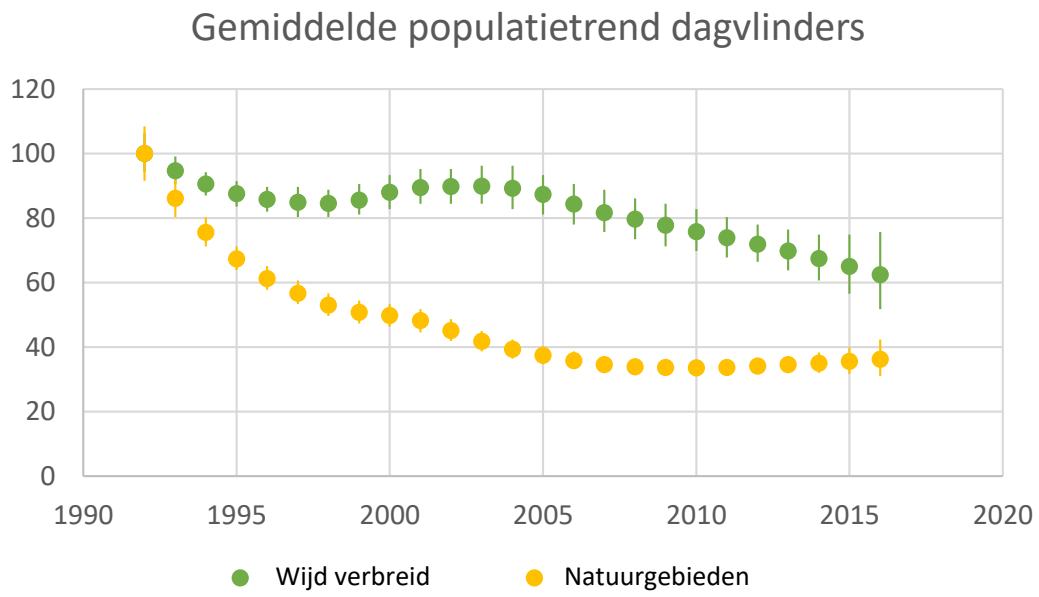

De Vlinderstichting

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Oorzaken: klimaatverandering

- Klimaatindicator Vlinders: opwarming van de vlindergemeenschap
- Weerextremen lijken groeiende invloed te hebben

T= 4,2 C

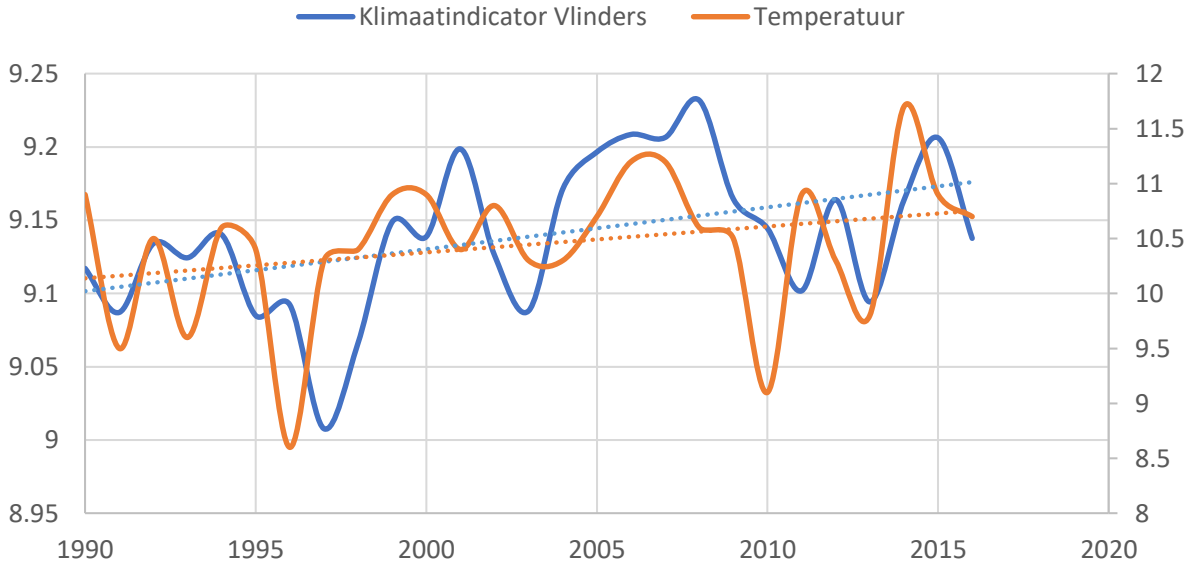

T= 11,8 C

Oorzaken: klimaatverandering?

- ‘Warme soorten’ profiteren niet: sterkste achteruitgang

T= 4,2 C

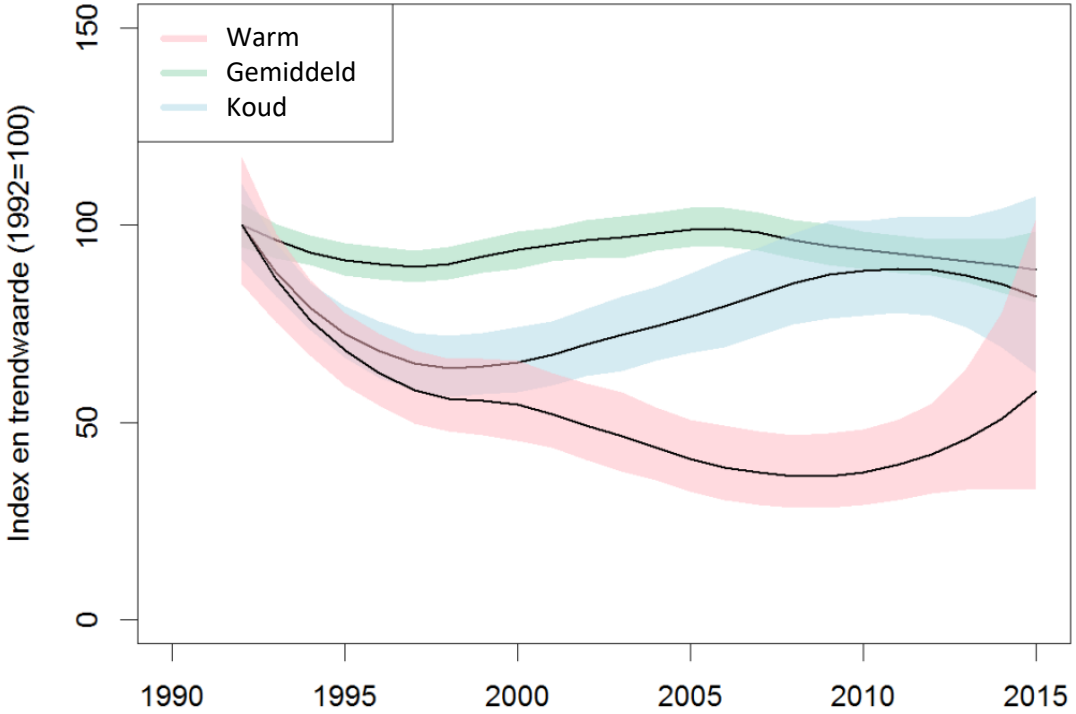

T= 11,8 C

Stikstofbelasting als dominante factor

- ‘Warme soorten’ zijn vaker gebonden aan stikstofarme milieus

N = 1

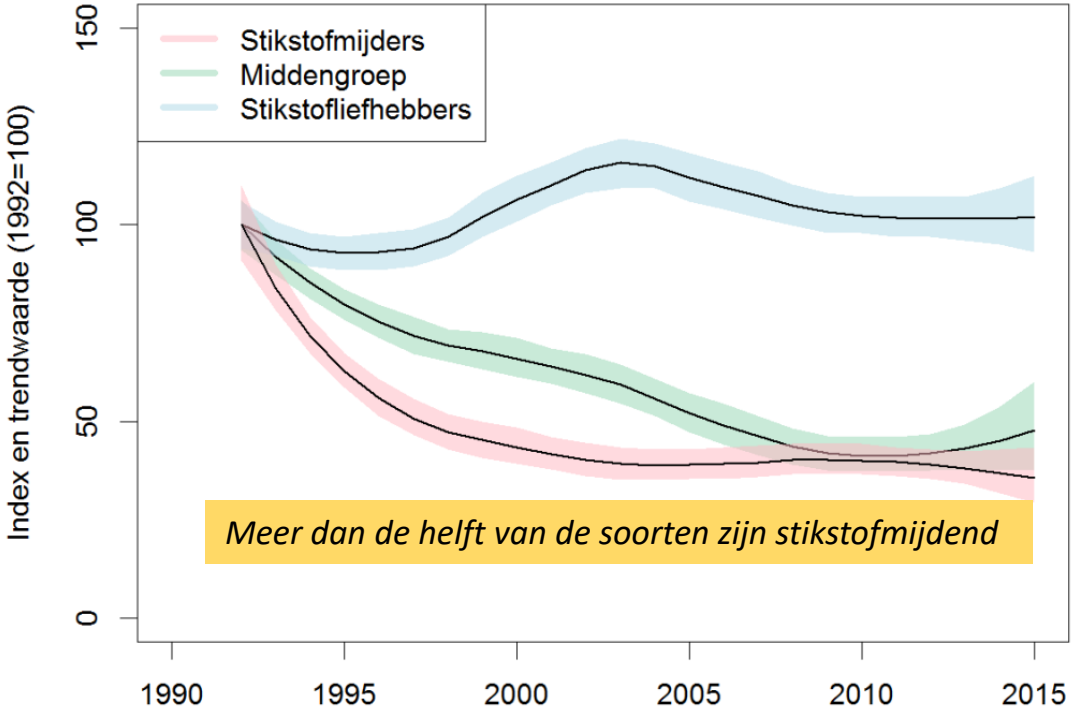

N = 8

Stikstofindicator Vlinders

- Sterk toegenomen na 1950
- Afname stikstofdepositie zorgt nog niet voor daling

N = 1

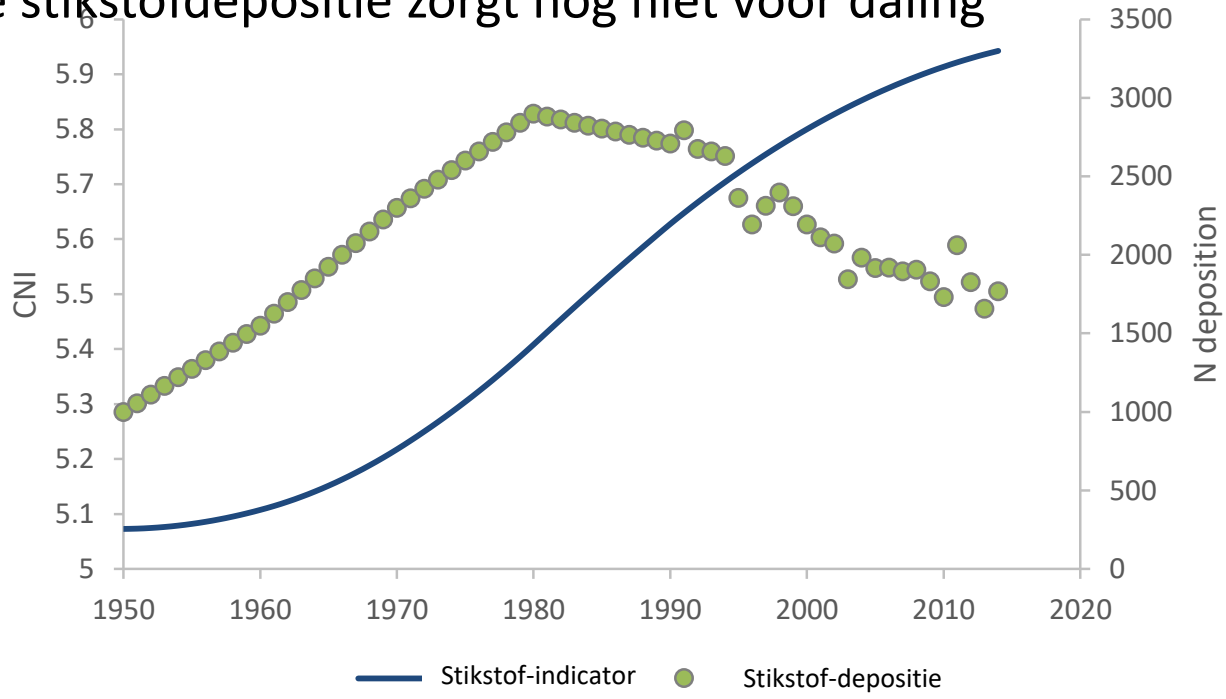

N = 8

Landbouw is cruciale speler

- Areaal: 64% van grondgebied in NL
  - Ruim 13% van NL ligt binnen 30 m van een maisakker
- Stikstofbelasting: invloed strekt zich uit tot natuurgebieden
- Pesticiden: extra drukfactor
  - Neonicotinoïden, fipronil, fungiciden, glyfosaat…
- *Versnippering én aantasting kwaliteit van leefgebieden*

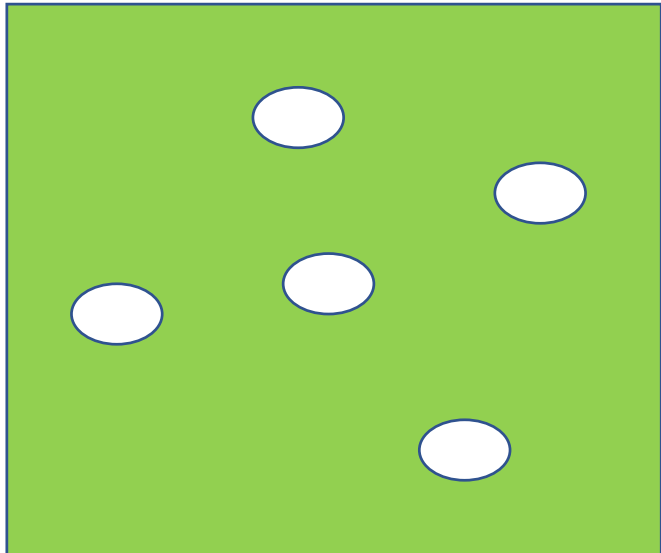

De Vlinderstichting

Kanttekening bij paper PBL

- Suggestie dat achteruitgang vlinders uitzondering is t.o.v. andere groepen insecten is ongefundeerd
- Gebaseerd op (nog niet gepubliceerde) trends in verspreiding (geen populatiegrootte) van slechts 2 groepen
- Thomas (2005): mate van bedreiging dagvlinders wijkt in UK *niet* af van die voor andere groepen insecten
  - Verschillen verklaard door variatie in waarnemingsintensiteit

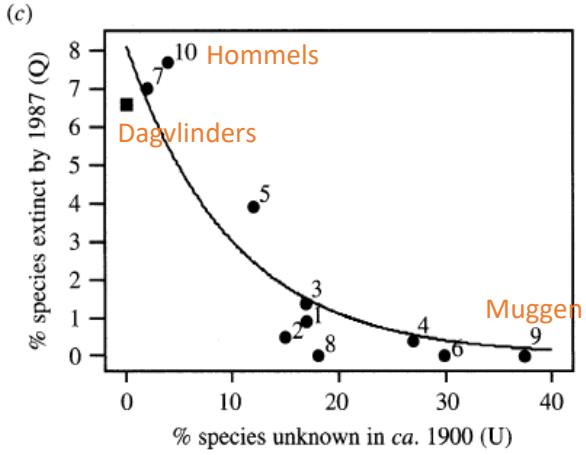

(Thomas, 2005 *Phil. Trans. R. Soc. B*)

De Vlinderstichting

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Synthese

- Meetnet Vlinders laat (ook) een sterke afname zien
  - Aannemelijk dat dit ook voor andere terrestrische insectengroepen geldt
  - *Koester het Netwerk Ecologische Monitoring!*
- Buiten natuurgebieden geen stabilisatie

- Stikstofbelasting lijkt vooralsnog dominantere factor dan klimaatverandering
- Landbouw speelt cruciale rol in bepalen van trends – in vele opzichten
  - Pesticiden vormen daarbij een extra drukfactor

De Vlinderstichting

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

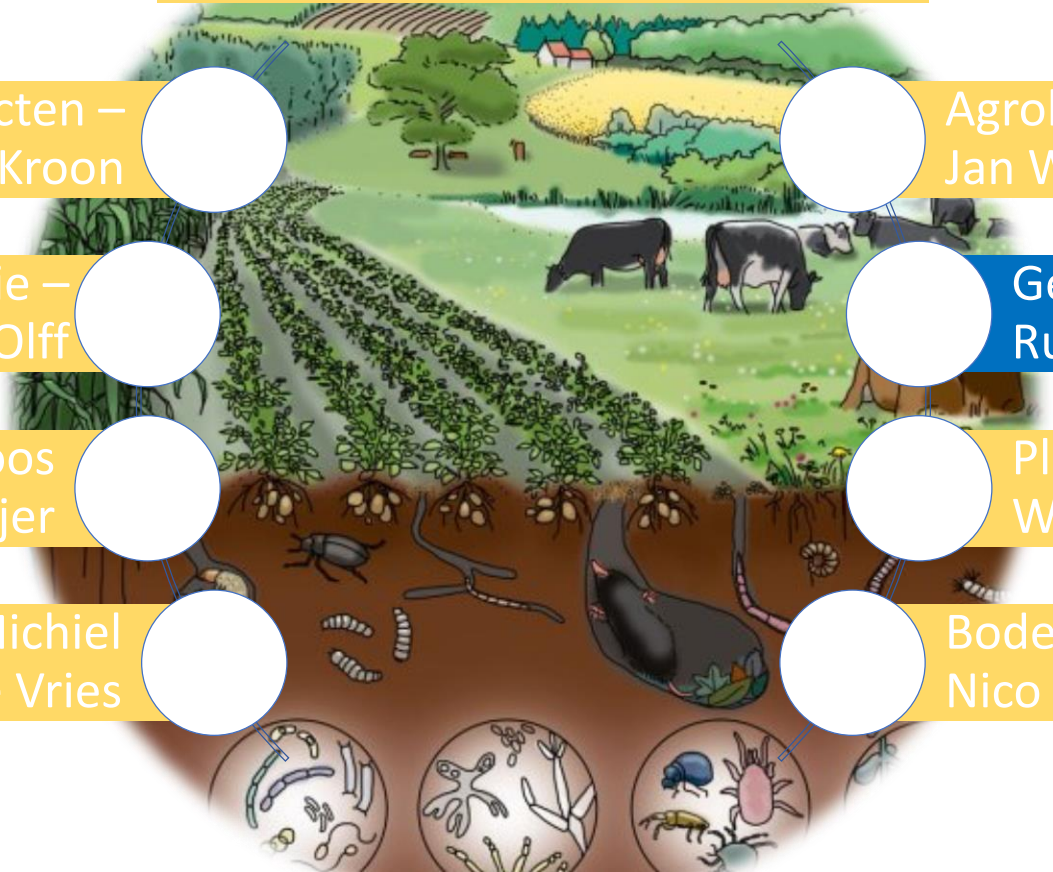

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Hoe vergaat het de fauna?

Ruud P.B. Foppen

Radboud Universiteit Nijmegen

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Radboud Universiteit

Sovon

Bronnen

natuurgegevens >10.000 waarnemers

Naturalis Biodiversity Center | ANEMOON | EIS | RAVON | Sovon | De Vlinderstichting | Zoogdier Vereniging

Netwerk Ecologische Monitoring

NETWERK NEM Ecologische Monitoring

Compendium voor de Leefomgeving/CBS

Centraal Bureau voor de Statistiek

Het positieve nieuws

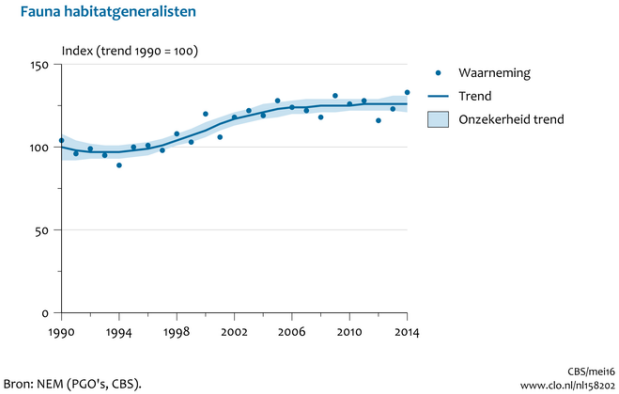

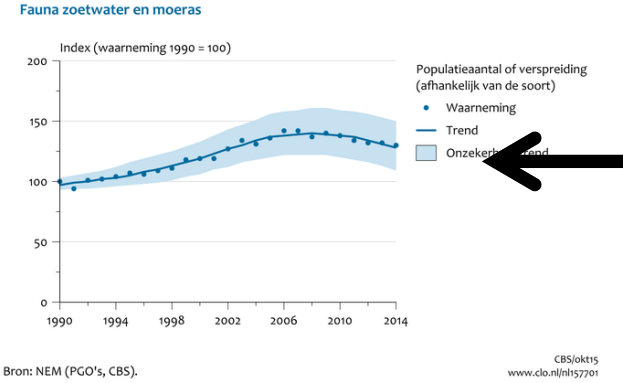

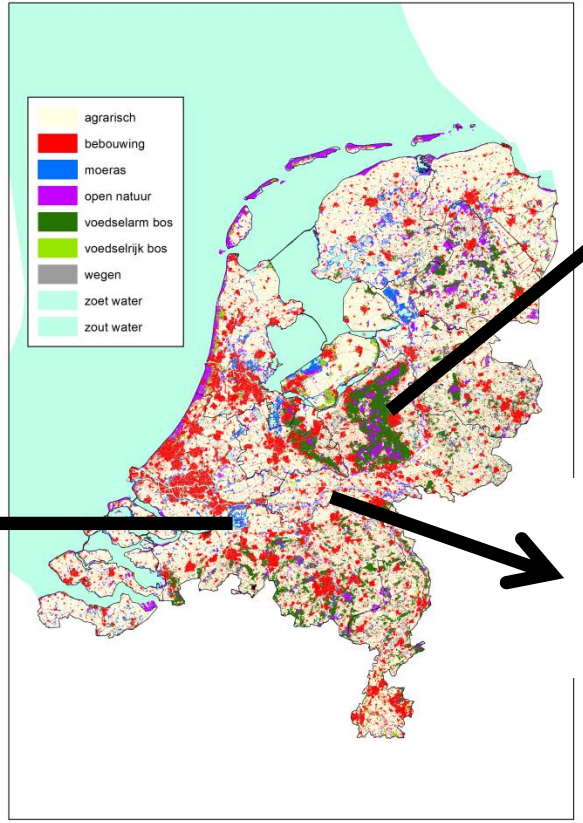

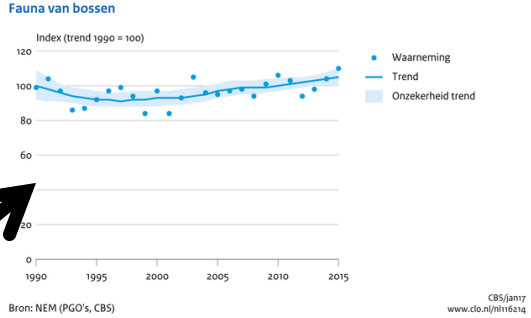

SCIENCE ADVANCES | RESEARCH ARTICLE

ECOLOGY

Biodiversity recovery following delta-wide measures for flood risk reduction

Menno W. Straatsma,[1]* Alexandra M. Bloecker,[2] H. J. Rob Lenders,[2] Rob S. E. W. Leuven,[3] Maarten G. Kleinhans[1]

Successen in natuurgebieden

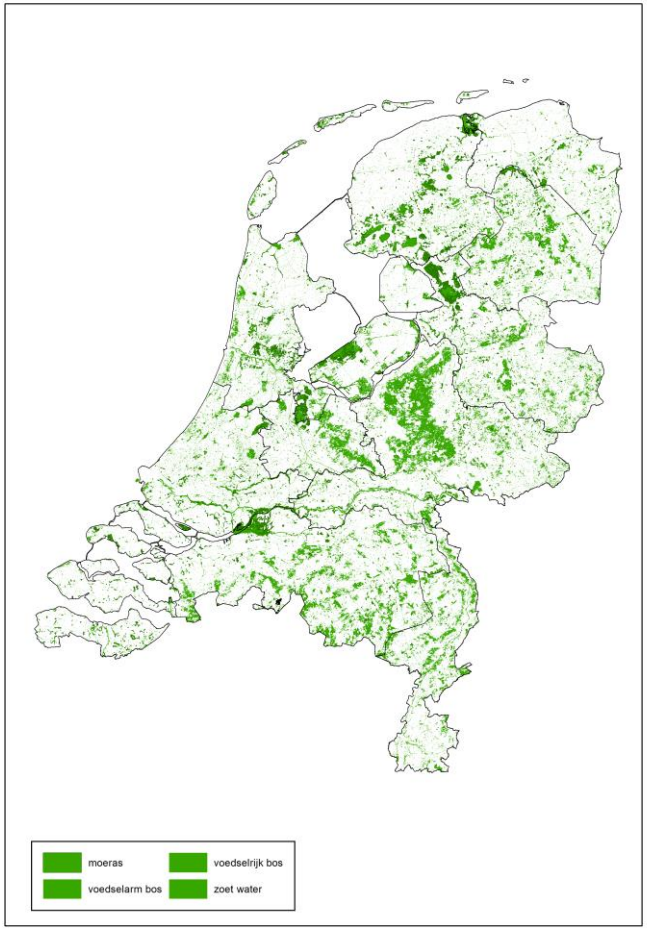

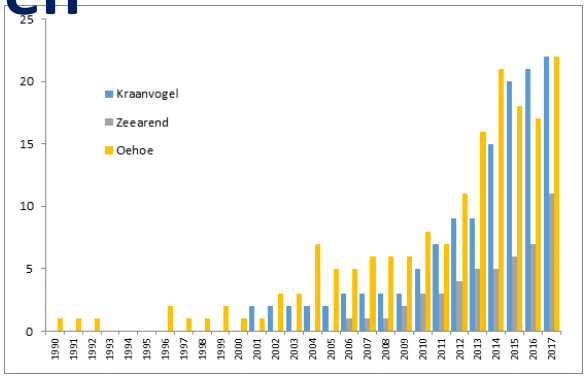

Oorzaken herstel

- Soortbeschermende maatregelen

  - *Betere (juridische) bescherming*
  - *Herintroducties*

- Natuurontwikkeling

- Succesvol natuurbeheer en waterbeheer

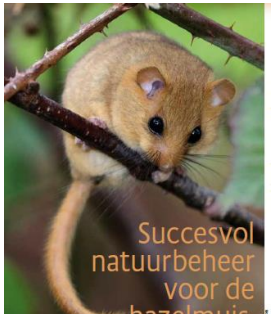

Rol Natura2000 beleid: blijvende uitdaging

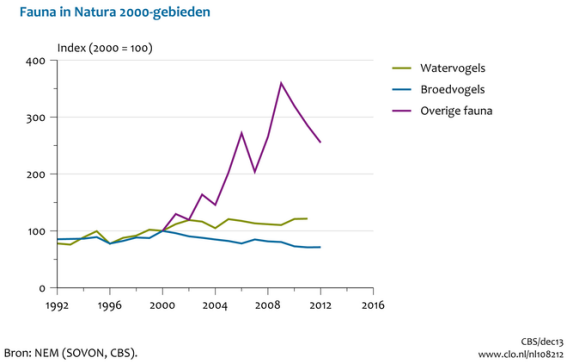

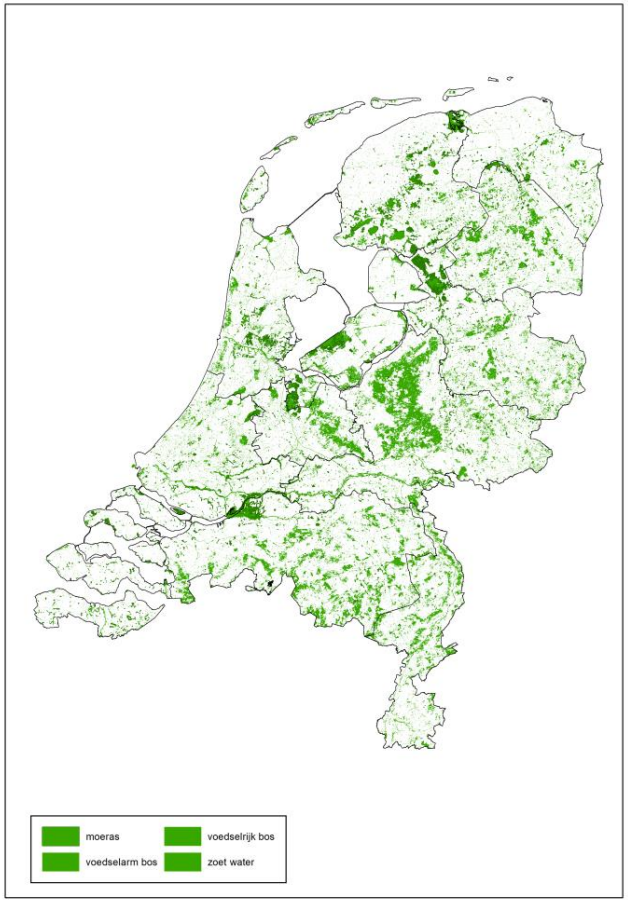

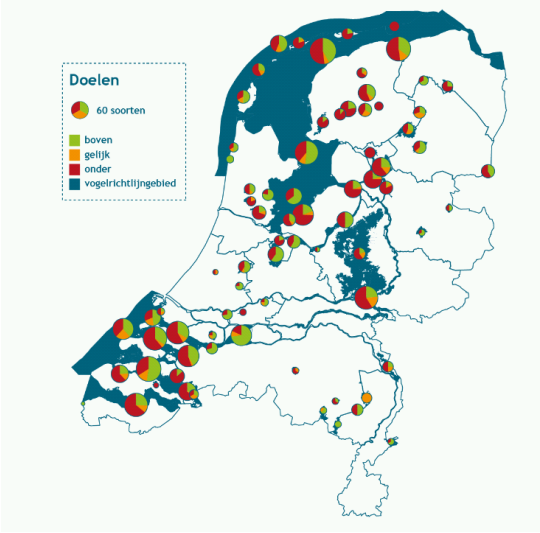

In grote delen van Nederland gaat de fauna achteruit

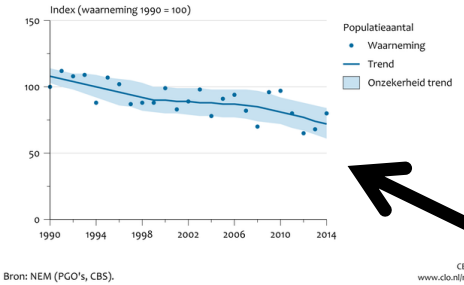

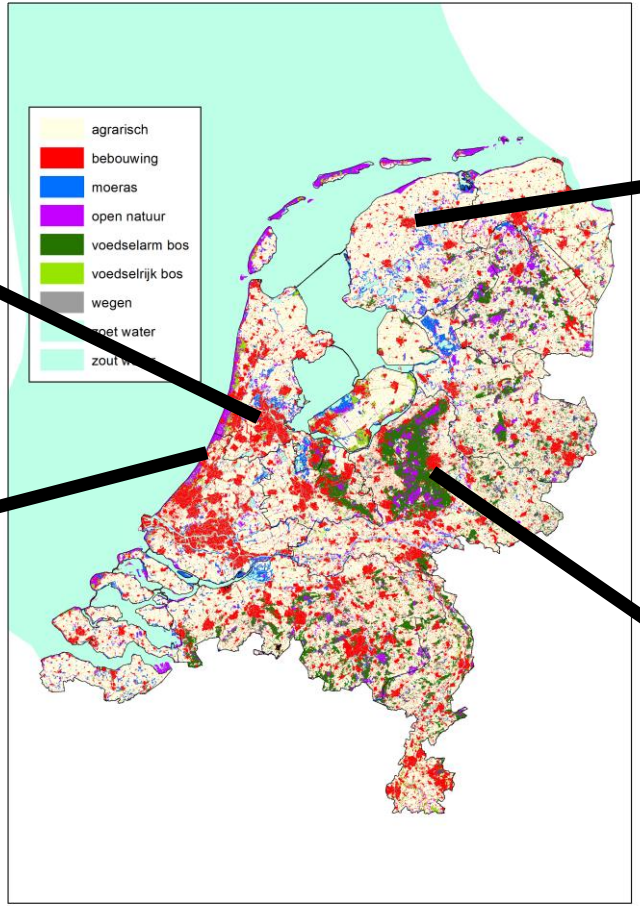

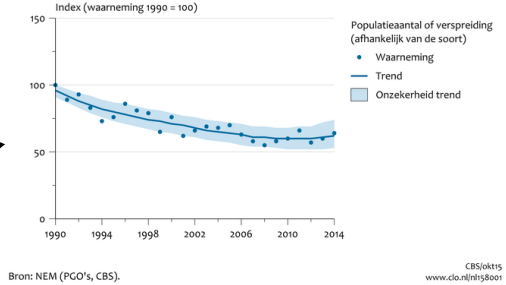

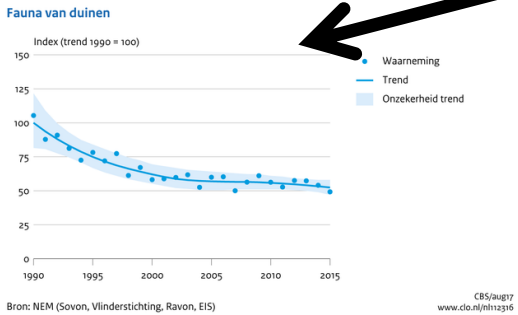

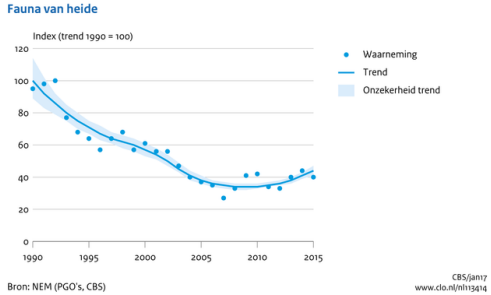

Grote problemen in cultuurlandschappen

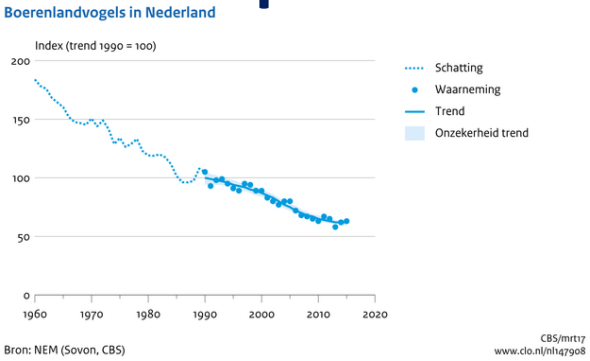

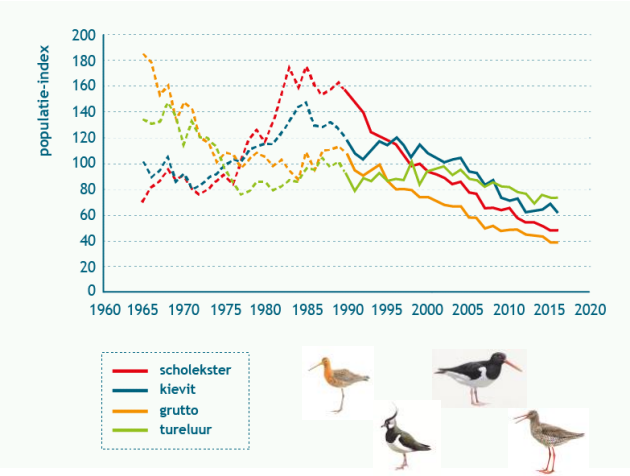

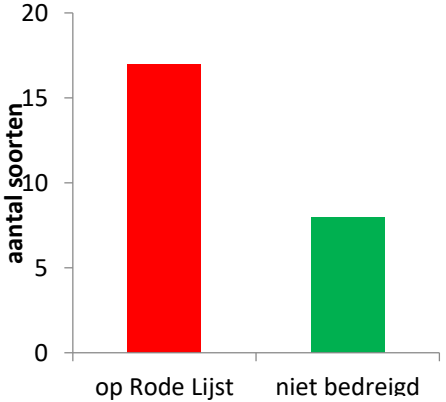

We verliezen veel ‘gewone’ soorten

Rode Lijsten: 30-40% is (eens) ‘gewone’ en wijdverbreide soort

Sections

The Washington Post
Democracy Dies in Darkness

Wonkblog

A staggering 400 million birds have vanished from Europe since 1980

Voor de hand liggende oorzaken: klimaatverandering, verdwijnen habitat, veranderingen landgebruik

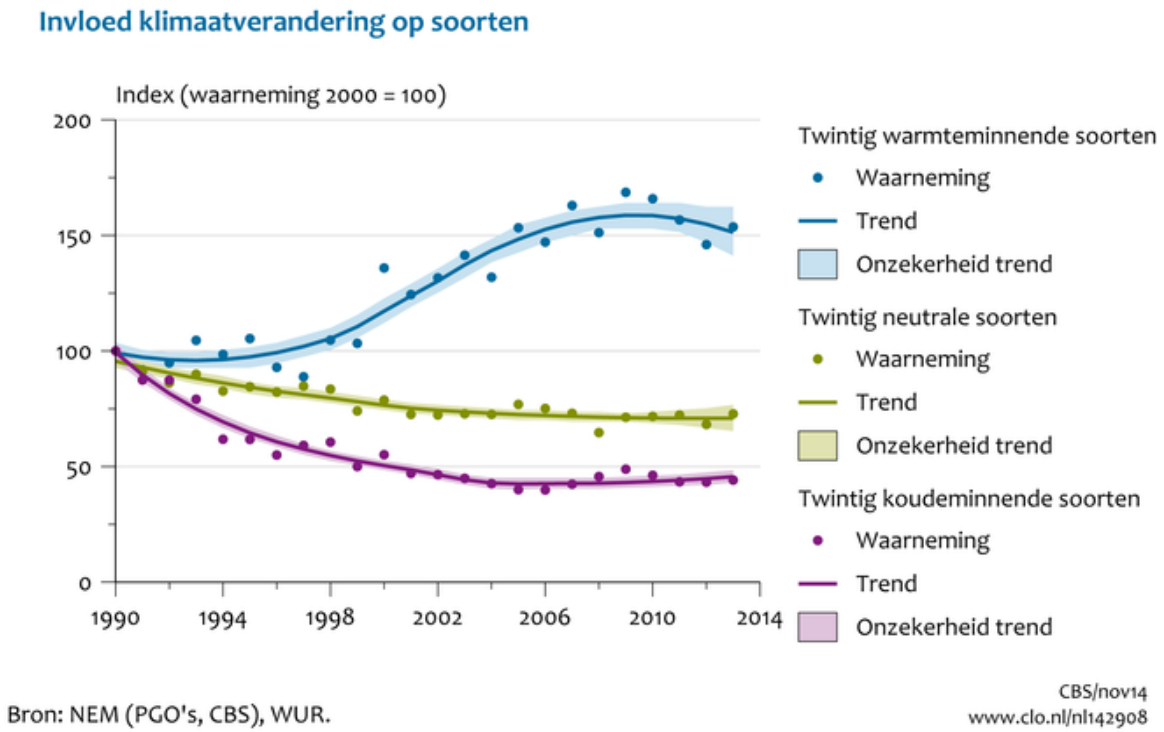

Boerenland

- intensivering/verandering landgebruik (vermesting, bestrijdingsmiddelen, afname variatie, intensiever beheer, ontwatering)

Stad

- Verstening
- Verdwijnen groene elementen

Heide-duin-hoogveen/voedselarme systemen

- Stikstofdepositie
- Waterkwaliteit/verdroging

Is er een relatie met insectencrash?

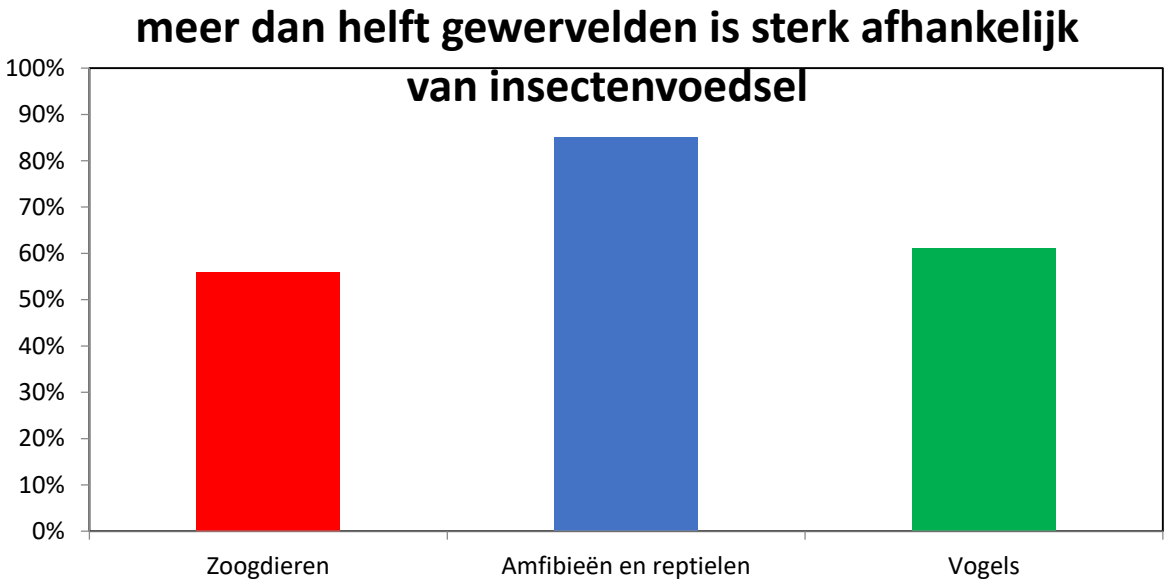

Grootschalige effecten voedselarme natuur: stikstofdepositie

Hoeveel biodiversiteit kan de huidige minerale bodem nog ondersteunen?

Tandrot in de bodem

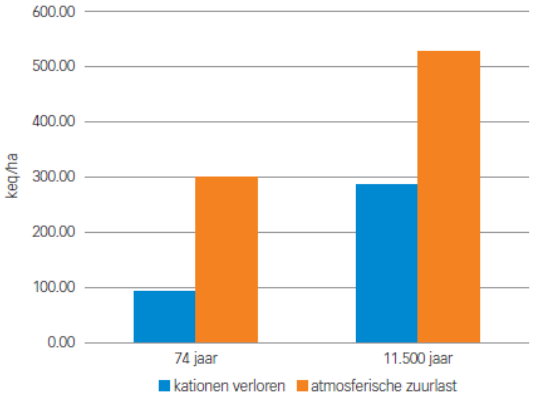

FIGUUR 3: BEREKEND TOTAALVERLIES AAN KATIONEN UIT DE BOVENSTE 30 CM VAN DE BODEM UIT DE FIJNE (<221 µM) FRACTIE VERGELEKEN MET DE TOTALE GESCHATTE ATMOSFERISCHE ZUUR INPUT GEDURENDE DE LEEFTIJD VAN DE BODEM.

De versnelde verwering in de laatste 74 jaar komt overeen met 8.500 jaar natuurlijke verwering

Bron: Bergsma et al. (2016). Bodem: 25-27.

Stikstofprobleem op de heide: Korhoen zo goed als uitgestorven

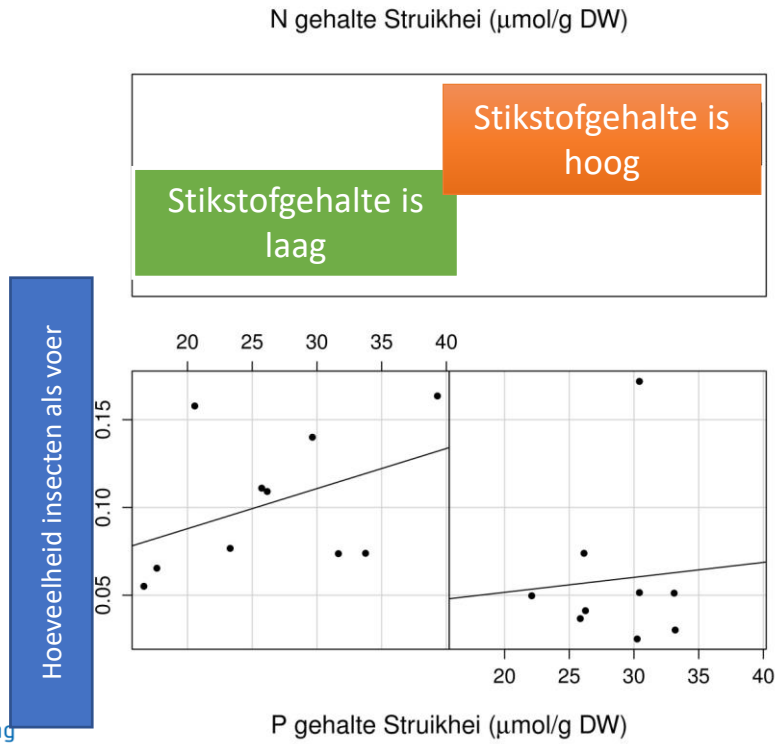

Bron: Van den Burg, A & J. Vogels. 2017. Landschap 34: 71-79

Stichting Bargerveen

Samenvattend

- Herstel natuur en soortbescherming werkt, maar met name in voedsel- en waterrijke natuurgebieden
- In grote delen van ons cultuurland staat de fauna onder druk en zijn we onvoldoende effectief met maatregelen voor fauna
- Verdwijnen algemene soorten wijst op onvoldoende basiskwaliteit voor natuur (abiotiek-beheer)
- Soortgerichte (klassieke) maatregelen beperkt effectief vanwege noodzaak grootschalige aanpak

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

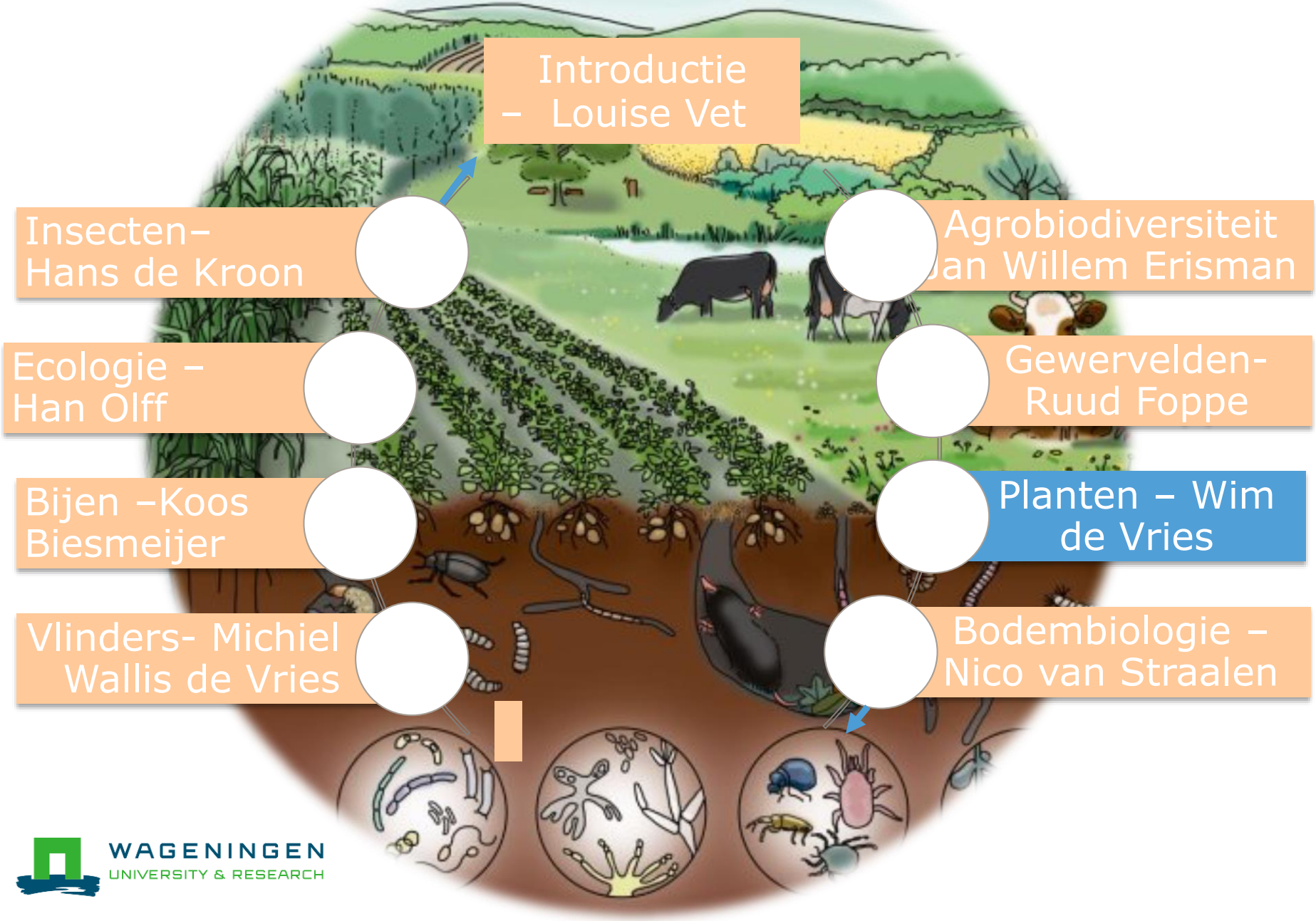

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Oorzaken achteruitgang biodiversiteit

Oorzaken	Insecten	Agrobio-diversiteit	Bijen	Gewerveld/ vogels	Vlinders	**Planten**	Bodem-leven
Landschap (versnippering/ homogeniteit etc.)	x	x	x	x	x		x
Intensivering landbouw; maaibeheer, bemesting, verdroging etc.	x	x	x	x	x	**(x)**	x
Klimaatverandering		(x)			x		(x)
Bestrijdingsmiddelen	X	x	x		x		x
Luchtverontreiniging/ Stikstof (N) depositie		(x)			x	**x**	x

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

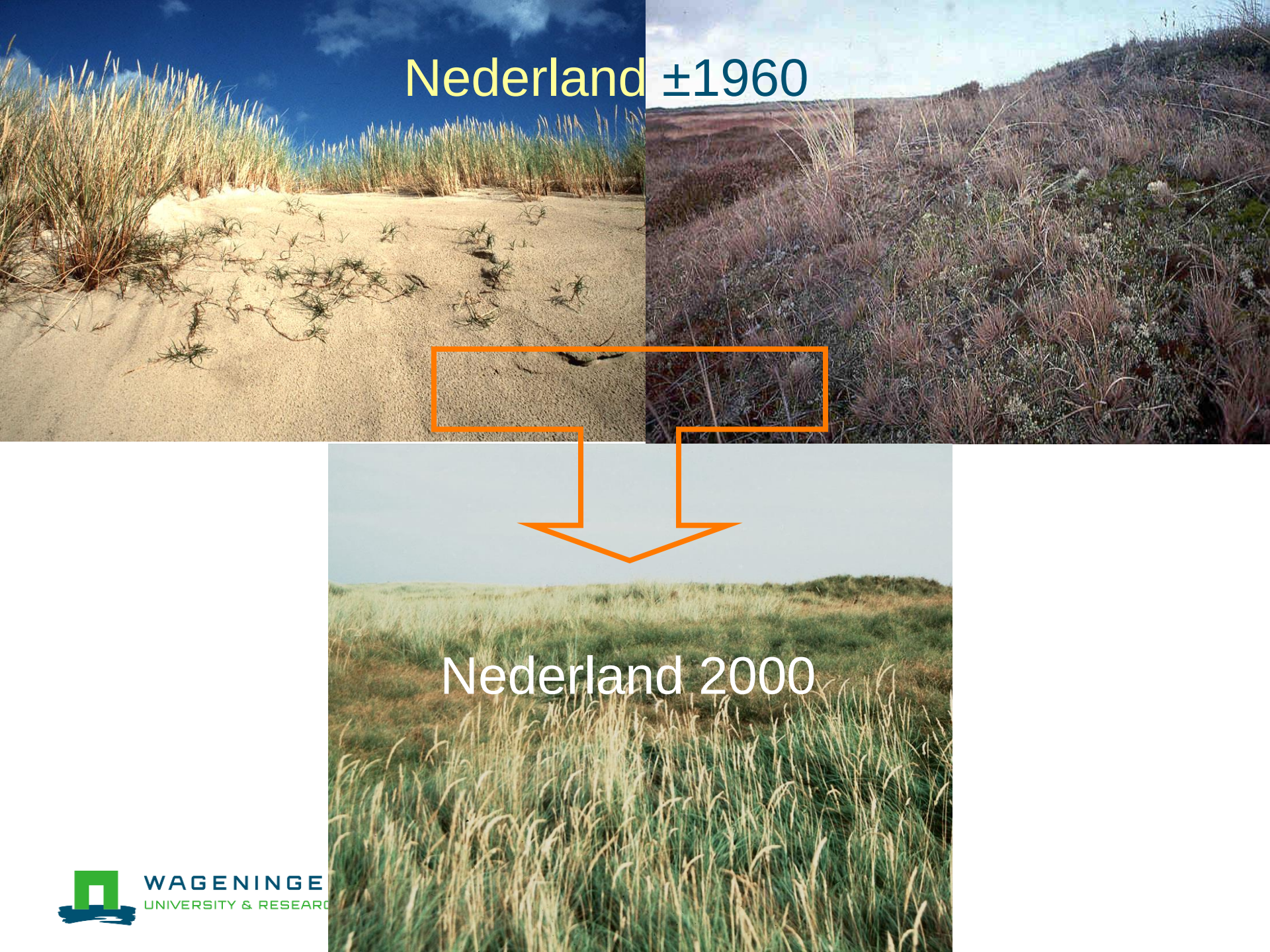

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Effecten N depositie en kritische belastingen

Methoden bepalen effecten N depositie

- N additie experimenten
- Veldmetingen
    - In ruimte: langs N depositie gradiënt
    - In tijd: herhaling bij N depositie trend

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Effecten N additie op soortenrijkdom

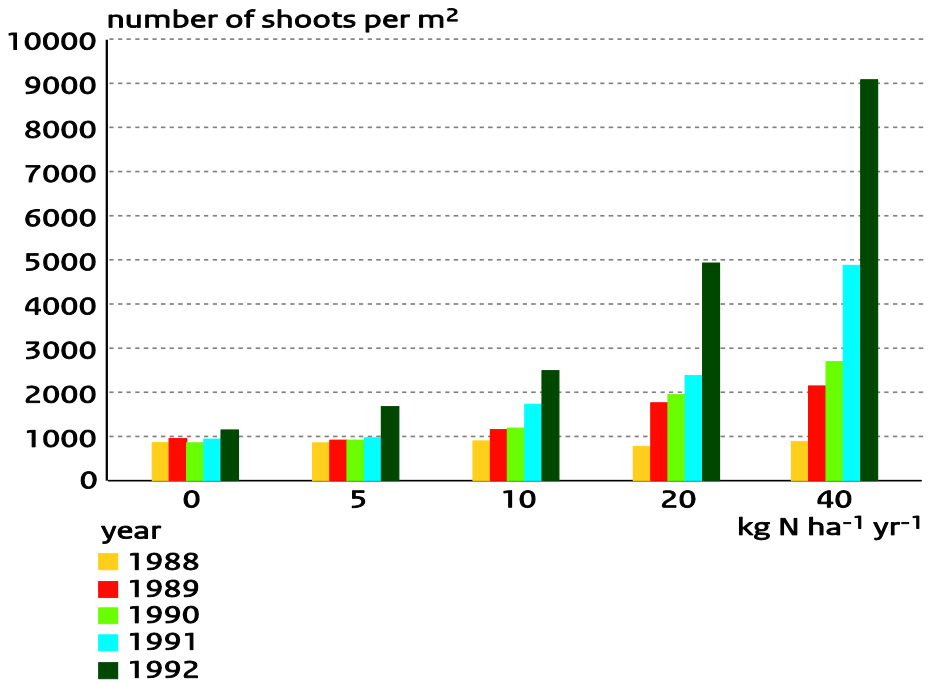

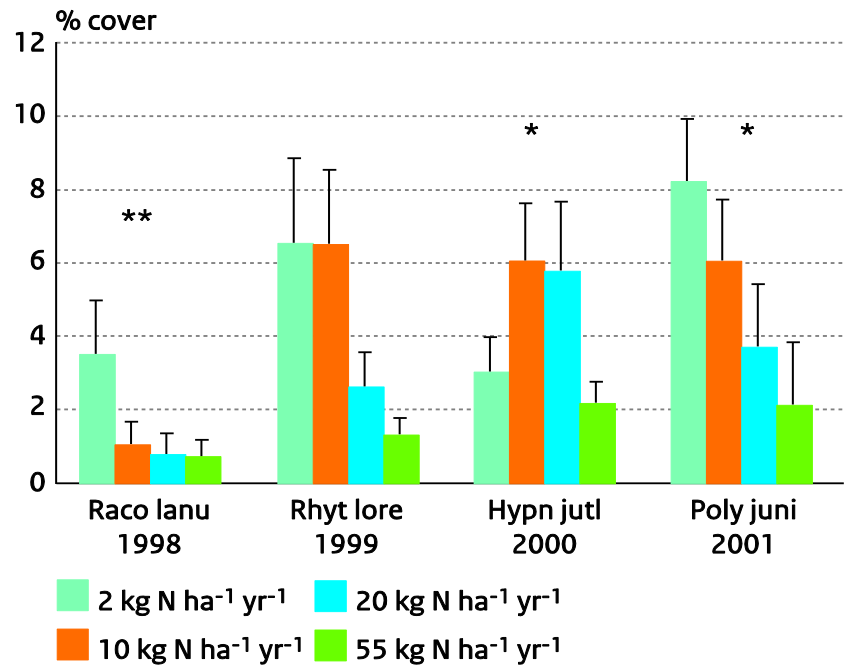

Invloed van N additie op voorkomen bochtige smele (grassoort in o.a. heide)
Gras neemt toe, vanaf ca 5-10 kg N en verdringt heide bij

Invloed van N additie op verschillende mos-soorten in voedselarm grassland
Soorten nemen veelal af by 10-20 kg N

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Bron: Bobbink et al. (2015)

Effecten N depositie op soortenrijkdom

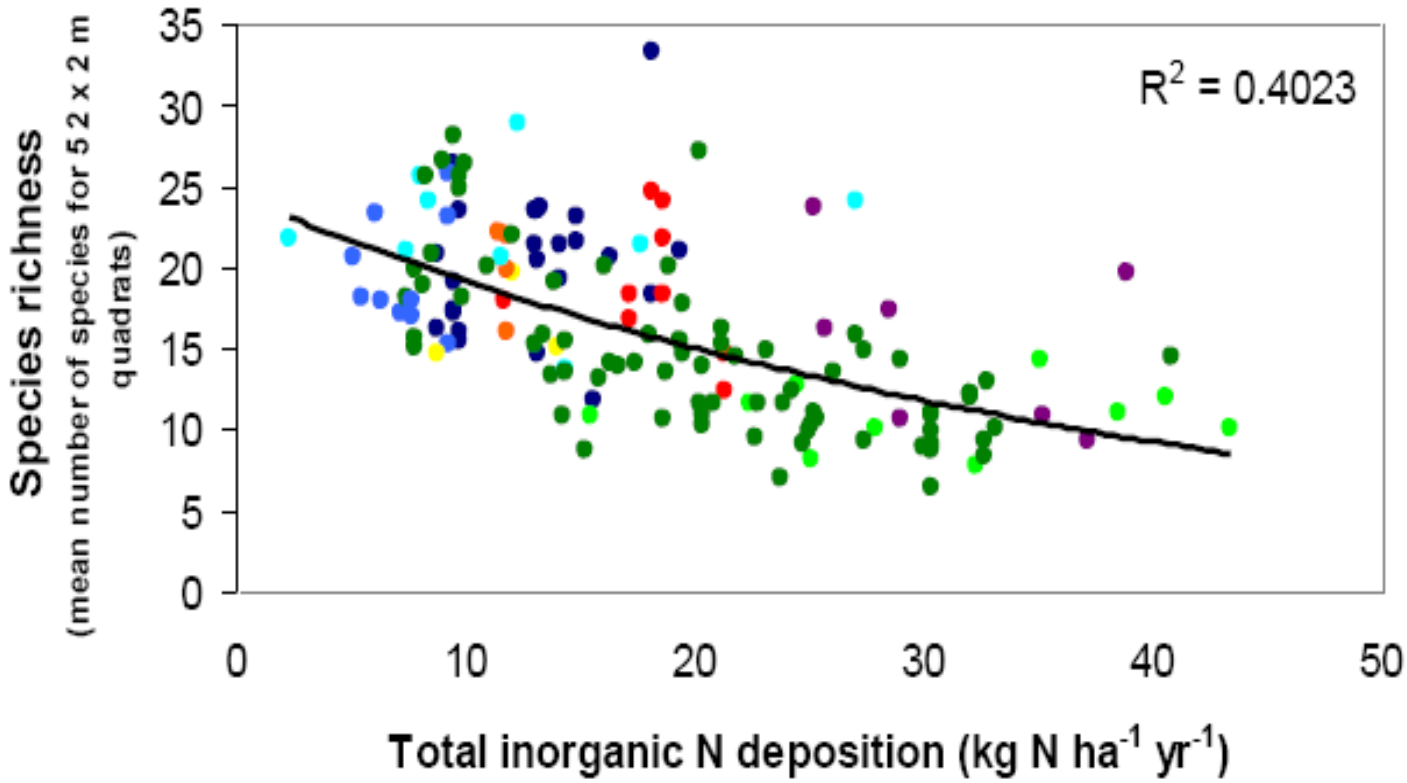

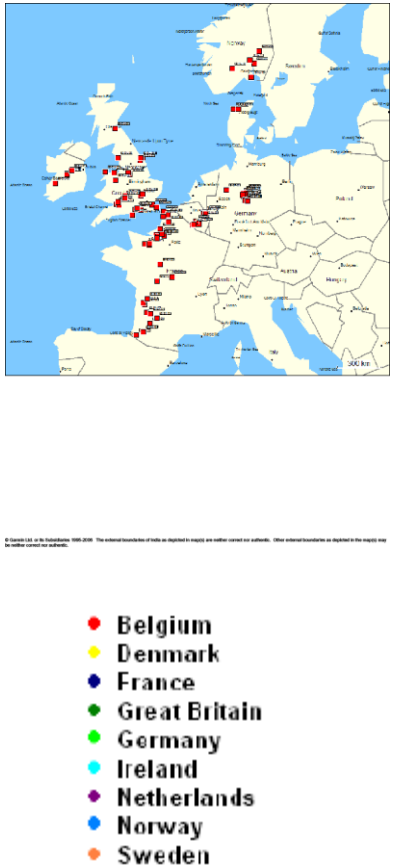

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Bron : Stevens et al. (2010)

Empirische kritische N depositie niveaus

Ecosysteem type	Kritische N depositie (kg N ha^{-1} yr^{-1})	Effecten boven kritische depositie
Duinheide	**10-20**	Toename productie, versnelde successie
Calluna-gedomineerde droge heide	**10-20**	Afname bedekkingsgraad heide en (korst) mossen
Erica-gedomineerde natte heide	**10-20**	Transitie van heide naar gras
Natuurlijk grasland	**20-30**	Afname in diversiteit grassoorten
Beuk-gedomineerd bos	**10-20**	Afname in soortenrijkdom bosvegetatie en bodemfauna en mycorrhiza
Eik-gedomineerd bos	**10-15**	Afname in soortenrijkdom bosvegetatie, korstmossen en mycorrhiza

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Bron : Bobbink et al. (2015)

Verloop N en zuurdepositie sinds 1990

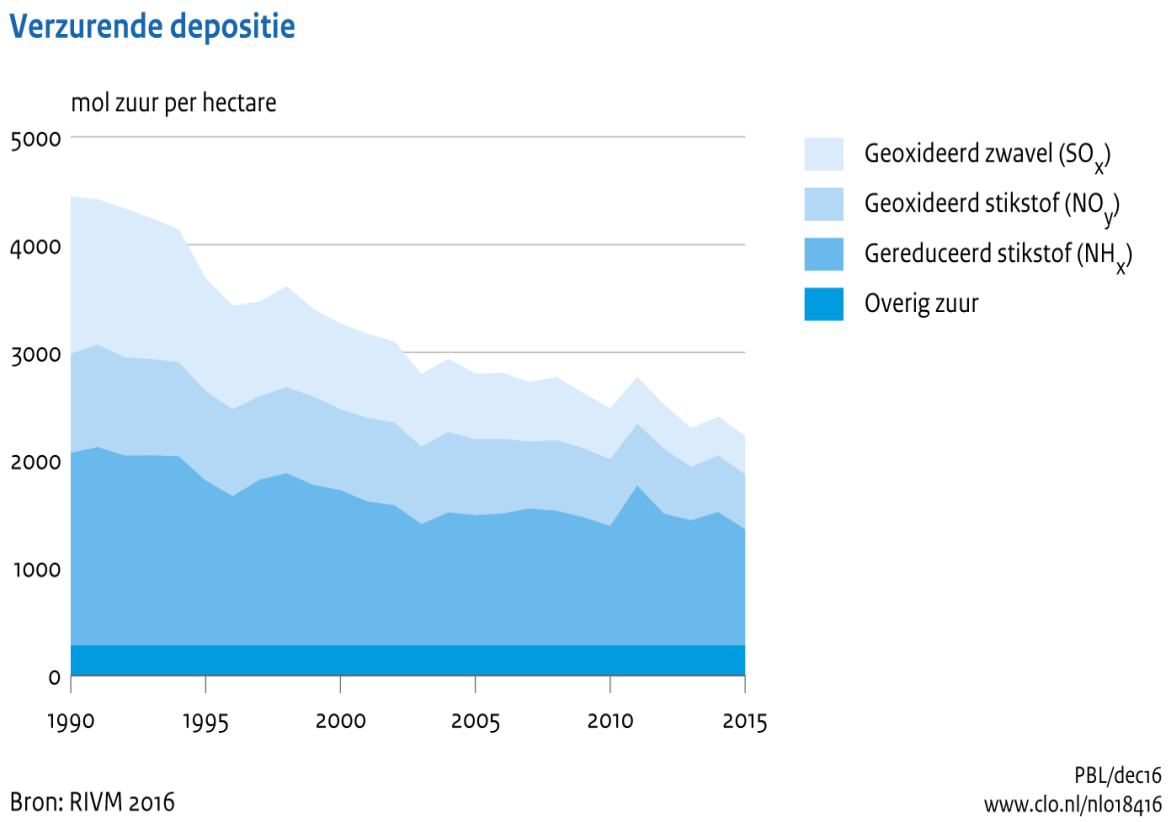

1000 mol N = 14 kg N
Gemiddelde N depositie is in Nederland gezakt

- ca 40 kg N in 1990
- ca 30 kg N in 2015

Depositie boven kritische waarden voor vrijwel alle systemen

Reductie N depositie stagneert sinds 2005

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Overschrijding kritische N depositie in 2009

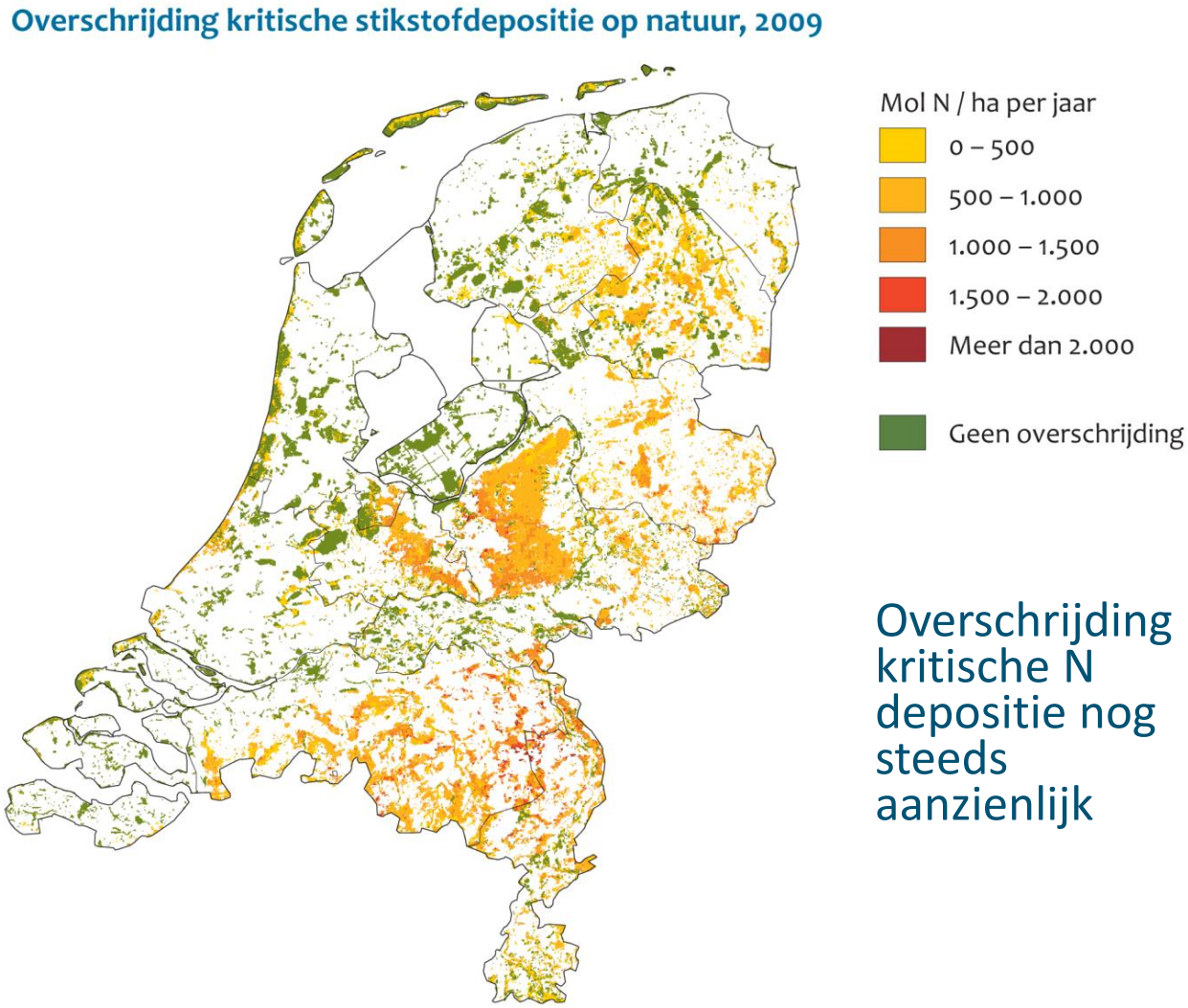

Overschrijding kritische N depositie nog steeds aanzienlijk

Bron: PBL, GCN.

PBL/apr10/1423
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

Afname korstmossen op heiden/stuifzanden

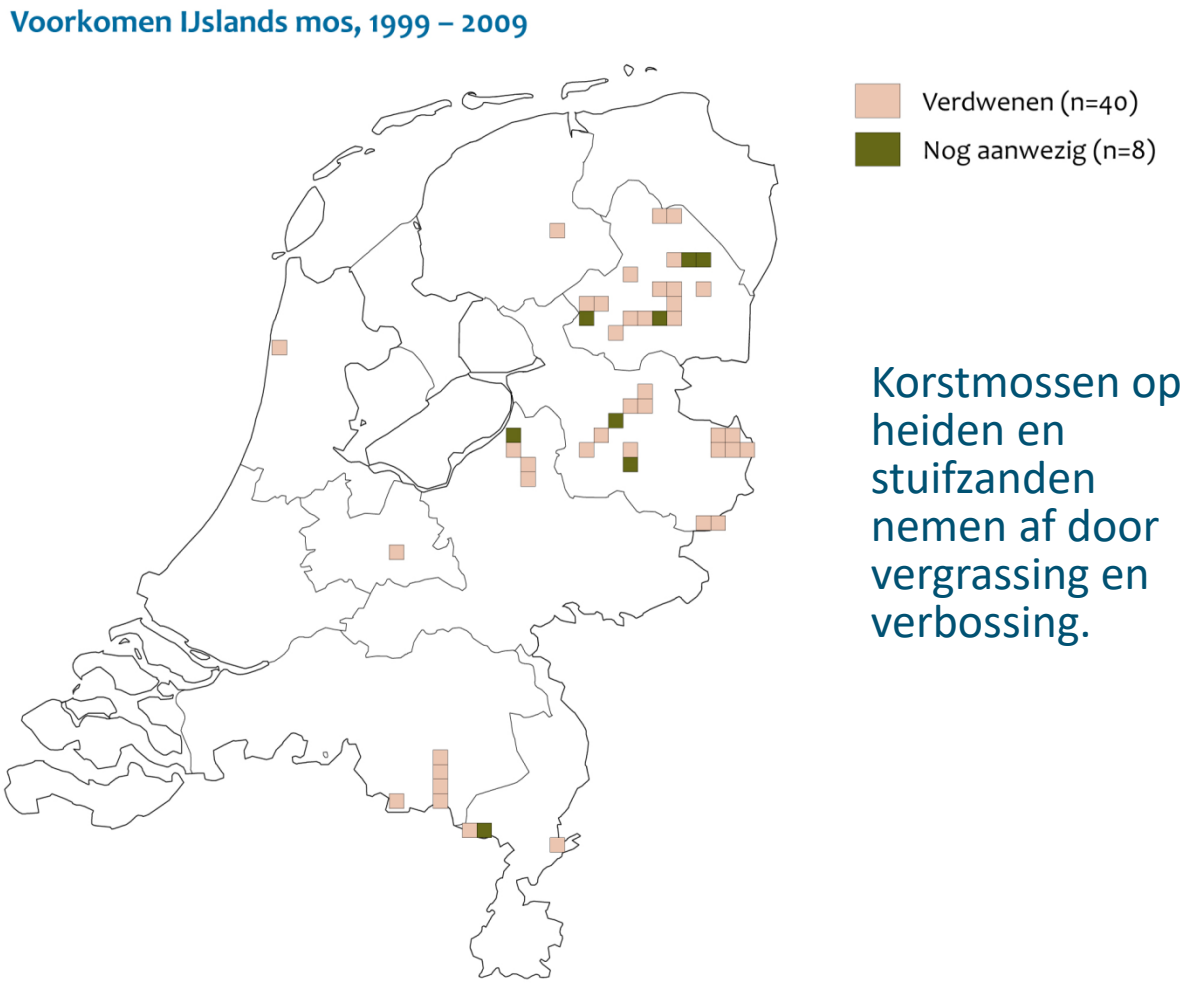

Korstmossen op heiden en stuifzanden nemen af door vergrassing en verbossing.

Bron: BLWG, CBS.

CBS/jul12/1145
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

Vertraagde reactie op daling N depositie

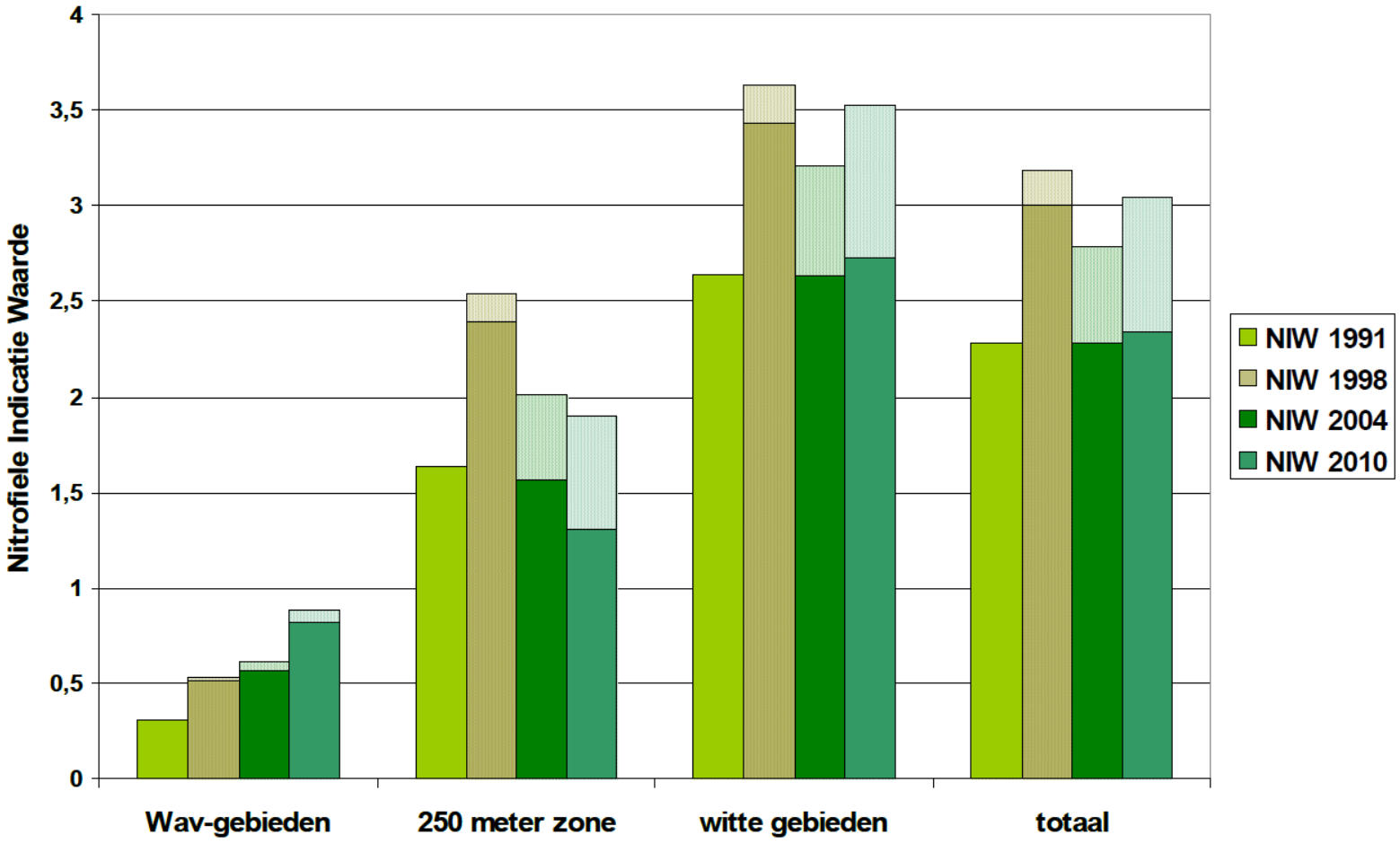

Effecten op korstmossen; Bron : Van Herk (2011)

Verzuring: afname beschikbare basen (B_{uit}: calcium, magnesium, kalium, natrium)

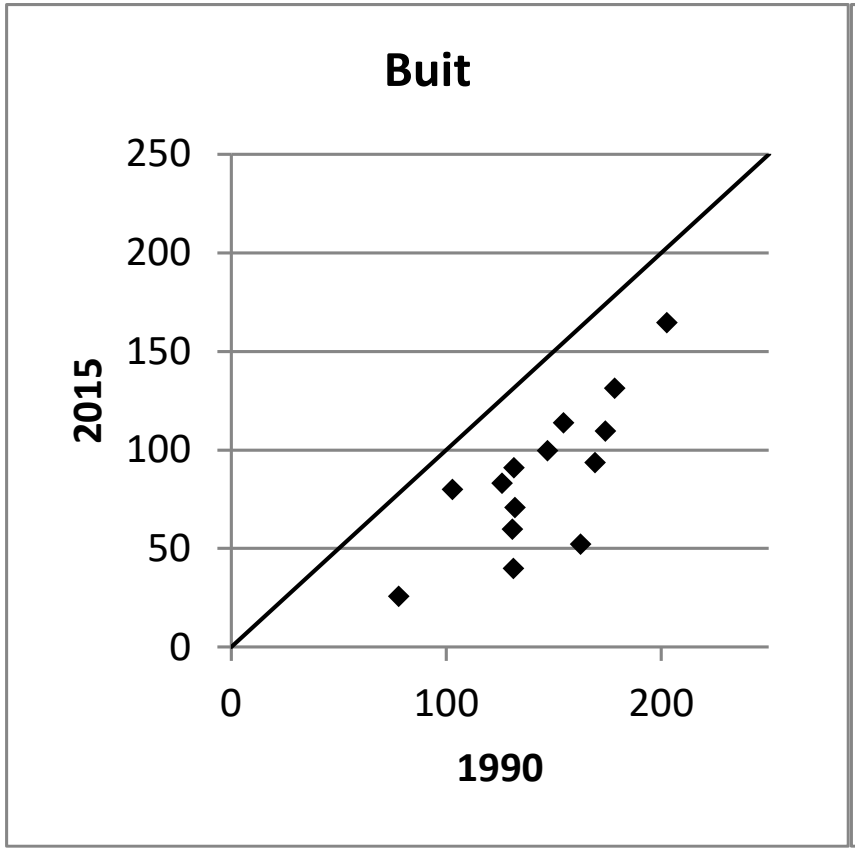

Strooisellaag

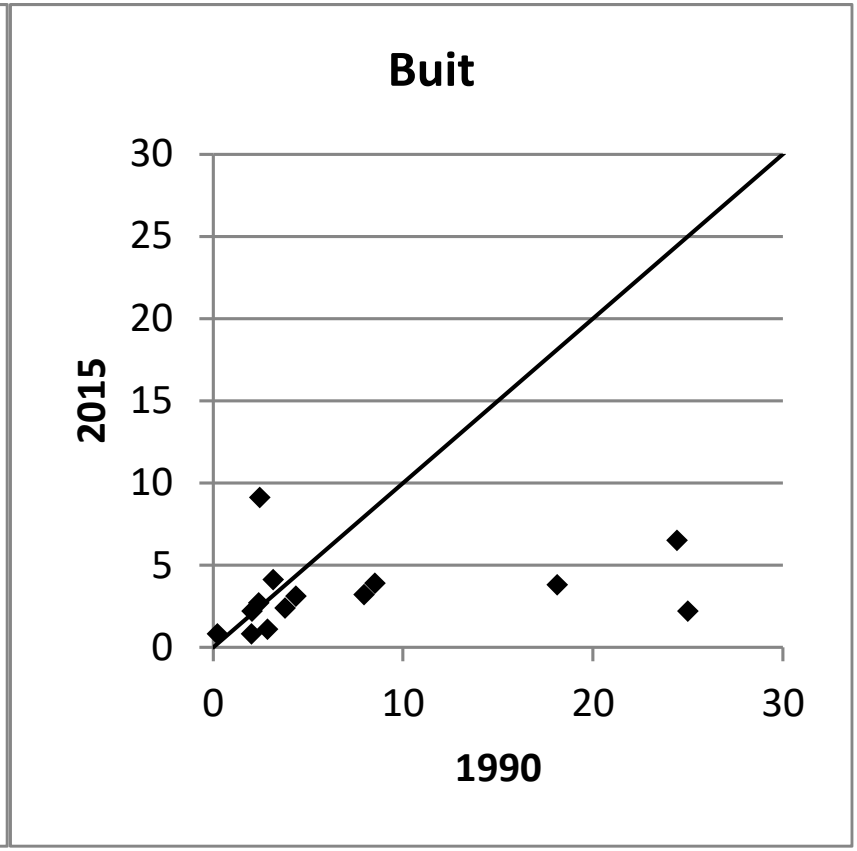

Bovengrond (0-30 cm)

Bron : De Vries al. (2017)

Conclusies

- Verhoogde N depositie leidt tot een afname van de diversiteit aan plantensoorten en korstmossen
- Kritische N depositiewaarden liggen veelal tussen de 10 en 20 kg N per hectare per jaar

- Afnemende N depositie tussen 1990 en 2005 (van ca 40 naar ca 30 kg N) heeft nog niet geleid tot verbetering
- Korstmossen nemen ook af door indirecte N effecten als vergrassing (minder geschikte groeiplaatsen)
- Er is sprake van een effect van naijling door accumulatie van N in de bodem en doorgaande bodemverzuring

Biodiversiteitverlies en mogelijke oorzaken

Introductie – Louise Vet

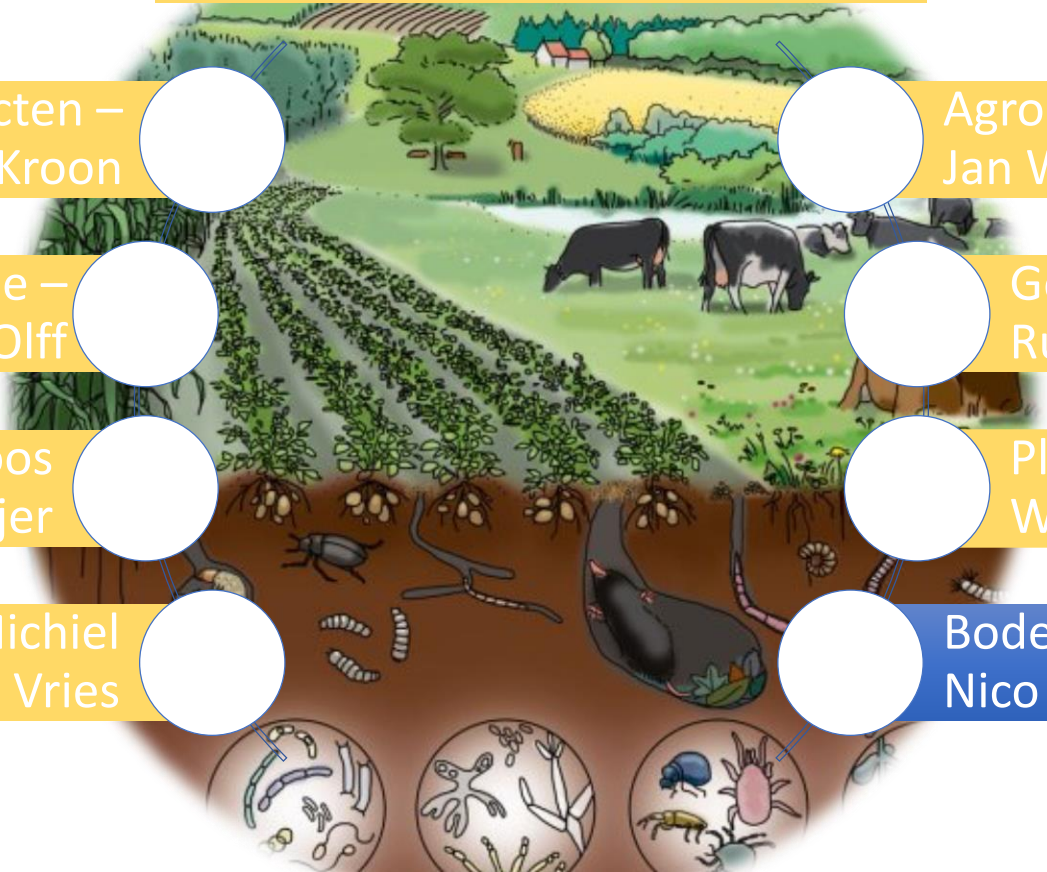

Insecten – Hans de Kroon

Agrobiodiversiteit - Jan Willem Erisman

Ecologie – Han Olff

Gewervelden – Ruud Foppen

Bijen – Koos Biesmeijer

Planten – Wim de Vries

Vlinders – Michiel Wallis de Vries

Bodembiologie – Nico van Straalen

Naar “One Health” voor mens en milieu, bodem, water en lucht, dieren en planten, en de biodiversiteit van de bodem

- Veel bovengrondse dieren zijn via larvestadia of voedsel verbonden met de bodem
- Een gezonde bodem vergroot de weerbaarheid tegen plantenziektes, dierziektes, plagen en pathogenen
- Ook de menselijke gezondheid is gebaat bij een gezonde bodem

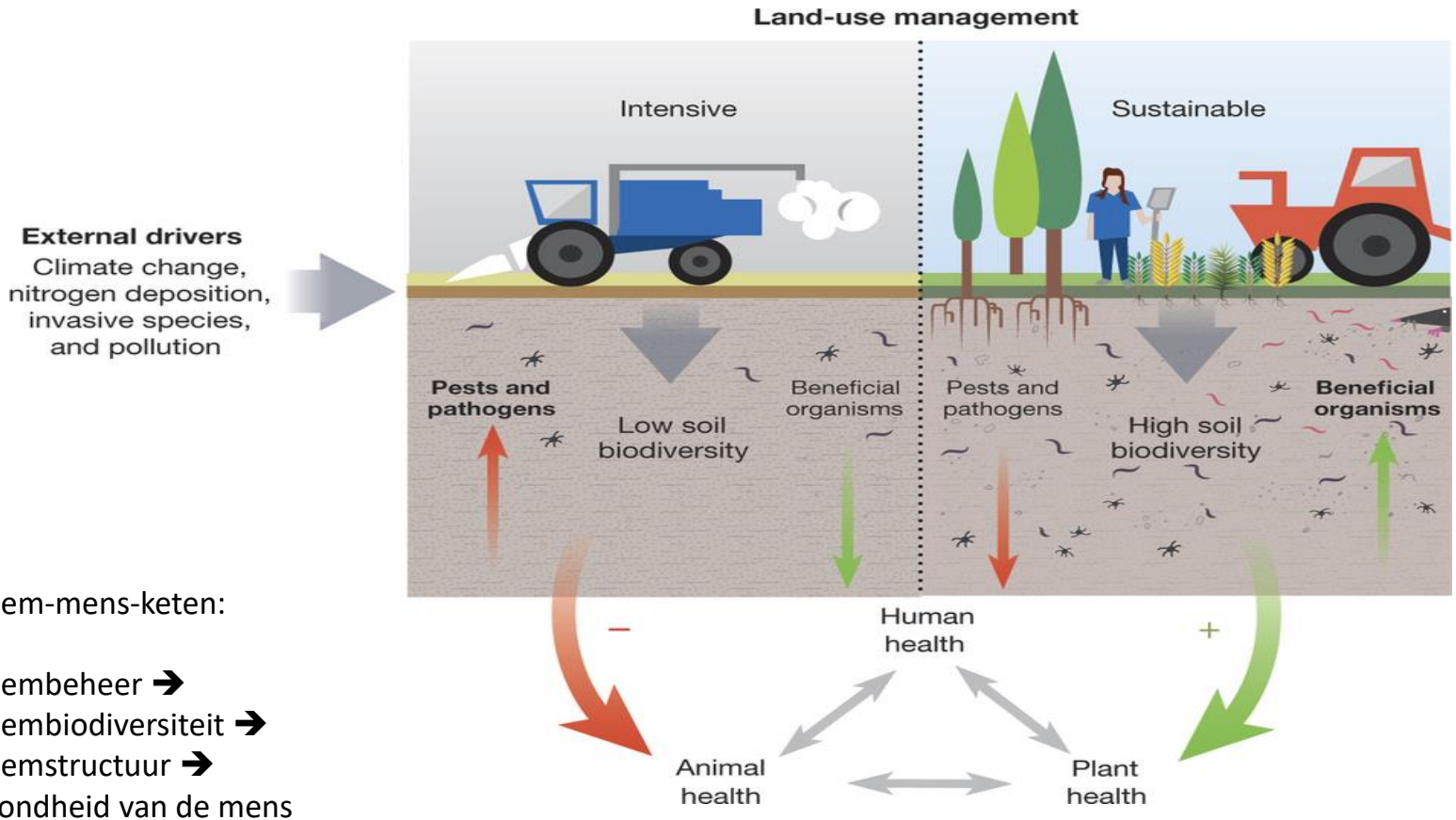

Bodem-mens-keten:

Bodembeheer ➔
Bodembiodiversiteit ➔
Bodemstructuur ➔
Gezondheid van de mens

Wall, D.H. *et al.* (2015) *Nature* **528**: 69-76

Voorbeelden van de samenhang tussen microbiële biodiversiteit en het bovengrondse ecosysteem

• *Bacillus anthracis*	Sterfte bij hoefdieren
• Parasitaire nematode	Darmproblemen bij kinderen
• Parasitaire platworm	Leverbotziekte schapen
• Schimmel *C. immitis*	Longontsteking (“valley fever”)
• Pathogene schimmel	Geelbuikvuurpad
• Bodembewerking	Natuurlijke vijanden van plagen
• Mycorrhiza	Plantengroei

Bodembedreigingen

- Atmosferische depositie van ammonium
  - Meer nitrificeerders
  - Verlies bacteriële diversiteit
  - Uitputting zuurneutralisatiecapaciteit
- Achteruitgang organische stof
  - Verlies mycorrhiza-symbioses
  - Verlies ziektewering
- Accumulatie van verontreinigingen
  - Achteruitgang biodiversiteit ongewervelde dieren
  - Verlies ecosysteemdiensten

Overzicht bodemkwaliteit ontbreekt

- Geen bodembiologisch meetnet
- Pilot BoBi gestopt in 2002
- Monitoring beperkt tot zoönoses
- Moderne (DNA gebaseerde) methodes beschikbaar sinds 2012

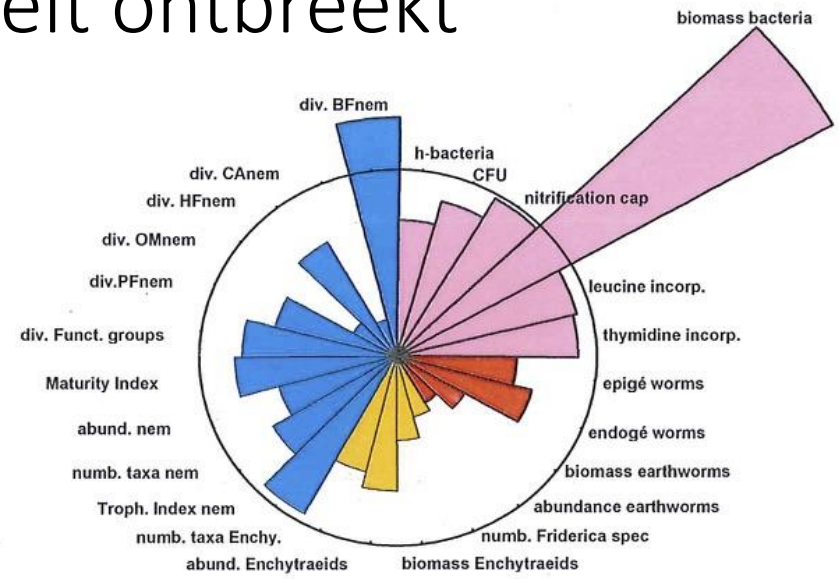

Te weinig regenwormen
Te lage biodiversiteit nematoden
Te hoge bacteriele biomassa

Schouten e.a. (2001) RIVM rapport. 607604002

De biodiversiteit van de bodem als onderdeel van een gezond ecosysteem

- Indicaties voor negatieve veranderingen in het bodemleven
- Samenhang met bovengrondse biodiversiteit is evident
- Bodembiologische meetprogramma nodig
- Moderne moleculaire technieken
- Aansluiten bij “One Health”-benadering